

T.C.
BARTIN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE ANNE İMGESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

SEVDA ÇAVDAR

DANIŞMAN

YRD. DOÇ. DR. GÜLAY KARAMAN

BARTIN-2017

T.C.
BARTIN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE ANNE İMGESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

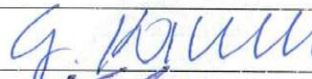

HAZIRLAYAN

Sevda ÇAVDAR

DANIŞMAN

Yrd. Doç. Dr. Gülay KARAMAN

“Bu tez 11/09/2017 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	İMZA
Yrd. Doç. Dr. Gülay KARAMAN	
Yrd. Doç. Dr. Kürşat Şamil ŞAHİN	
Yrd. Doç. Dr. Muhittin TURAN	

KABUL VE ONAY

Sevda ÇAVDAR tarafından hazırlanan “Klasik Türk Şiirinde Anne İmgesi” başlıklı bu çalışma, 11/09/2017 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği/oy çokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Yrd. Doç. Dr. Gülay KARAMAN (Danışman)

Üye : Yrd. Doç. Dr. Kürşat Şamil ŞAHİN

Üye : Yrd. Doç. Dr. Muhittin TURAN

Bu tezin kabulü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun/...../..... tarih ve sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Yrd. Doç. Dr. M. Said CEYHAN
Enstitü Müdürü

BEYANNAME

Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre Yrd. Doç. Dr. Gülay KARAMAN danışmanlığında hazırlamış olduğum “Klasik Türk Şiirinde Anne İmgesi” başlıklı yüksek lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

Sevda ÇAVDAR
11/09/2017

ÖN SÖZ

Türk toplumunda bilinen bir atasözü vardır: “Ana, yürektekendir.” Bu söz, annelerin değerini özetler niteliktedir. Bir kişiyi candan ve karşılıksız seven, onun üzüntülerini ve mutluluklarını samimiyetle paylaşan, kişiyi hayata getiren, besleyen, büyüten, karakterinin şekillenmesinde, hayata hazırlanmasında en büyük pay sahibi o kişinin annesidir. Bu sebeple özellikle Türk toplumunda annelere ayrı bir değer verilmiş, annelik kutsal bir kurum olarak kabul edilmiştir. Hayatın her alanında baş tacı edilen anneler Türk edebiyatında da yerini bulmuş, anne imgesi metinleri süsleyen bir unsur olmuştur.

Klasik Türk edebiyatı, altı asırlık seyri içerisinde birçok konuya, mazmuna, imgeye ev sahipliği yapmıştır. Anne imgesi de bunlardan biridir. Şairler, hayatlarında önemli bir yere sahip olan annelerini bazen somut olarak bazen soyut şekilde eserlerine dâhil etmişlerdir. Klasik Türk edebiyatı alanında anne imgesinin yansımalarını inceleyen çalışmaların sayısı fazla değildir. Araştırmalar, genellikle klasik Türk şiirinde kadın imgesi üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu çalışmalarda kadınlığın bir türevi olarak anne kavramına da zaman zaman yer verilmiştir. Klasik Türk şiirinde anne imgesini detaylı bir şekilde inceleyen herhangi bir çalışma olmaması sebebiyle bu araştırmanın konusu “Klasik Türk Şiirinde Anne İmgesi” olarak seçilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde Türk kültüründe geçmişten günümüze kadının ve annenin yeri incelenmiş, toplumsal hayatta annelik müessesesi örnekler yardımıyla gösterilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde ise Türk edebiyatının ilk ürünleri olan *Orhun Yazıtları*, *Kutadgu Bilig*, *Dede Korkut Hikâyeleri* ve bazı Türk destanlarında anne motifi incelenmiştir.

Çalışmanın asıl konusunu teşkil eden üçüncü bölüm, klasik Türk şiirinde anne imgesinin kapsamlı bir şekilde incelendiği bölümdür. Bu bölümde klasik Türk şiirinde anne kavramını karşılayan sözcükler; peder, tıfl, şîr, ana rahmi, ana kucağı gibi anne imgesiyle beraber kullanılan kavramlar; şairlerin anneleri ya da annelik kavramı için yazdıkları özel şiirler; kadın şairlerin annelik duygusuyla kaleme aldıkları eserler, mesnevilerde annelerin rolü; klasik Türk şiirinde anneliğiyle ön plana çıkmış önemli şahsiyetler; sosyal hayattaki annelik vasıflarının şiirlere yansımaları ve teşbih unsuru olarak kullanılan anne imgesi gibi konular ayrı bölümler hâlinde detaylı olarak incelenmiştir.

Çalışmanın konusunu belirlemede, kaynaklara ulaşma sürecinde ve yazım aşamasında hiçbir yardımı esirgemeyen, tez metnini baştan sona özenle kontrol eden çok değerli danışmanım Yrd. Doç. Dr. Gülay KARAMAN'a en içten teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca bu süreçte maddî ve manevî destekleriyle yanımda olan aileme de teşekkürü bir borç bilirim.

Sevda ÇAVDAR

Bartın, 2017

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Klasik Türk Şiirinde Anne İmgesi

Sevda ÇAVDAR

Bartın Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Gülay KARAMAN

Bartın-2017, Sayfa: XV+171

Annelik, Türk toplumunda geçmişten günümüze kutsal bir kurum olarak kabul edilmiştir. Eski Türklerden bu yana değişmeyen bir algı sistemi içerisinde ana hakkına büyük özen gösterilmiştir. Sosyal hayatta, ev hayatında ve çocuğun özel yaşamında yeri doldurulamayan bir varlık olan anne, Türk edebî ürünlerinde de işlenen bir unsur olmuştur. Anne kavramı, Türk edebiyatının her döneminde olduğu gibi 13. yy.dan 19. yy.a kadar varlığını sürdürmüş, Türk edebiyatının uzun ve verimli bir alanını teşkil eden klasik Türk edebiyatı ürünlerinde de karşımıza çıkar. Bu araştırmanın amacı, klasik Türk şiirinde anne imgesinin ele alınış şekillerini göstermeye çalışmaktır. Bu bağlamda, Türk edebiyatının ilk ürünlerinden yola çıkılarak klasik Türk edebiyatı ürünlerinde anne kavramının yeri saptanmaya çalışılmıştır. Divanlar ve mesneviler taranmış, söz konusu eserlerde anne imgesi araştırılmıştır. Çalışmada öncelikle Türk toplumunda anne kimliğiyle kadının yeri tespit edilmiş, bu bağlamda toplumsal hayatta annenin rolü kısaca aktarılmıştır. Türk

edebiyatının ilk ürünlerinden örnekler verilerek bu ürünlerdeki anne motifi gösterilmiştir. Çalışmanın ana eksenini oluşturan bölümde, klasik Türk şiirinde anne imgesi kapsamlı olarak incelenmiştir. Bu çerçevede ele alınan divan ve mesnevilerde anne imgesinin yansımaları saptanmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak, anne kavramının klasik Türk şiirinde somut ve soyut olmak üzere iki şekilde işlendiği görülmüştür. Klasik Türk şairlerinin annelerine ya da annelik kavramına özel yazdıkları şiirler ve mesneviler, anne kavramının somut olarak ele alındığı metinlerdir. Gazel, kaside ve tarihlerde çeşitli konuların anne ile ilişkilendirildiği beyitler ise anne imgesinin teşbih unsuru olarak soyut hâlde işlendiği yerlerdir. Bunların yanında annenin de müdâhil olduğu bazı toplumsal olay, âdet ve geleneklerin işlendiği beyitlerde de anne imgesinin yansımalarını görmek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Anne imgesi; Klasik Türk şiiri; Türk toplumu.

ABSTRACT

M.Sc.Thesis

Mother Image in Classical Turkish Poetry

Sevda ÇAVDAR

Bartın University

Institute of Social Sciences

Turkish Language and Literature Department

Thesis Adviser: Asst. Prof. Dr. Glay KARAMAN

Bartın-2017, Page: XV+171

Motherhood has been accepted as a sacred body in Turkish society from past to present. The right of a mother has taken special attention within a perception system which has not been changed since the ancient Turks. Being irreplaceable in social life, domestic life and in private life of a child, a mother has always been an element to be discussed in Turkish literature. The concept of mother, continued to exist from thirteenth century to nineteenth century as it existed in every period of Turkish literature. It has also come to the front in classical Turkish literary works having a long and productive place in Turkish literature. The aim of this study is to present the ways of discussing the mother image in classical Turkish poetry. In this context, starting with the first work pieces of Turkish literature, it was tried to determine the place of the concept of mother in classical Turkish literature. Divan and mesnevi works were scanned and mother image has been searched in them. First of all the place of the woman with her mother identity has been identified in Turkish society and in this context the role of a mother in social life has been briefly

explained. Given the examples from the first pieces of Turkish literature, the motive of mother in these work pieces has been presented. Mother image in the classical Turkish poetry has been widely studied in the main section of this research. The reflections of the mother image was tried to be determined in divan and mesnevi work pieces considered in this context. As a conclusion, it has been observed that the concept of mother has been handled in two ways as concrete and abstract in the classical Turkish poetry. The poems and pieces of mesnevi written specifically to their mothers or to the concept of mother by the classical Turkish poets are the texts where the concept of mother has been addressed concretely. Gazel, Kaside and the couplets in which various topics in history interrelated to mother are the places where the concept of mother is addressed in abstract form as a factor of comparison. Besides, it is also possible to see the reflections of mother image among couplets addressing social events, routines and traditions where mother is involved.

Keywords: Mother image; Classical Turkish poetry; Turkish society

İÇİNDEKİLER

SAYFA

KABUL VE ONAY.....	ii
BEYANNAME.....	iii
ÖN SÖZ.....	iv
ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	viii
İÇİNDEKİLER.....	x
KISALTMALAR DİZİNİ.....	xv
GİRİŞ.....	1

BÖLÜM I GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRK TOPLUMUNDA KADININ VE ANNENİN YERİ 6

1.1. Türk Toplumunda Kadının Yeri.....6

1.2. Türklerde Toplumsal Hayatta Annenin Rolü.....15

BÖLÜM II TÜRK EDEBİYATININ İLK ÖRNEKLERİNDE ANNE MOTİFİ.....22

2.1. Orhun Yazıtları'nda Anne Motifi..... 23

2.2. Türk Destanlarında Anne Motifi.	24
2.3. Kutadgu Bilig’de Anne Motifi.	26
2.4. Dede Korkut Hikâyeleri’nde Anne Motifi.....	28
BÖLÜM III KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE ANNE İMAJI	36
3.1. Klasik Türk Şiirinde Anne Kavramını Karşıl原因an Sözcükler	38
3.1.1. Ög/Öksüz	38
3.1.2. Anne/Ana/Ane	39
3.1.3. Vâlide	40
3.1.4. Ümm	41
3.1.5 Mâder	42
3.1.6. Dâye.....	43
3.2. Anne Kavramıyla İlişkili Kullanımlar	46
3.2.1. Peder/Ata/Baba	46
3.2.2. Çocuk/Tıfl	48
3.2.3. Şîr/Süt.....	51
3.2.4. Ana Rahmi	53
3.2.5. Âguş/Anne Kucağı	56
3.2.6. Velâdet/Doğum.....	59
3.2.7. Mâderzâd/Anadan Doğma	61

3.3. Müstakil Olarak Anne Kavramı Üzerine Yazılmış Şiirler..	62
3.3.1. Şairlerin Vefat Eden Anneleri İçin Yazdıkları Şiirler.....	62
3.3.2. Anne Şairlerin Çocuklar İçin Yazdıkları Şiirler.....	68
3.3.3. Ana Hakkı/Evlatlık Görevleri Hakkında Yazılmış Metinler/Sözler.	72
3.4. Klasik Türk Şiirinde Anneliğiyle Ön Plâna Çıkmış Şahsiyetler.	86
3.4.1. Hz. Âmine	86
3.4.2. Hz. Meryem	87
3.4.3. Hz. Havvâ.....	90
3.4.4. Hz. Fâtıma	91
3.4.5. Hz. Âişe	91
3.4.6. Hz. Hatîce.....	92
3.4.7. Hz. Âsiye.	92
3.4.8. Veysel Karâni Hazretleri ve Annesi.	92
3.4.9. Vâlide Sultanlar.	94
3.5. Sosyal Hayattaki Annelik Vasıflarının Klasik Türk Şiirine Yansıması. 95	
3.5.1. Koruyucu, Fedakâr, Merhametli, Nasihat Verici, Ara Bulucu, Çare Üretici Kimliğiyle Mesnevilerde Anne	96
3.5.2. Annenin de Müdâhil Olduğu Birtakım Toplumsal Olayların, Âdetlerin, Uygulamaların Şiirlerde İşlenişi.....	114
3.5.2.1. Hamilelik Durumundaki Bazı Hâllerin Şiirlere Yansıtılması..	114
3.5.2.2. Doğum Hadisesi İle İlgili Motifler	115
3.5.2.3. Göbek Kordonu	116

3.5.2.4. Emzikli Annelerin, Anne Sütünün ve Yeni Doğmuş Bebeklerin Şiirlerde İşlenişi.....	117
3.5.2.5. Çocuğun Sütanneye Verilişi	119
3.2.5.6. Çocuk Terbiyesinde Annenin Rolünün Şiirlere Yansıtılması ..	119
3.2.5.7. Çocuğu Nazardan Korumak İçin Annenin Başvurduğu Yöntemler.....	120
3.2.5.8. Bazı Toplumsal Ritüellerin Anne-Çocuk İlişisine Benzetilmesi	120
3.2.5.9. Annelik İle İlgili Diğer Hususlar.....	121
3.5.3. Anne-Kız İlişisini ve Osmanlı Toplumunu Yansıtması Bakımından Enderunlu Vâsıf'ın İki Manzumesi.....	121
3.6. Klasik Türk Şiirinde Teşbih Unsuru Olarak Anne İmgesi	125
3.6.1. Anne - Dünya/Felek	125
3.6.2. Anne - Aşk/Âşık/Sevgili/Rakîb	130
3.6.3. Anne - Şarap.....	133
3.6.4. Anne - Bulut.....	138
3.6.5. Anne – Güneş.....	142
3.6.6. Anne - Yıldız.....	143
3.6.7. Anne – Ay.....	143
3.6.8. Anne - Zühre	144
3.6.9. Anne - Utarid.....	145
3.6.10. Anne – Gül Bahçesi.....	145
3.6.11. Anne - Rüzgâr	147

3.6.12. Anne - Melek	148
3.6.13. Anne - Deniz	149
3.6.14. Anne - Devlet	149
3.6.15. Anne – Gam/Dert/Keder	150
3.6.16. Anne - Sedef.....	151
3.6.17. Anne - Öğüt	151
3.6.18. Anne - Kabir	151
3.6.19. Anne - İlim	152
3.6.20. Anne- Mânâ	152
3.6.21. Anne- Tabiat.....	152
3.6.22. Anne – Gece	153
3.6.23. Anne – Gökyüzü	153
SONUÇ	154
KAYNAKLAR.....	156
ÖZEL ADLAR DİZİNİ.....	168
ÖZGEÇMİŞ	171

KISALTMALAR DİZİNİ

F.	: Fasil
G.	: Gazel
Hz.	: Hazreti
K.	: Kaside
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
Mes.	: Mesnevi
Mer.	: Mersiye
Muh.	: Muhammes
Mur.	: Murabba
Mus.	: Musammât
Müs.	: Müseddes
s.a.v.	: sallallahu aleyhi ve sellem
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TDK	:Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Tr.	: Tarih
vb.	: ve benzeri
vs.	: vesaire
URL	: Uniform Resource Locator
yy.	: yüzyıl

GİRİŞ

Anne kelimesi ağızdan bir çırpıda çıkmasına rağmen içi en dolu olan kelimelerdendir. Var olmamızın sebebi, küçük adımlarla başladığımız hayatta yol alabilmemizin mimarları annelerimizdir. Her insan bir anneden doğar, istisnâî durumlar dışında herkesi bir anne büyütür. Bir insanın hayat bulmasında vesile kılınan bu kutsal varlıklar, özellikle Türk toplumunda ayrı bir yere konulur. Türk toplumunda geçmişten günümüze değişmeyen bir algı sistemi içerisinde anne hakkına büyük özen gösterilir. Ana-babaya itaat etmek gerektiği, hem kutsal kitaplarda hem din âlimlerinin sözlerinde yer bulur; evrensel ahlâk kuralları içerisinde ana-babaya karşı saygılı olunması gerektiği kabul edilir. İslam dinince özellikle kutsal gösterilen anne, bu dinin peygamberi tarafından ayaklarının altında cennet olduğu söylenen bir varlık olarak övülür. Toplumsal hayatta aile kurumunun oluşmasının baş mimarı olan anneler; evi çekip çeviren, çocukları yetiştiren, eşine en büyük desteği veren, iş hayatını ve ev hayatını ustalıkla yürütebilen kişilerdir. Böyle bir varlık doğal olarak hayatın her alanında baş tacı edilmeyi hak etmiştir.

Çalışmanın Konusu: Hayatın her alanında baş tacı edilen anne, edebî hayatta da yerini hep bulmuştur. Adına türküler yakılan, hasretinden ağıtlar söylenen, ağızdan ninniler yazılan anneler şiirlerde, destanlarda, masallarda, hikâyelerde, romanlarda vs. kısacası tüm edebî eserlerde işlenen bir unsur olmuştur. Bunun sebebi her şeyden önce anne kavramının bir arketip oluşudur. Bu bağlamda edebiyatın ana unsurlarından biri olmayı başarmıştır. Bir ruh çözümlemecisi olan Carl Gustav Jung, *Dört Arketip* adlı eserinde anne arketipine ayrı bir bölüm ayırır. Jung, Büyük Ana olarak adlandırdığı din tarihi kökenli ana tanrıçayı bile, anne arketipinin bir türevi olarak gösterir. Anne arketipinin özelliklerini; dışının sihirli otoritesi, aklın çok ötesinde bir bilgelik ve ruhsal yücelik, iyi olan, bakıp büyüten, taşıyan, büyüme ve bereket sağlayan, sihirli dönüşüm ve yeniden doğuş yeri; yararlı içgüdü ya da itki, gizli, saklı, karanlık olan, uçurum, ölümler dünyası, yutan, baştan çıkarıcı ve zehirleyen, korku uyandıran ve kaçınılmaz olan şeklinde sıralar. Anne arketipini genel olarak “seven anne” ve “korkunç anne” olarak ikiye ayırır. Annelerin, çocukların üzerinde birinci dereceden etkiye sahip olduğunu anlatır. Aslında her çocuğun normal gelişime eğilimli olduğunu, ancak nevroz gibi garip rahatsızlıkların kaynağının anne-baba, özellikle anne olduğunu söyler (Jung, 2005: 22). İnsan hayatındaki etkisi bu kadar büyük olan anne arketipinin edebî ürünlerde baş motif olarak işlenmesi

sebebiyle, Türk edebiyatında anne kavramının yansımaları zaman zaman incelenmiş, bu konuda çalışmalar yapılmıştır. Ancak klasik Türk edebiyatı alanında bu konuda yapılan çalışmalar ve mevcut araştırmalar sınırlı sayıdadır. Hâlbuki, klasik Türk edebiyatı 13. yy.dan 20. yy.ın başlarına kadar yaklaşık yedi asır kesintisiz bir şekilde varlığını sürdüren bir edebiyattır. Bu uzun zaman dilimi içerisinde klasik Türk şiiri; birçok mazmun, imge ve konunun işlendiği geniş bir sahayı teşkil eder. Anne kavramı, klasik Türk şiirinde bazen bir imge ya da mazmun şeklinde, bazen de metinlerde özne olarak yerini bulan bir kavramdır. Bu sebeple, klasik Türk şiirinde anne imgesinin metinlere yansımalarını incelemek faydalı olacaktır bu çalışmanın konusu “Klasik Türk Şiirinde Anne İmgesi” olarak belirlenmiştir.

Literatür Özeti: Türk edebiyatının ilk yazılı örnekleri 8. yy.a aittir. *Orhun Yazıtları* olarak adlandırılan bu yazıtlardan günümüze kadar uzanan uzun tarihi boyunca Türk edebiyatı birçok değişim ve gelişime uğramıştır. Bu tarihi seyir içerisinde birçok konunun metinlerde işlendiği görülür. Anne kavramı, 8. yy.daki *Orhun Yazıtları*'nda da, bugün en son yazılmış eserlerde de adı geçen yani edebî eserlerde her zaman yerini bulan bir unsurdur. Bu bağlamda, anne kavramının metinlere yansımaları hakkında birçok çalışma mevcuttur. Anne olmak için gerekli biyolojik şart kadın olmaktır. Bu sebeple çalışmalar daha çok metinlerdeki kadın figürünün yansımaları üzerinde yoğunlaşmış, söz konusu çalışmalarda kadınlığın bir türevi olarak annelik kavramının üzerinde de durulmuştur. Behiye Köksel'in “Orhon Yazıtları'nda Kadın” adlı makalesinde kadının devlet yönetimi ve sosyal hayatta yerinin söz konusu yazıtlardaki yansımaları incelenirken kağanların anneleri hakkında söyledikleri sözler üzerinde de durulmuştur. Bu çalışmada *Kül Tigin Yazıtı*'nda Bilge Kağan'ın, annesini yücelttiğinden bahsedilir (Köksel, 2011). İslamiyet öncesi ve İslami dönem Türk destanlarında ve Orhun Yazıtları'nda anne figürü hakkında saptamalar yapılan bir başka çalışma ise “Destan ve Kitabelerimize Göre Türklerde Kadın Tasvirleri” adlı çalışmadır (Tunç, 2015). “Türk Kültüründe Anne ve Âşık Garip Hikâyesinde Görünüşü” adlı makalede eski Türklerden günümüze Türk kültüründe ana hakkına verilen önemden bahsedilmiş, buradan yola çıkılarak *Âşık Garip Hikâyesi*'ndeki anne figürü hakkında saptamalarda bulunulmuştur (Bars, 2014). Türk edebiyatının en önemli ürünlerinden biri kabul edilen *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde annenin rolünü inceleyen “Dede Korkut Kitabında Anne-Çocuk İlişkisi” adlı makale önemli bilgiler içerir (Savran, 2004). Türk tarihinin eski Türklerden başlayarak günümüze uzanan seyri içerisinde kadın figürünü inceleyen, kadının sosyal ve siyasî hayatta yerini örneklerle

gösteren çalışmalardan biri “Tarihî Süreç İçerisinde Türk Toplumunda ve Devletlerinde Kadının Yeri ve Önemi” adlı makaledir. Çalışmada anne kavramının üzerinde de durulmuş, ana hakkının Türklerde değişmeyen bir algı sistemi içerisinde her zaman özen gösterilen bir hak olduğu ele alınmıştır (Gündüz, 2012). Mualla Kavuncu’nun “Osmanlılarda Aile ve Kadın” adlı çalışmasında Osmanlı toplumunda kadının ve annenin yerini görmek mümkündür (Kavuncu, 1999). Bir tez çalışması olan *Osmanlı Devleti’nde Kadının Statüsü, Eğitimi ve Çalışma Hayatı* adlı eser, Kavuncu’nun makalesinin kapsamlı hâlidir (Dulum, 2016).

“Klasik ve Modern Türk Şiirinde Anne ve Çocuk İmgesi” adlı çalışma daha çok modern şiiri içerse de çalışmadan klasik şiirle ilgili bilgilere de ulaşmak mümkündür (Aktaş, 2012). Klasik Türk şiirinde kadının yerini inceleyen bir araştırmacı olan Ülkü Çetinkaya, “Divan Edebiyatında Kadına Genel Bakış” adlı makalesinde anne ile ilgili bilgiler de verir (Çetinkaya, 2008a). Yazarın aynı yıl yayımlanmış *Aşk Mesnevilerinde Kadın (Yusuf u Züleyha ve Husrev ü Şirin Mesnevileri)* adlı doktora tezi çalışmasında söz konusu mesnevilerde anne ve sütanne figürü ile ilgili bilgiler mevcuttur (Çetinkaya, 2008b). *Leyla ve Mecnun, Hüsn ü Aşk* gibi mesnevilerde aile ve çocuk yapısını inceleyen bir çalışma olan *Mesnevilerde Aile ve Çocuk (Kutadgu Bilig, Leyla vü Mecnun, Pender-nâme, Hüsn ü Aşk, Hayriyye, Lütfiyye)* adlı tez, klasik Türk edebiyatında annenin rolüyle ilgili önemli bilgiler içerir (İpekdal, 2013). Dilaver Cebeci’nin *Divan Şiirinde Kadın* adlı eseri, klasik Türk şiirinde kadın hakkında yazılmış en kapsamlı çalışmalardan olup bu eserden klasik şiirde annenin rolü hakkında bilgiler edinebilmek mümkündür (Cebeci, 2001).

Tanzimat sonrası edebiyatta anne kimliğinin metinlere yansımaları konu alan çalışmaların sayısı fazladır. Kapsamlı bir tez çalışması olan *Cumhuriyet Dönemi Şiirinde Anne* adlı eserde önemli şairlerin eserlerinden örneklerle söz konusu dönemde annenin metinlere yansımaları incelenir (Tosun, 2009). Annelerini küçük yaşta kaybeden ve şiirlerinde annelerinden sıklıkla bahseden iki şair Ahmet Haşim ve Yahya Kemal’in eserlerinden yola çıkılarak Tanzimat sonrası edebiyatta anne kimliğinin işlenişini hakkında saptamalarda bulunulan başka bir çalışma “Yahyâ Kemâl ve Ahmet Hâşim’de “Anne” İmajı”dır (Erzen, 2014).

Materyal ve Yöntem: Çalışmada *Dede Korkut Hikâyeleri*, *Kutadgu Bilig* mesnevisi, bazı Türk destanları, *Orhun Yazıtları*, klasik Türk edebiyatı ürünleri olan

divanlar ve mesneviler incelenmiştir. Konu hakkında daha önce yapılan araştırmalara başvurulmuş, gerekli bilgiler toplanmıştır. Mesneviler incelenirken *Leylâ ve Mecnûn*, *Yûsuf u Züleyhâ*, *Hüsrev ü Şirin*, *Hüsn ü Aşk*, *İskendernâme*, *Garipnâme* gibi konumuz hakkında önemli bilgiler içeren çalışmalardan örnekler verilmiştir. Anne imgesinin daha çok teşbih unsuru olarak işlendiği ürünler olan gazel, kaside ve tarihlere ulaşmak için bazı şairlerin divanları incelenmiş, gerekli malzemeler toplanmıştır. Bu süreçte 13. yy. şairlerinden 19. yy. şairlerine kadar her yüzyıldan örnek şairler incelenmeye çalışılmıştır. Ancak her şairin tüm şiirlerini incelemek mümkün olmadığından bazı sınırlamalara gidilmiş; her yüzyıldaki öncü şairler başta olmak üzere anne imgesini diğerlerine göre daha çok kullanan şairlerin örnekleri gösterilmeye çalışılmıştır.

Bulgular ve Tartışma: Klasik Türk şiirinde anne imgesinin yansımaları ele alınan bu çalışmada, klasik Türk şairlerinin anne kavramını daha çok soyutlama yoluyla şiirlerinde işledikleri görülmüştür. Bilindiği üzere klasik şiir, mazmunlar ve imgeler etrafında şekillenmiştir. Şairlerin, geleneğin getirdiği birtakım kalıplaşmış mazmunları anne imgesiyle ilişkilendirerek anne kavramını bir şekilde metinlere dâhil ettikleri görülür. Yani kalıplaşmış ifadelerle zihinlerindeki anne figürünü birleştirerek yeni bir imge oluştururlar. Örneğin; dünyayı yavrusunu emziren bir anneye benzetirler ya da klasik şiirin vazgeçilmez mazmunlarından olan şarap mazmununu, çocuğunu besleyen bir anne gibi düşünerek kendilerini de o çocuğun yerinde hayal ederler. Bu teşbih unsurlarının yanında bazı şairlerin, anneleri için şiirler kaleme aldıkları görülür. Özellikle annesini kaybeden şairler, tarih düşürme geleneği çerçevesinde annelerinin ölümüne tarih yazarlar. Özellikle 18. yy. sonrasında sayılarında artış görülen kadın şairlerin bazıları aynı zamanda annedirler. Bu şairler, annelik iç güdüsünü şairlik vasıflarıyla birleştiren eserler ortaya koymuşlardır. Çalışma dâhilinde saptanan önemli bir bulgu şudur: Klasik Türk şiirinin toplumsal hayattan kopuk olduğu, saray ve çevresine hitap ettiği ve klasik şairlerin kalıpların dışına çıkmadığı söylenir. Ancak çalışmada sunduğumuz bazı örneklerde annenin de müdâhil olduğu birtakım toplumsal olayların şiirlere yansıdığı görülmektedir. Bu da klasik Türk şiirine yöneltilen söz konusu eleştirilerin gerçeği yansıtmadığının bir kanıtı niteliğindedir.

Sonuçlar ve Öneriler: Türk edebiyatının her döneminde olduğu gibi klasik Türk edebiyatı alanında da anne imgesinin yerini bulduğu görülür. Klasik Türk şiirinde anne imgesi somut ve soyut olmak üzere iki şekilde ele alınır. Anne kavramının somut hâlde

işlendiği metinler; şairlerin annelerine özel yazdıkları şiirler, kadın şairlerin analık duygusuyla yazdıkları metinler ve ana-baba hakkına dikkat çekmek için oluşturulmuş metinlerdir. Bunun yanında mesnevilerde ya da bazı toplumsal olayların konu edildiği şiirlerde anne figürünün somut hâlde işlendiği görülür. Anne imgesi bazen gazel, kaside ve tarihlerde anlatımı güzelleştirmek amacıyla teşbih unsuru olarak kullanılır. Bu metinler anne imgesinin soyut hâlde işlendiği yerlerdir. Klasik Türk şiirinde; dünya, şarap, aşk, âşık, sevgili, rakîb gibi önemli konular anne kavramı ile ilişkili olarak sunulur. Bu sebeple, klasik Türk şiirinde anne imgesine yönelik çalışmaların artmaya müsait olduğu söylenebilir. Özellikle teşbih unsuru olarak kullanılan anne imgesinin klasik Türk şiirinde mazmunları inceleyen araştırmalarda göz önünde bulundurulması faydalı olacaktır. Bu bağlamda divan tahlili ya da divan şerhi çalışmalarında ya da klasik Türk edebiyatı ürünlerini analiz ederken yeri geldiğinde anne imgesine de ayrı bir başlık açılabilir.

BÖLÜM I

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRK TOPLUMUNDA KADININ VE ANNENİN YERİ

Türkler, var oldukları en eski çağlardan bu yana kadına genel olarak saygı göstermiş, Türk toplumunda ev hayatında ve sosyal hayatta kadının yeri hep ayrı olmuştur. Hatta siyasî hayatta kadının kararları da göz önünde bulundurulmuştur. Anne kimliğiyle kadın, evde eşinin en büyük yardımcısı ve çocuklarının ilk eğitmeni olmuştur. Evi çekip çeviren, çocukları yetiştiren, eşinin en büyük destekçisi olan kadın toplumda saygıdeğer bir varlık olarak benimsenmiş, annelik kurumu Türk toplumunda kutsal kabul edilmiştir.

1.1. Türk Toplumunda Kadının Yeri

Türk toplumunun temelini oluşturan en küçük yapı birimi ailedir. Ailenin yapısında da şüphesiz en önemli rolü, anne kimliğiyle kadın üstlenir. Anne-baba ve çocuktan oluşan aile üçgeninde çocuğun yetiştirilmesinde ve babanın yükünü paylaşmada en önemli görev anneye düşer. Sadece Türk toplumlarında değil dünyadaki bütün kültürlerde anne ailenin omurgası olarak kabul edilir. Özellikle çocuk eğitiminde anne ön sırada yer alır (Özensel, 2004: 80). Çocuğun ana rahmine düşüşünden doğumuna ve büyümesine kadar olan süreçte; emeklemesinden yürümesine, meslek edinmesinden yuva kurmasına kadar her bilgiyi öğrenmesinde annenin rolü yadsınamaz. Ancak anne olabilmek için gerekli olan biyolojik şartlardan en önemlisi kadın olmaktır. Bu nedenle Türk toplumlarında anneye verilen önem incelenmeden önce kadının Türk toplumlarında yerinin saptanması gerekir.

Türklerin uzun süren geçmişi ve geniş coğrafyalara yayılan yaşamlarıyla birlikte kültürlerinin de zaman içinde değişime uğradığı görülür. Bu kültür ve medeniyet değişimi, hâliyle toplumsal hayata ve edebî eserlere de yansımıştır. Türk toplumunun geçirdiği medeniyet ve kültür değişimi süreçlerine göre Türk kadını; İslamiyet'ten önce ve göçebelik devrinde, yerleşik uygarlık ve İslam kültürü çevresine katıldıktan sonra, Batı uygarlığının

etkisi altına girdikten sonra olmak üzere üç ana başlık çerçevesinde ele alınır (Çetinkaya, 2008: 280).

İslamiyet öncesinde kadının temel nitelikleri “annelik” ve “kahramanlık” olarak karşımıza çıkmaktadır (Gündüz, 2012: 130). Bunun yanında kadına sosyal hayatta saygı gösterilir, siyasî hayatta kararlarına danışılır, ev hayatında ise günümüzde olduğu gibi kadına yuvayı dışı kuş yapar mantığı ile bakılırdı. Orta Asya Türk devletlerinde, sosyal hayatta geniş yetkilere sahip olan kadının devlet yönetiminde de söz sahibi olduğu görülürdü. Köktürkler döneminde Çin elçilerinin kabulünde Köktürk hatunları da hazır bulunurdu. İskitlerde her kadın, İskit erkekleri gibi savaşçı ve asker vasfında yetiştirilirdi. Büyük Hun İmparatorluğu adına Çin ile ilk barış antlaşmasını Mete'nin hatunu imzalamıştır (Gündüz, 2012: 131). Hakanların yanında hatunların söz sahibi olmaları, elçi kabullerinde hatunların da toplantıda hazır bulunmaları eski Türklerde kadınla erkeğin eşit tutulduğunun göstergesidir.

Göçebe yaşamın zorlu şartları düşünüldüğünde kadına düşen görevlerin günümüzdekinden farklı olduğu sonucuna varmak zor değildir. Eski Türklerde kadın sadece evde oturup çocuk doğuran, çocuk büyüten ve kocasına hizmet eden bir varlık olarak düşünülemez. O zamanın şartları günümüzden farklı olduğu için eski Türklerde kadının; erkek gibi güçlü, doğa şartlarına dayanıklı, erkeği öldüğü veya bir sebepten ayrı kaldıkları zaman kendine yetebilecek ve çocuklarını koruyabilecek yetenekte olması lazımdı. Doğanın ve o günün şartları bunu gerektiriyordu. Göçebe hayatta çadırı kurma düzeninden günümüz ev hayatında olduğu gibi kadınlar sorumluydu. Bu çadırların yapımında ve iç düzeninin oluşturulmasında kadınların el işi ustalığından yararlanılırdı. Ayrıca çorap örme, tereyağı yapma, elbise dikme gibi vazifeler kadına aitti (Özdener, 1988: 227). Sosyal etkinliklerde erkeklerle beraber bayramlara, şöenlere katılabilen kadın, aynı zamanda kendisi de şöen düzenleyebilirdi (Roux, 2001: 273).

Eski Türk devletlerinin kadınları, savaş gibi mücadele gerektiren zamanlarda birer kahraman kesilmişlerdir. Kendilerinden yüzyıllar sonra gelecek olan hemcinsleri gibi üzerlerine düşen her görevde ellerinden gelenin fazlasını yapmışlardır. Kurtuluş Savaşı ve 15 Temmuz darbe girişimi gibi önemli toplumsal olaylarda en önde savaşan Türk kadınının bu cesaretinin sebebi, büyük ninelerinin ve dedelerinin de aynı şekilde yiğit yaratılışlı oluşlarındandır. Kurtuluş Savaşı'nda Şerife Bacı; 15 Temmuz gecesi kamyonetiyle yiğitler taşıyan Şerife Boz gibi eski Türklerde de nice kahraman kadınlar yaşamıştır. Bu konuda

M. Kemal Atatürk'ün “*Dünyada hiçbir milletin kadını, ben Anadolu kadınından fazla çalıştım, milletimi kurtuluşa ve zafere götürmekte, Anadolu kadını kadar emek verdim diyemez. Erkeklerden kurduğumuz ordumuzun hayat kaynaklarını kadınlarımız işletmiştir. Çift süren, tarlayı eken, kağnısı ve kucağındaki yavrusu ile yağmur demeyip, kış demeyip cephenin ihtiyaçlarını taşıyan hep onlar, hep o yüce, o fedakâr, o ilahi Anadolu kadını olmuştur. Bundan ötürü hepimiz bu büyük ruhlu ve büyük duygulu kadınlarımızı, şükranla ve minnetle sonsuza kadar aziz ve kutsal bilelim.*” (Vakit Gazetesi, 30 Mart 1923) sözü Türk kadınının kahramanlık vasfını özetler niteliktedir. Eski Türklerde kadının bu yiğitlik özelliğinin yanında en önemli özelliği, günümüzde olduğu gibi evinin hanımı ve çocuklarının anası olmasıydı. Kadın dışarıda olduğu gibi evinde de erkeğin en büyük yardımcısıydı. Evliliklerde annenin izni aranırdı (Gündüz, 2012: 131). Erkek, kararlarını alırken kadınına danışırdı. *Dede Korkut Hikâyeleri* bunun en güzel örneklerini vermiştir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde bu konuya ayrıntılı değinilecektir.

Eski Türklerde tek eşlilik görülürdü. Destanlardan ve *Dede Korkut Hikâyeleri*'nden edinilen bilgilerde erkek kahramanların ikinci bir eşinin olmadığı görülür. Evlilik kutsal bir olay sayılır ve evlenen çiftler kendilerine yeni bir ev kurardı. Bu yeni açılan evin düzeninde kadın, erkek kadar söz sahibi olmuştur. O zamanlardan günümüze kalmış kullanımlardan biri olan “at, avrat, silah” üçlemesindeki avrat; yeri geldiğinde erkeğiyle omuz omuza savaşan, yeri geldiğinde de evde analık ve dişilik vazifesini yerine getiren kutsal bir unsurdur. Özellikle Köktürk hakanları, annelerini, gökten indirilip diğer insanlardan ayrı tutulmuş kutsal bir varlık olarak kabul etmişlerdir. Tarih kaynaklarında eski Türklerin kutsal gördükleri ve önem verdikleri haklara ‘ana hakkı’ denildiği bilinmektedir (Gündüz, 2012: 130).

Türk milliyetçiliğinin öncü isimlerinden olan ve Atatürk'ün fikir babası Ziyâ Gökalp'e göre eski Türkler “*hem demokrat hem de feministtir*”. Feminist olmalarının sebebi, eski Türklerce şamanizmin kadındaki kudsî kuvvete dayanmasıydı (Gökalp, 2010: 136). Şamanların kadınlar gibi saç uzatması, seslerini inceltmesi ve kadın elbisesi giymeleri bu kudsiyyetin göstergesiydi. Türk destanlarında eski Türklerde kadınların kutsallığına dair önemli bulgular yer almaktadır.

İbn-i Batuta'nın *Seyahatnâmesi*'nde geçen şu sözler dikkate şâyândır: “*Bu ülkede gördüğüm ve beni epeyce şaşkırtan davranışlar arasında, burada erkeklerin kadınlara gösterdikleri aşırı saygıdır. Türk kadınları yüzü açık dolaşırlar, erkeklerden kaçmazlar,*

pazarlarda alışveriş yaparlar. Bazen kadınlara erkekleriyle beraber rastlarsanız ve o vakit bu adamları, onların hizmetkârları sanırsınız.” (Yücutürk, 2010: 4). Özetle denilebilir ki İslamiyet’in kabulünden önce göçebe şekilde yaşayan Türklerde kadın; evinde erkeğinin yardımcısı, çocuklarının anası, savaş zamanında düşmanların karşısında bir cengâver, doğanın zor şartlarında bir amazon, siyasî hayatta söz sahibi ve hakanların danışmanı, ayrıca kutsallığına inanılan ve saygı gösterilen bir varlıktı. Her role ustalıkla bürünebilen kadına toplumda da hakettiği değer veriliyordu.

Göçebe hayattan yerleşik yaşama geçilmesi ve insanlar üzerinde en etkili yaptırım güçlerine sahip olan din olgusunun ve inanışların değişmesi sonucu eski Türk kadını yeni özellikleriyle karşımıza çıkmaya başlamıştır. İslamiyet öncesinde kadına verilen değer, İslamiyet’le birlikte devam etmiştir. Ancak bazı kesimlerde İslamiyet’in kadını ikinci sınıf insan konumuna düşürdüğü görüşü yaygındır. Bu göreceli bir durumdur. Kadının ikinci sınıf insan konumuna düşürüldüğü doğrudur; ancak bunun sebebi İslam dini değil, İslamafobik düşüncelerin empoze edilmesidir. Hz. Muhammed (s.a.v.)’in veda hutbesinde “*Ey insanlar! Sizin kadınlarınız üzerinde birtakım haklarınız vardır. Onlar sizin haklarınıza riayet etmelidirler. Onların da sizin üzerinizde hakları vardır. Onlara karşı iyi davranınız. Eşlerinize şefkatle muamele edin. Siz onları Allah’ın ahdi ile aldınız. Onlar size Allah’ın ahdi ile helâl olmuştur.*” sözü İslamiyet’in kadına verdiği değerın güzel bir örneğidir. İslam dini, kadın ve erkeğe insan olarak aynı değeri verdiği hâlde, bazı din âlimlerinin âyet ve hadîsleri yanlış tefsirleri ve bu tefsirlerin yanlış uygulanmaları sonucunda Müslüman kadının toplumdaki değeri sarsılmıştır (Cunbur, 1967: 6).

Kadınlar erkeklere göre daha hassas ve kırılgan yapıdadırlar. Bundan ötürü *Kur’ân-ı Kerîm*’de kadının erkek tarafından korunup kollanmasına dâir âyetler yer almaktadır. Ayrıca kadın ve erkeğin yaratılışının farklı oluşu ve erkeklerin kadınlardan daha üstün olduklarına dâir âyetler de mevcuttur. “*Allah’ın insanlardan bir kısmını diğerlerine üstün kılması sebebiyle ve mallarından harcama yaptıkları için erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudur.*” (Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli, 2007: Nisâ, 2/34) âyetinde de görüldüğü gibi İslamiyet’te kadınlar erkeğin koruması ve kollaması gereken nadide varlıklar olarak görülür. Bu durum, kadına değer verilmeyişinden değil aksine kadının kıymetli oluşundandır. Arap ve İran topluluklarında İslamiyet’ten önce kadın, aşağılık bir konumda olup köle statüsünde idi. Kız çocukları diri diri toprağa gömülürdü. İslamiyetle birlikte kadının değeri o toplumlarda yükseltilmiştir. Bu bağlamda aslında tartışılması

gereken en önemli konu İslamiyet'in kadına verdiği değerdir. Kadının geri plana atıldığı görüşünü savunanlar, sözü dönüp dolaşıp İslam dinine ve *Kur'ân-ı Kerîm*'e getirirler. Hz. Muhammed (s.a.v.)'in çok eşliliğinin altında yatan sebepleri saptırarak İslam dininin kadına cinsel bir obje gibi baktığı görüşünü yaymaya çalışırlar. Ancak durum derinlemesine incelendiğinde Hz. Muhammed (s.a.v.)'den önce Arap toplumunda erkeklerin sınırsız kadınla evlenebildiği, *Kur'ân-ı Kerîm*'in bazı âyetleri nâzil olunca Hz. Muhammed (s.a.v.)'in sayıyı dört ile sınırlandırdığı görülür (Aras, 2007: 189). O zamanın şartları ve toplum tarafından kabullenilmiş âdetleri düşünüldüğünde bu sayının birdenbire teke düşürülmesi çok fazla tepkiye neden olabilirdi. Hz. Muhammed (s.a.v) bu konuda da insana ve kadına verilen değer bir örneği olarak *Kur'ân-ı Kerîm* ışığında yapması gerekeni yapmış ve bir erkeğin evlenebileceği kadın sayısını sınırlandırmıştır. Bu durum İslamiyet'in kadına verdiği önemin bir ispatıdır. Hz. Muhammed'in çok eşliliğinin sebepleri tek tek incelendiğinde, evliliklerinin çoğunun koruma ve himaye amaçlı olduğunu anlayabilmek zor değildir. Aslında İslamiyet tek eşliliği öngörmüş ancak adaletli davranmak şartıyla gerektiğinde çok evliliğe de izin vermiştir (Aydın, 2001: 89).

Kadın konusundan ayrı olarak anne konusu vardır ki İslamiyet'in anneye yüklediği kudsîyet başka hiçbir dinde veya inanışta yoktur. “*Biz insana, ana-babasına iyi davranmasını tavsiye etmişizdir. Çünkü anası onu nice sıkıntılara katlanarak taşımıştır. Sütten ayrılması da iki yıl içinde olur. (İşte bunun için) önce bana, sonra da ana-babana şükret diye tavsiyede bulunmuşuzdur. Dönüş ancak banadır.*” (Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli, 2007: Lokman, 31/14) âyeti ve “*Cennet, annelerin ayakları altındadır.*” (İbn Mace, Cihad/12) hadîs-i şerîfi buna verilebilecek yüzlerce örnekten sadece bazılarıdır.

Türk toplumunda kadın, İslamiyet'ten önce erkekle eşit bir mevkide iken *Kur'ân* âyetlerinin yanlış tefsiri sonucu maalesef ikinci sınıf bir insan konumuna düşmüştür. Zamanla oturan bu yanlış düşünceler ve çevre kültürlerin (Bizans, Arap, İran gibi) de etkisiyle kadın hak ettiği değeri görememeye başlamıştır. Osmanlı saraylarında kadınlar köle ve cariye olarak kullanılmıştır. Vâlîde sultanlara değer verilir gibi görünse de padişahın bir emriyle onların da sürgüne gönderilebildikleri aşıkardır. Yani eski Türk toplumunda kadın erkeği ile birlikte at binen, kılıç kuşanan vaziyette iken Osmanlı döneminde evden dışarı çıkmayan, saklanan bir varlık konumuna düşürülmüştür.

Selçuklu Dönemi'nde ve Osmanlı Devleti'nin kurulduğu ilk zamanlarda kadın; İslamiyet'ten önceki devirde olduğu gibi birtakım görevlerin başında birinci dereceden

sorumludur. Özellikle konar-göçer kültürün henüz değişmediği zamanlarda Osmanlı kadınları yaylaya gidiş-dönüşteki düzenlemelerden sorumluydu. Daha da önemlisi “Bâciyân-ı Rûm” adlı teşkilat, Osmanlı ve Selçuklu Dönemleri’nde kadına gösterilen saygının bir anda yok olmadığına göstergesidir (Gündüz, 2012: 142). Selçuklu Dönemi’nde kadın; eski Türklerdeki gibi siyasî hayatta etkinken aynı zamanda kadınlık vazifeleriyle meşguldü. Gökalp’in anlattığına göre: “*Selçuklu prenseslerinden birisi Kazvin şehrinin sahibesi idi. Her yıl ilkbaharda, bu şehrin kenarına gelerek yeşil bir çimenlikte otağını kurardı. Bir yıl, Kazvinliler şehre umumi bir lağım yaptırmak üzere aralarında iane toplamışlardı. Lazım gelen miktara ulaşması için biraz daha altına ihtiyaçları vardı. Şehirliler, bu parayı hanım sultandan istemeğe karar vererek ileri gelenlerden bir heyeti Hanım Sultan’ın huzuruna gönderdiler. Bu heyet otağa yaklaşınca otağın üzerinde bir sandalye üzerinde oturan Hanım Sultan’ın bir örgü örmekte olduğunu görerek: “Bu hasis kadının bize para vermesine imkan yoktur.” diye geldiklerine pişman oldular. Fakat Hanım Sultan tarafından görüldükleri için geri dönmeleri de kabil değildi. İster istemez Sultan’ın huzuruna geldiler ve ahalinin teklifini arz ettiler. Sultan, bütün masraflar kendisi tarafından verileceğinden toplanan yardımları sahiplerine geri vermelerini emretti. Hazineدارını çağırarak lağımlar için lazım gelen bütün paraları heyete teslim etti. Heyet içindeki bir ihtiyar, Sultan’a elindeki örgü işinden dolayı zihinlerine gelen haksız şüpheyi söyleyince Hanım Sultan şu cevabı verdi: “Evet, benim el işiyle meşgul olduğumu gören bütün İranlılar şaşıyorlar. Halbuki benim ailem içinde bütün kadınlar benim gibi daima el işiyle uğraşırlar. Biz sultanlar, böyle el işiyle uğraşmazsak ne ile meşgul olacağız? Havaiyat ile mi? Böyle bir şey bizim soyumuza yakışmaz. Biz, saltanat işlerinden kurtulduktan sonra, boş kalmamak için, fakir kadınlar gibi hep el işleriyle ve ev işleriyle uğraşırız. Bu hareket, bizim soyumuz için bir ayıp değil belki büyük bir şereftir.”* (Gökalp, 2010: 139). Bu örnekte Türk kadınının hür ve hüküm sahibi olmasına rağmen havaî işlerle uğraşmadığı ve ince düşünceye sahip olduğu görülür. Bu sultan gibi tüm Türk kadınları, kadınlık vazifelerini asla terk etmemişler, aynı zamanda bu vazifeleri yüce bir görev addetmişlerdir.

Uzun yıllardır tartışılan konulardan biri de Osmanlı Devleti’ndeki ‘harem’ kavramıdır. Günümüzde özellikle gerçeği yansıtmayan, hayâ yoksunu anlayışın Türk toplumuna empoze edilmeye çalışılması sonucu oluşturulmuş televizyon dizilerinin etkisiyle Osmanlı Devleti’ndeki harem unsuru, sadece cinsellikle bağdaştırılır olmuş ve haremdeki kadınlar sanki padişahın seks kölesiymiş gibi algılanmaya başlanmıştır. Oysaki

bu kurumun en önemli özelliği, bir eğitim kurumu olmasıydı. Çoğu üst düzey devlet adamı, hem iyi bir eğitim görmeleri hem de sarayın cazibeli yaşamına yakın olmaları için kızlarını hareme vermek istemişlerdir (Baysal, 2009: 593). Aslında yukarıda bahsettiğimiz hayâ yoksunu anlayış, Batı'nın Türk toplumunu ve İslam dinini kötü göstermeye çalışmasının bir sonucudur. Bu karalama kampanyası ancak bilinçli kişiler tarafından fark edilebilir. Ortaçağ Avrupası'nı düşündüğümüzde diri diri yakılan cadılar, bekaret kemerleri ve cinselliği günah sayan düşünce sistemini (Kavuncu, 1999: 150) unutmamak ve bu tuzağa düşmemek gerekir. İslamiyet'in ve Türklerin anne olarak kadına verdikleri değer, çarpıtmaya çalışanlara rağmen tüm açıklığıyla ortadadır. Ancak Batı'ya şöyle bir baktığımızda önemli feministlerden *Shulamith Firestone*, kitabında anneliğin kadınların sosyal olarak aşağı seviyede olmasına ve ekonomik güçten yoksunluklarına yol açtığını ileri sürmektedir (Humm, 2002: 96). Batı'dan çıkıp gelen feminizm akımının savunduğu tez, annelik ve feminizmin bağdaşamaz oluşudur. Güya kadın haklarını savunmak için ortaya atılmış bu fikir akımının anneliği bu derece aşağılık bir konuma düşürmesi, Batı'nın kadına verdiği değer konusunda zihinlerde ayrıca soru işaretleri oluşturur.

Osmanlı sarayında vâlide sultanların yönetimde etkili olduğu görülürdü. Özellikle Duraklama Devri'nden itibaren etkisi açıkça hissedilen bu durum, bazı tarihçiler nezdinde devletin zayıflayıp yıkılmasına neden olan en önemli hadiselerdendi. Hatta bu husus "Kadınlar Saltanatı" olarak da nitelendirilmiştir (Taş, 2014: 1294). Haremin başında bulunan vâlide sultanlar buradaki asayişin sağlanmasından sorumluydu. Vâlide sultanlara hükümdar, hükümdar eşleri, hükümdar çocukları, devlet adamları, saraydaki diğer kişiler ve halk, saygı gösterir; vâlide sultanlar vefat ettiğinde görkemli bir cenaze töreni düzenlenirdi. Klasik Türk şairlerinin vâlide sultanlara methiyeler düzdükleri görülürdü. Sadece vâlide sultanlara değil, padişah eşlerine ve kızlarına da saygı gösterilir; onların refah ve huzurları için emirlerinde onlarca kişi çalışırdı. Padişah eşleri bir erkek şehzade doğduğunda konumları bir anda yükselir, *haseki* olarak adlandırılırlardı. Bu hasekiler de devlet yönetiminde hükümdarı etkisi altına almayı başarırlardı. Bunun en güzel örneği Hürrem Sultan'dır. Kanuni'nin hasekisi olan Hürrem Sultan'ın Osmanlı-Lehistan ilişkilerinin düzgün yürütülmesinde katkısı vardır (Taş, 2014: 1306). Aynı zamanda I. Ahmet'in hasekisi olan Kösem Sultan da yaptığı hayır işleriyle adından söz ettirmeyi başaran saray kadınlarından. Osmanlı sarayında kadının durumu bu şekildeyken halk içinde kadın, eski Türklerde olduğu kadar etkin olmasa da ev içinde anne kimliği ile konumunu hep korumuştur. Türklerin tarih sahnesine adım atmalarından günümüze kadar

değişmeyen algılardan biri, kadının annelik konumuydu. Her dönemde kadın, anne olarak saygı görmüş, erkekler üzerinde söz sahibi olmuş ve çocuklarını en güzel şekilde yetiştirmekten birinci derecede sorumlu tutulmuştur. Siyasî ve sosyal hayatta kadının, kadın kimliğiyle konumunda değişmeler görülse de anne olarak her zaman baş tacı edilmiş ve değer görmüştür. Kısacası İslamiyet'in kabulünden sonra uzun yıllar eski Türklerdeki gibi kadın siyasî, sosyal hayatta ve ev hayatında erkeğin yanında olan, arka plana itilmeyen bir varlıktı. Zamanla değişen kültür çevreleri ve *Kur'ân* ayetlerinin yanlış anlatılması ile kadın, özellikle sosyal ve siyasî alanda geri plana itilmiş, itibarsızlaştırılmıştır. Ancak yukarıda da bahsettiğimiz gibi ev hayatında; özellikle anne olarak her zaman itibarını korumuş ve yol gösterici, koruyucu, merhamet sahibi bir varlık olarak saygı görmüştür.

Türklerin Batı medeniyeti ile tanışmasıyla birlikte kadının toplumda konumu yavaş yavaş yükselmeye başlamıştır. Kapalı kapılar ardında saklanan kadın önce iş hayatına atılmış, daha sonra siyasî haklara kavuşmuştur. Bunda "feminizm" adı verilen akımın da etkisi vardır. Bu akım öncelikle Avrupa'da görülür. Avrupa'da 1880'lerde kadınların özgürlüklerine kavuşmalarıyla birlikte feminizm yavaş yavaş etkisini hissettirmeye başlar (Humm, 2002: 17). Türk toplumunda da bu akımın etkisiyle ve modernleşmenin gerektirdiği birtakım ölçütlerle kadına bakış açısı değişmiştir. Kadını ev içi alanla sınırlayan ve toplumsal yaşamda dışlayan geleneksel eğilim, feminist yapıyla karşılaşınca kadın sorunu farklı açılardan yeniden incelenmeye başlanmıştır (Aktaş, 2013: 53). Zaman içinde kadının toplumda değeri artmış, kadına erkekle eşit haklar verilmiş ve bu haklar yasalştırılmıştır. Özellikle Cumhuriyet'in kabulünden sonra Atatürk ilkeleri ve inkılapları sayesinde kadın geniş hak ve yetkilere kavuşmuştur.

Kadına erkekle eşit haklar verilmesi büyük ölçüde Tanzimat'la birlikte başlamıştır. Tanzimat'la başlayan çağdaşlaşma hareketi çerçevesinde Türk kadını, gerek düşünce alanında gerekse siyasî ve toplumsal hayatta ciddi haklara kavuşmuştur (Sağ, 2001: 16). Bu dönemde kız çocuklarının eğitilmesi; çağdaşlaşma ve Batı'yla ilişkilerin sağlanması adına bir gereklilik addedilmiş ve kızlara özel eğitim kurumları açılmıştır. Öğretmen yetiştirmek için açılan Darülmualimat (Kız Öğretmen Okulu), Ebe Okulu, Kız Sanat Okulu bunlardan bazılarıdır. Namık Kemal, Şinasi, Şemsettin Samî, Abdülhak Hamid Tarhan gibi önemli aydın ve edebiyatçılar kaleme aldıkları yazılarda kadın konusu üzerinde özellikle durmuşlardır. Ahmet Mithat Efendi, romanlarında kadını eğitmeye

çalışmış, Namık Kemal “Terbiye-i Nisvan Hakkında Birkaç Layiha” adlı makalesinde kadınların eğitilmesi gerektiğine bilhassa değinmiştir (Karabulut, 2013: 50).

Kadının eğitilmesi gerektiği yönünde başlayan ideolojiler, zamanla kadının siyasî hayatta ve iş hayatında yer alması gerektiği yönünde ilerlemiştir. Özellikle Kurtuluş Savaşı’nda kadının cephede bir er gibi savaşabilecek cesarete olduğu görülmüş ve kadının artık birtakım haklara sahip olması gerektiği ön plana çıkmıştır. Edebî eserlerde yavaş yavaş kadın kahramanlar daha fazla görülmeye başlamış, zaman içinde sadece kadın kahramanların çevresinde dönen eserler yazılmaya başlanmıştır. Reşat Nuri Güntekin’in *Çalılıkusu* romanında fedakâr bir öğretmen tipiyle karşımıza çıkan kadın, Halide Edip Adivar’ın *Ateşten Gömlek* romanında cephede savaşırken şehit düşen bir kahraman olarak işlenmiştir.

Cumhuriyet’in ilanından sonra kadının yasa önünde erkekle eşit hâle gelmesinde, seçme ve seçilme hakkına kavuşmasında, mirasta erkekle eşit paya sahip olmasında ve hukuksal alanda daha birçok hak ve yetkiyle donatılmasında şüphesiz Atatürk gibi bir dünya liderinin payı büyüktür. Kendisi kadınlara özellikle saygı göstermiş, hiç çocuğu olmamasına rağmen yedi tane kız çocuğunu manevî evlatlığı olarak yanına almış, bazılarını mirasından pay bile bırakmıştır (Çağlayan, 2012: 7). Tanzimat’la başlayan ve Cumhuriyet Dönemi’nde zirveye ulaşan, kadına bakış açısındaki bu olumlu değişimler giderek artmış; kadın gerek ev hayatında, gerek siyasî hayatta, gerekse toplum içinde erkekle eşit, bazen erkeklerden daha üst düzeyde bir konuma ulaşmıştır.

Türk toplumunun çağdaşlaşması ile birlikte edebî hayatta kadın yazarların ve şairlerin sayısı artmıştır. İlk Türk kadın romancısı sayılan Fatma Aliye Hanım’dan günümüze Nazan Bekiroğlu, Elif Şafak, Adalet Ağaoğlu, Ayşe Kulin, Buket Uzuner gibi kadın şair, yazar ve akademisyenler yazın hayatında yerini almıştır. Bu bağlamda Türk edebiyatının önemli isimlerinden olan Halide Edip Adivar’ı unutmamak gerekir. Kendisi hem millî mücadele yıllarında Mustafa Kemal’den aldığı ilham ve yetkilerle toplumsal önderlik yapmış, hem de edebiyat dünyasında yaptığı çalışmalarla Türk kadınının isterse neler başarabileceğini göstermiştir. Nadir Nadi’nin Cumhuriyet Gazetesi’nde yazdığı *Onbaşının Anıları* başlıklı yazısı, Halide Edip hakkında söylediği sözler anlatılanları özetler niteliktedir: “*Türk kadınının resmen kafes arkasında yaşaması gerektiği bir devirde Halide Edip ayağındaki yasadık zincirlerini koparmış, bir vatandaş olarak omuzlarında hissettiği ağır görevi taşımaktan yılmamıştı.*” (Durakbaşı, 2012: 152).

Uzun yıllar boyunca kafes arkasında yaşamaya mahkum edilmiş Türk kadını; yeni Türkiye ile birlikte zincirlerini koparmış, Atatürk gibi önderlerin ve kadına gereken önemi veren erkek aydınların da desteğiyle bambaşka bir perspektife bürünmüştür. Siyasî hayatta Türk kadını, seçme hakkının yanında önce belediye başkanı sonra muhtar en son da mecliste vekil olarak seçilme hakkına kavuşmuştur. Eski Türklerden bu yana ataerkil yapıda olan Türk toplumunda kadının bu hak ve yetkilere sahip olabilmesi önem arz eder. Bu da modernleşmenin sayesinde olmuştur. Bundan yaklaşık yüzyıl önce başlayan modernleşme ve çağdaşlaşma yolunda atılan adımlar sonucunda günümüzdeki Türk kadını, yüzyıl önceki Türk kadınından çok farklı bir vaziyettedir. Artık Türk kadını; lâik, demokratik ve anayasal hakların önemli olduğu Türkiye Cumhuriyeti'nde iş hayatında, toplumsal rollerde, siyasette ve ev hayatında istediği yerde ve istediği mevkiide olabilmektedir. Hastanede doktor, okulda öğretmen, üniversitede akademisyen, mecliste vekil olan kadın, evinde de kutsal anne ve değerli eş konumundadır.

1.2. Türklerde Toplumsal Hayatta Annenin Rolü

Gerek İslamiyet'ten önce gerekse İslamiyet'in kabulünden sonra Türk topluluklarında anne, kutsal bir değer olarak kabul edilmiştir. Günümüzde de bu durum bu şekilde devam etmektedir. Anne çocuk doğurur, eşinin yardımcısı ve en büyük dostudur. Çocuğun ilk öğretmeni, hastalandığında doktoru, derde düştüğünde ilk sırdaşı annesidir. Annesi vefat eden ya da anneden ayrı yaşayan çocuklar, büyük bir boşlukla beraber yaşamaya başlar ve genelde bu durum psikolojik sorunları da beraberinde getirir. Sadece insanlarda değil tüm canlılarda annenin yeri çok önemlidir. Hayvanlar da “analık içgüdü”ne sahiptir ve bu içgüdü sayesinde anneler yavrularını gelebilecek tüm tehlikelere karşı korur, kollar.

Toplumların ilerleyip çağa ayak uydurmasında genç nesillerin payı büyüktür. Bu yüzden çoğu devlet, nüfusun genç ve dinamik olması yönünde politikalar uygular. Bu süreçte en büyük pay anne ve babaya düşer. Çocuğun sağlıklı ve topluma faydalı yetişmesinde annelerin rolü çok önemlidir. Çünkü hayata atılmadan önce çocuğunun ilk eğitmeni babadan çok annedir. Zaten çocuk denilince akla ilk anne gelir. Baba ve annenin en kutsal ortaklığı çocuktur.

Türkler, var oldukları en eski zamanlardan bu yana ana hakkına çok önem vermişlerdir. İslamiyet'in kabulünden önce Türklerin inandıkları din olan Gök Tanrı

inanişında da, İslamiyet'te de anneliğe yüklenen anlam birbiriyle örtüşmekte olup her iki inanişta da analığa ayrı bir kudsiyyet yüklenmiştir.

Türkler, tarih boyunca anne kavramını karşılamak üzere “ög, ana, anne, mâder, ümm, vâlide” gibi kelimeleri kullanmışlardır. Bunların içinde en sık kullanılanı, bugün de çoğunlukla kullandığımız “anne” kelimesidir. “Anne” sözcüğünün ilk kez Altay Dağları'nın kuzeyinde yer alan Köktürk harfleriyle yazılmış *Kemçik Yazıtı*'nda görüldüğü söylenir (Akar, 2006: 76). Bu sözcüğün kökeni hakkında iki görüş vardır: Bunlardan birincisi Clauson'a ait olan görüştür; anne sözcüğünün Uygurca “ana” kelimesinin bozulmuş hâli olduğunu savunur. Clauson aynı zamanda, “ana” ve “anne” sözcüklerinin çocuk dilinden doğduğunu ifade eder (Ayan, 2011: 114). İsmet Zeki Eyuboğlu, Hititçe “annas” kelimesini “anne” kelimesi ile ilişkilendirerek anne sözcüğünün kökenini Hititçede arar. Türk dillerinde “an” ile başlayan sözcüklerde doğurucu özellik olmadığını; ancak Hitit dilinde “an” ile başlayan kelimelerde doğurucu özellik olduğunu vurgulayan Eyuboğlu, “anne” sözcüğündeki dişillik vurgusundan bu kelimenin Hititçeden dilimize geçmiş olabileceğini söyler (Ayan, 2011: 115). “Ög” sözcüğü, Eski Türkçede “anne” anlamında kullanılmış olsa da bugün sadece annesini kaybetmiş çocuklar için kullanılan “öksüz” sözcüğünde yaşamaktadır (Ayan, 2011: 113). Mâder, vâlide ve ümm sözcüklerinin temel anlamları “anne” olup genelde klasik Türk şiirinde kullanılan kelimelerdendir.¹ Diğer Türk toplumlarında anne kelimesini karşılayan kullanımlar; Azerî Türkçesinde “ana”, Başkurt Türkçesinde : “äsä/ äsäy”, Kazak Türkçesinde “ana, şeşe”, Kırgız Türkçesinde “ene, apa”, Özbek Türkçesinde “änä”, Tatar Türkçesinde “äni, ana”, Türkmen Türkçesinde “ece” şeklindedir (URL-27, 2017).

Türk toplumunda önemli bir yere sahip olan anneler, toplumsal hayatın yansıması olan halk edebiyatı ürünlerinde ele alınan bir motif olmuştur. Ulusların aynası olan halk edebiyatı ürünleri; toplumun içinde, halkın bizzat kendisinin oluşturduğu değerli hazinelerdir. Anne motifinin bu ürünlerde yer alması Türk toplumunda anneye verilen değer bir göstergesidir. Halk edebiyatı ürünlerinden olan atasözleri, az sözle çok şey anlatabilen deyişlerdir. Genelde söyleyeni bilinmeyen bu sözlerde bir mesaj verilmek

¹ Bu sözcüklerin örneklerle açıklamaları tezimizin ana kısmı olan “Klasik Türk Şiirinde Anne İmajı” adlı bölümde yapılacağından tekrara düşmemek adına burada detaylı olarak ele alınmamıştır.

istenir. Klişeleşmiş bu kalıp ifadelerdeki mesajlar toplum tarafından benimsenir. Türk atasözlerinde birçok unsur gibi anne kavramı da ele alınmıştır. Ömer Asım Aksoy'un *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*'nden (Aksoy, 1993) tespit ettiğimiz örneklerden birkaçı şu şekildedir:

- ***Ana besler hurmayla, eloğlu besler yarmayla.***

Annenin özenle yetiştirdiği, gözünden sakındıkları çocukları, el içine girince yani topluma karışınca annenin gösterdiği şefkatle karşılaşmaz. Ya da evlilikten önce ana evinde göz bebeği olan kızlar, koca evinde o rahatı bulamaz. Anne sembolünün, şefkat ve merhametine gönderme vardır.

- ***Anadan gören inci dizer, babadan gören sofraya yazar.***

Anne ve babanın evlada örnek oluşları, evlatlar üzerindeki tesirine değinilmiştir. Annenin inci dizmesi, Türk toplumunda annenin genelde el işleriyle uğraşan yapısını verir.

- ***Ana hakkı, Tanrı Hakkı.***

Eski Türklerden günümüze değişmeyen bir düşüncedir. Annenin evlat üzerindeki hakkı Tanrı hakkıyla kıyaslanabilecek kadar büyüktür.

- ***Analı kuzu, kınalı kuzu.***

Annelerin çocuklarını güzelce giydirip süslemelerine gönderme yapılır. Annesi olan çocuklar; temiz, pak giyimli ve güzel olurlar.

- ***Ananın bastığı yavru incinmez.***

Annenin acı sözü ya da dayağı çocuğa ağır gelmez. Çünkü anneler, evlatlarının iyiliği için uğraşırlar.

- ***Ana, yürekten yana.***

İnsana candan, yürekten bağlı olan, onun üzüntülerini paylaşan tek varlık onun annesidir.

- ***Horoz ne kadar öterse ötsün, civciv tavuğun dıkdıkına bakar.***

Anne sevgisini anlatan en güzel sözlerden biridir. Babalar çocukların kendilerine yakın olmaları için ne kadar uğraşırsa uğraşsın, çocuklar için anneleri en kıymetlidir. Daha birçok örnek bulunsa da, anne sevgisini ve annenin değerini en güzel anlatanlarını seçtiğimiz bu atasözü örneklerinde de görüldüğü üzere, Türk milleti için anne; kutsal, şefkatli, kıymetli ve candandır.

Anne motifinin ön plana çıktığı bir başka halk edebiyatı ürünü de ninnilerdir. Ninniler, anne ve çocuk arasındaki ilişkinin doğrudan yansıtıldığı; genelde annenin ağzından bebeğine veya çocuğuna söylenen ezgili sözlerdir. Anneler çocuklarını uyutmak ya da yatıştırmak için, en içten duygularla ninnilerini okurlar. Ninninin genel bir tanımını verecek olursak o tanım şu şekildedir: *“Ninniler, ağlayan çocukları susturup sakinleştirmek, rahatlatmak; böylelikle onların kolay uykuya geçmelerine yardımcı olmak, kimi zaman da uyandırılmalarını sağlamak amacıyla genellikle anneler, annenin olmadığı zamanlarda ailenin diğer hanımları tarafından çocuk beşikte ya da kucakta iken söylenen; içerik bakımından hem çocukla ilgili muhabbeti, iyi dilekleri, çeşitli mesajları hem de söyleyen kişinin duygu ve düşüncelerini, hayallerini, beklentilerini, sevincini ve acısını yansıtan; kendine özgü belirli bir şekli olmamakla birlikte çoğunlukla dörtlüklerden, bazen de beyit ya da bentlerden oluşan; dize sonunda ya da kimi zaman başındaki birtakım klişe sözlerle ritmi yakalayan, ezgili manzumelerdir.”*(Coşkun, 2013:503). Türk edebiyatındaki ninni örneklerine bakıldığında anne ile çocuk arasındaki o kutsal sevgi gözler önüne serilir. Anne bir yandan ninnisini söyleyerek evladını uyutmaya çalışırken, bir yandan da Allah’a evladı için niyaz eder:

Hû hû hû Allah

Sen uykular ver Allah

Uyusun da büyüsün maşallah

Tıpış tıpış yürüsün inşallah(Şirin, 1990:35)

Anne, ninnisinin içine kendi emellerini de sığdırır. Belki de hayatta gün yüzü görmemiş annenin tek umudu, evladındır. Evladının büyüyüp annesini kurtarması için dilekte bulunur:

Benim yavrum uyuyacak

Uyuyup da büyüyecek

Büyüyüp de yürüyecek

Anasını güldürecek(Şirin, 1990: 50).

“Herkesin evladı kendine değerlidir.” sözü ninnilerde kullanılan bir mesajdır:

Gökte yıldız oynuyor

Gözüm yavruma doymuyor

Ellerde yavru çok ama

Benim yavruma uymuyor

Ninni yavrum ninni! (Şirin, 1990: 65). Örneklerde de görüldüğü gibi ninniler; annenin çocuğu için güzel dileklerde bulunduğu, Allah’a evladı için dualar ettiği, kendisinin mutluluğunu evladının mutluluğuna bağladığı ve sevgisini anlata anlata bitiremediği ezgili sözlerdir. Türk kültüründe anneler ve babalar, aile büyüklerinin yanında çocuklarını sevemez. Bu, aile büyüklerine duydukları saygıdan ötürüdür. Günümüzde bu güzel örneğin yansımaları pek görülme de eski Türk kültüründe ve hâlâ bazı kırsal kesimlerde durum bu şekildedir. Evladını doyasıya sevemeyen anne; ninnilerle sevgisinin büyüklüğünü anlatmış, hem çocuğunun sevilme ihtiyacını, hem kendisinin sevme arzusunu bu şekilde karşılamıştır.

Sadece ninni ve atasözlerinde değil; masallarda, halk hikâyelerinde, fıkralarda, deyimlerde ve birçok halkbilimi ürününde anne kavramı ile ilgili yansımalar mevcuttur. Örneğin Türk masallarında aile birliğine önem verilir, kahramanlar bir aile kurabilmek ve bu birlikteliği sürdürmek için çaba harcarlar. Bu birlikteliğin sembollerinden anne motifi, masallarda genellikle iyi özellikleriyle ele alınır. Ancak bazen üvey anne tipinde olumsuz karaktere bürünerek işlenir (Günay, 1992: 620). Türk masallarındaki anne motifi, Jung’un anne arketipinin özellikleriyle büyük ölçüde uyuşur. Üvey anne tipindeki anneler, kötülük ve kıskançlığı; öz anneler ise doğuruculuğu, büyütücülüğü, taşıyıcılığı ve akıl vericiliği temsil eder. Halk arasında çocuklara en çok anlatılan Türk masallarından Keloğlan masallarında Keloğlan’ın annesi ile diyalogları yer yer eğlenceli, bazen de hüznüldür. Keloğlan bir şekilde padişahın kızına gönlünü kaptırınca onu istemesi için anasını saraya

göndermeye çalışır. Anası da Keloğlan'a yarı şaka yarı ciddi: “*Doz doz kel, padişah sana kızını verir mi?*” der (Sakaoğlu, 1975:1). Annesi ve oğlu arasındaki bu sempatik diyaloglar, Türk sosyal hayatının bir yansımasıdır. Türk toplumunda özellikle kırsal kesimde anneler, çocuklarını tıpkı Keloğlan'ın annesi gibi severler. Çocuklar hata yaptığında onların anneleri, içlerindeki şefkat duygusunu bastırmaya, çocuğa kızmaya çalışırlar ama çoğu zaman onların kızgınlıkları anlık olur. Türklerin sosyal hayatının birebir yansıması olan halkbilimi ürünlerinde anne motifinin yansımaları örneklerdeki gibidir. Bu bağlamda denebilir ki toplumdaki anne-çocuk ilişkisinin tüm boyutlarıyla ürünlere yansıtıldığı görülür ve bu ürünlerdeki anne motifi, gerçek hayattaki anne motifinin aynısıdır. Merhametli, şefkatli, koruyucu ve fedakâr yapısıyla anne arketipi, Türk folklor ürünlerinde de bu özellikleriyle işlenir.

Anne; merhameti, koruyuculuğu, şefkati, sevgisi ve samimiyetiyle Türk toplumunda her zaman baş tacı edilir, sosyal hayatta da yeri doldurulamaz bir varlık olarak hayatın her alanında karşımıza çıkar. Ana hakkını Tanrı hakkı ile bir tutan Türklerin aileye verdikleri önem aşikardır. Özellikle kırsal kesimde geniş ailelerde büyükannelere, annelere hep saygı gösterilmiş, kent hayatında yaygınlaşmış çekirdek aile yapısında da anne-baba-çocuk üçlemesinin temelini anne oluşturmuştur.

Toplumda başarıya ulaşmış, millete faydalı olmuş kişilerin genelde anneleri tarafından iyi yetiştirildikleri görülür. Bu kişilerin anneleriyle ilişkileri son derece sağlıklı olup yüreklerinde büyük bir anne sevgisi yattığı görülür. Türk toplumunun lideri Mustafa Kemal Atatürk, her konuda olduğu gibi bu konuda da en güzel örnektir. Kendisi babasını küçük yaşta kaybetmiş, annesi ile uzun yıllar beraber yaşamıştır. Annesi oğluna o kadar düşküdü ki onun asker olup yuvadan gitmesini istemiyordu (Çaycı, 2002: 13). Mustafa Kemal de annesine çok bağlıydı. Babası erken yaşta öldüğü için geçim sıkıntısı çeken annesi tekrar evlenince Mustafa Kemal annesine kırılmış, evi terk etmiştir (Çaycı, 2002: 13). Bu örnekte olduğu gibi Türk liderler genelde annelerine çok bağlıdırlar. Köktürk hakanları, annelerinin gökten indirilip diğer varlıklardan üstün tutulduklarını belirtmişlerdir. Köktürklerden bu yana durum pek değişmemiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin 12. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan da annesine olan sevgisiyle gündeme gelmiş, annesi vefat ettiğinde bizzat kendisi annesinin kabri başında *Kur'ân-ı Kerim* okumuştur (Sabah Gazetesi, 2011). Türk toplumlarının liderlerinin annelerine olan bu düşkünlükleri aslında toplumun çok güzel bir yansımasıdır. Ev hayatında anne; evin düzeninden sorumlu

tutulmuş, “yuvayı dişi kuş yapar” mantığı güdülmüştür. Çocuklar genelde annelerine babadan daha çok düşkün olurlar. Türk evinde çocuk bir suç işlediği veya yaramazlık yaptığı zaman herkesten önce anne öğrenir, baba ise hep en son öğrenir. Bu, annenin bağışlayıcılığı ve yardımseverliğiyle ilgilidir. Anneler çocuklarına kızsalar da kıyamazlar.

Nüfus kavramının bilincine varılıp modernleşme ile birlikte nüfus politikaları uygulanmaya başlandığı dönemden itibaren toplumumuzda kadının anne kimliği ile işlevi bir kat daha artmıştır. Cumhuriyet’in kuruluşundan bu yana devletin uyguladığı nüfus politikalarında değişim gözlenir. Kimi zaman nüfusu artırmaya yönelik politikalar uygulanırken kimi zaman da aile planlamasına gidilmiş ve doğurganlığın önüne geçilmeye çalışılmıştır. Bu politikalar halka benimsetilmeye çalışılırken hep ilk muhatap anneler olmuştur. Yani toplumumuzda anne sadece ev içinde ve çocuğun dünyasında yönlendirici vasfa sahip değil, kimi zaman da ülke politikalarına yön verecek bir özelliğe sahiptir. Bu açıdan düşünüldüğünde, annelik kimliği kadın kimliğinin önüne geçerek bir görev ve sorumluluk yüklenen önemli bir değer olmuştur.

Kırsal kesimde daha çok tarla işleriyle meşgul olan anneler, ev hayatında tıpkı eski Türklerde olduğu gibi evi çekip çeviren, kocasının danışmanı ve çocukların ilk terbiyecisidir. Sabah erken saatte tarlaya giden anneler, akşam eve geldiklerinde yorgunluk ve bıkkınlık gibi duyguları bir kenara bırakarak çocuklarının ve kocasının hizmetini görmek için çabalarlar. Kent hayatında çalışan anneler için durum bundan farksızdır. Sabah erken işe giden kadın, eve geldiğinde bu kez analık mesleğinin vazifeleri için kolları sıvar. Bu süreçte en az düşündükleri ve en az vakit ayırdıkları kişi, şüphesiz kendileridir. Türk kadınının vefakâr ve cefakâr yapısı, yüzyıllardan beri değişmemiş; bu yapı annelik kimliğiyle birleşince ortaya sihirli bir güce sahipmişçesine, her işe yetişebilen anneler ortaya çıkmıştır. Eski Türklerde kadının kahramanlık özelliğinden baskın olan analık vazifesi, İslamiyet’le birlikte anneye yüklenen kutsal değer; modernleşme ile birlikte devam ederek çocuğun yetiştirilmesinde ve ev içinde artan itibarı ile anne, Türklerde her zaman saygı duyulan, toplumda sözüne hürmet edilen bir mevkiidedir. Bu algının değişmesi söz konusu değildir.

Geçmişten günümüze kadının Türk toplumu içindeki konumu tartışılmış, bazen kadın itibarsızlaştırılmaya çalışılmış, modernizmle birlikte bu süreç tam tersi şekilde kadının lehine işleyerek devam etmiş olsa da kadının anne kimliğine bakış açısı her zaman sabit kalmıştır. Bu bakış açısına göre anne; eski Türklerden bu yana evinde çocuğun ilk

eğitmeni, babanın en büyük ortağı, gcebe toplumda boyu oluşturan en kk yapı olan ailenin temel direği, Osmanlı ve Selçuklu saraylarında vâlide sultan kimliğiyle siyasette aktif rol alan, günümüzde ise toplumda doğurganlık vasfıyla politikalara yön veren mukaddes bir bireydir.

BÖLÜM II

TÜRK EDEBİYATININ İLK ÖRNEKLERİNDE ANNE MOTİFİ

Türk toplumunda annelik vasfıyla kadına verilen değerın yansımalarını en çok edebi ürünlerde görmek mümkündür. Köklü bir geçmişe sahip olan Türklerin edebi eserlerini inceleyebilmek için çok uzun yıllar öncesinden başlamak gerekir. Türk edebiyatının tarihsel geçmişi hakkında incelemeler sürmekte olup elde edilen verilere göre ilk yazılı eserler olarak kabul edilen *Orhun Yazıtları*'nda kağanların, anneleri hakkında bilgiler vermiş olmaları, anne motifinin Türk edebi ürünlerini ssleyeceğinin kanıtıdır. *Orhun Yazıtları*'ndan sonra Türk edebiyatının önemli ürünleri olan *Dede Korkut Hikâyeleri*, *Türk destanları*, *Kutadgu Bilig* gibi eserlerde de ana hakkına verilen öneme değinilmiş, kahramanların anneleri olaylara yön veren kişiler olarak işlenmiştir.

Anneliğin bir arketip olmasından dolayı çoğu edebi eserde anne tipinde karşımıza çıkan kahramanlar mevcuttur. Özellikle *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde Oğuz beylerinin annelerinin etkin rollerinden bahsedilebilir. Bu hikyelerin çoğunda baş kahramanla annesi arasında geçen konuşmalara yer verilir ya da başı belaya giren hikâye kahramanının kurtarıcısı genelde annesi olur. *Kutadgu Bilig*'de ise daha çok oğt verilen kısımlarda ana hakkına değinilir. Günümüzdeki, annelik hakkına verilen önemden pek farklı olmayan bu

düşünce sistemi, Türklerde başından beri ana hakkına ayrı bir özen gösterildiğinin kanıtıdır.

Her Türk destanında anne motifine rastlanmasa da İslamiyet öncesi destanlarda genellikle dişi kurt ve dağ motiflerine analık vasıfları yüklenmesi, Türk soyunun bir dişi kurttan türediğine inanılması anne motifinin destanlardaki bir örneği sayılabilir. *Manas Destanı*'nda kahraman Manas'ın annesi ve *Oğuz Kağan Destanı*'nda Oğuz'un annesi ya da çocuklarının anneleri şeklinde ele alınan anne motifi, Türk destanlarında kadın tipinin bir türevi olarak işlenir. Bu ürünlerde anne motifinin yansımalarını incelememizin sebebi, asıl çalışma alanımız olan klasik Türk şiirindeki anne imgesinin bu ürünlerdeki anne motifinden beslenmiş olmasıdır. Özellikle *Dede Korkut Hikâyeleri* ile klasik Türk mesnevilerindeki anne motifinin benzerlikleri dikkat çeker. Bu bağlamda klasik Türk şiirinin kaynakları olan bu eserleri incelemekte fayda vardır.

2.1. Orhun Yazıtları'nda Anne Motifi

Türk edebiyatının ilk yazılı belgeleri kabul edilen *Orhun Yazıtları*, Köktürklerin Türk tarihine armağan ettikleri nadide eserlerdir. Üç ayrı kitâbeden oluşan bu yazıtlardan ilki 732'de Kültigin adına ağabeyi Bilge Kağan tarafından diktirilmiştir. İkinci kitâbeyi 735 yılında Bilge Kağan'ın oğlu, babası adına diktirmiştir. Vezir Tonyukuk kendi adına yazdığı üçüncü kitâbeyi 720-725 yılları arasında diktirmiştir. Bu yazıtlar, Moğolistan sınırları içerisinde Orhun Vadisi'ndedir (Ergin, 2013:17). Türk adının, Türk milletinin isminin geçtiği ilk Türkçe metin olan bu yazıtlar; Türk kültürü, Türk töresi, sosyal hayat ve devlet yönetimi hakkında çok önemli bilgiler içerir. Hükümdarlar ve vezir ağzından Türk milletine yapılan bir uyarı niteliğinde olan eserler, Türk hitabet sanatının ilk ve en önemli ürünleridir.

Orhun Yazıtları'nda kağanların, anneleri ile ilgili bilgiler verdikleri bölümler mevcuttur. Kül Tigin adına Bilge Kağan'ın diktirdiği yazıtın doğu yüzünde geçen ifade şöyledir: “*Türk budun yok bolmazun tiyin budun bolçun tiyin kangım İltiriş kaganıg ögüm İlbige Katunug tengri töpüsünde tutup yügerü kötürmüş erinç.*” (Tanrı, Türk milleti yok olmasın diye, millet olsun diye babam İltiriş Kağan'ı, annem İlbige Hatun'u göğün

tepesinde tutup yukarı kaldırmış olacak.) (Ergin, 2013: 44-45). Burada Bilge Kağan, annesinin ve babasının Tanrı tarafından diğer insanlardan ayrı tutulduğunu anlatır. Kut inancının bir yansıması olan bu söylemde annesi ve babası sayesinde Türk milletinin yok olmaktan kurtulduğuna işaret eder. Burada dikkat çeken husus, kağanın ,annesini kutsal bir konumda tutmasıdır. Bu durum, eski Türklerde annelik vasfıyla kadınlara ayrı bir değer verildiğinin kanıtıdır. Aynı yazıtın başka bir kısmında geçen ifade şöyledir: “*Umay teg ögüm katun kutunga inim kül tigin er at buldı.*” (*Umay gibi annem hatunun devletine küçük kardeşim Kül Tigin er adını aldı.*) (Ergin, 2013:52-53). Burada Bilge Kağan’ın, annesini Umay Hatun’a benzettiği görülür. Türk mitolojisinin vazgeçilmez motiflerinden biri ‘Umay Ana’dır. Umay, dişi olarak bilinir ve ona bazı analık vasıfları yüklenmiştir. Umay’ın; çocukları, hayvanları ve kadınları koruduğuna inanılır. Türk kültürünün hüküm sürdüğü yerlerde Umay kültünün izlerine rastlanmaktadır. Yakutlar’da Umay adı “İmı” şeklinde geçer ve “ayısıt” denilen ruhlara Umay ruhunun bütün görevleri verilmiştir. Ayısıtlar, dağınık halde bulunan hayat unsurlarını birleştirip kut yapar, bu kut denen nesneyi anne karnındaki çocuğa üfler, böylece o çocuğa can verirler (İnan, 2006: 37). Kaşgarlı Mahmud’un Umay Ana hakkındaki sözlerinden bu mitolojik kahramanın Türk anneleri nezdinde kutsallığının ve işlevinin büyük olduğu söylenebilir. Kaşgarlı, Umay’ın tanımını şöyle yapar: “*Umay kadın doğurduktan sonra çıkan son’dur. Kadınlar Umay’ın yardımı ile doğum yapar. Umay’a tapılırsa oğul olur derlermiş.*” (Beydili, 2004: 587).

2.2. Türk Destanlarında Anne Motifi

Altay Yaratılış mitlerinde *Ak Ana* motifi vardır. Tanrı Ülgen, dünyayı nasıl yaratacağını düşünürken bir anda karşısında beliren Ak Ana ona: “Yaratmak için aklına ne gelirse sadece yaptım, oldu ve böylece olacak, de. Yaptım, olmadı deme.” der ve gözden kaybolur. Ak Ana, bir daha kimseye görünmez (Köse, 2014: 159). Bu varsayımdan hareketle, dünyanın ve evrenin yaratılmasında ana motifinde bir varlığın Tanrı’ya verdiği ilhamın söz konusu olduğu söylenebilir.

Yaratılış Destanı’nda kadına ceza olarak annelik vasıflarının yüklendiği anlatılır. Destanda Tanrı’nın gücünü kıskanan ve kendi dünyasını yaratmaya çalışan Erlik, Tanrı tarafından cezalandırılır. Bunun sonucunda Tanrı’dan intikam almak isteyen Erlik, Törüngey adındaki kişiyi bulur. Törüngey’in Eje adında karısı vardır. Erlik’in kışkırtmaları sonucu Eje, Tanrı’nın onlara yasakladığı meyveden yer. Tanrı çok kızar ve Eje’ye ceza

verir. Bundan sonra artık onun çocuk doğuracağını, gebe kalıp doğum sancıları çekeceğini söyler (Seyidoğlu, 2011: 41).

Oğuz Kağan Destanı'nın çeşitli varyantları incelendiğinde anlatıda anne tipi Oğuz Kağan'ın annesi ve Oğuz Kağan'ın çocuklarının anaları şeklinde karşımıza çıkar. *Oğuz Kağan Destanı*'nda kahramanın doğumu ve büyümesi olağanüstülükler içerir. Burada Oğuz Kağan'ın annesi hakkında fazla bilgi verilmez. Ancak Oğuz Kağan doğduğunda anasının sütünü bir kez emer ve daha sonra şarap ve pişmemiş et ister, anasını bir daha emmez (Ögel, 2010: 115) . Destanda anne tipinde karşımıza çıkan Oğuz Kağan'ın eşleri vardır. Bütün hayatı olağanüstülüklerle dolu olan Oğuz'un bu kadınlarla evlenmesi de gerçeküstüdür. İlk karısı gökten bir ışıkla iner, Oğuz Kağan onunla evlenir, bu kadından üç tane çocuğu olur. Birincisine Gün, ikincisine Ay, üçüncüsüne Yıldız adını verirler. Oğuz Kağan ikinci eşini bir ağaç kovuğunda bulur. Kıza gönlü düşer. Evlenirler. Ondan da üç çocuğu olur. Çocuklara Gün, Ay, Deniz ismini verirler (Ögel, 2010: 117-118). Ebulgazi Bahadır Han, *Oğuz Kağan Destanı*'nın İslami versiyonunda Oğuz'un annesiyle ilgili bir hikâye paylaşır. Anlatılana göre, Oğuz doğunca üç gün üç gece anasını emmez. Her gece annesinin rüyasına giren Oğuz, ondan Müslüman olmasını ve hak dine girmesini ister. Yoksa onun sütünü emmeyeceğini söyler (Ögel, 2010: 157).

İslamiyet öncesi Türk destanlarındaki kurt motifi genellikle dişi kurt olarak karşımıza çıkar. Bu dişi kurda bazen analık vasıfları yüklenir. Örneğin, Köktürklere ait *Bozkurt Destanı* ele alındığında, bu destanda bir kurdun Köktürklerin soyunu devam ettirecek çocukları doğurduğu anlatılır. Köktürklerin ataları düşmanlar tarafından soykırıma uğratıldığında, içlerinde sadece on yaşlarında olduğu bilinen küçük bir çocuk öldürülmemiştir. Onun da kollarını ve bacaklarını kesen askerler bir bataklığa bırakmışlardır. Bataklıktaki bu çaresiz çocuğu bir dişi kurt bulmuş, onu besleyip büyütmiştir. Sonra bu kurdun çocuktan hamile kalması yoluyla Köktürklerin soyunun devam ettiğine inanılır (Köse, 2014: 94).

İslamiyet öncesi Türk destanlarındaki dağ motifinin anne ile benzerliği söz konusudur. Uygurlara ait *Türeyiş Destanı*'na göre, Uygurların türedikleri yer olan Orhun Nehri, kaynağını Kara-Korum denilen bir dağdan alır. Bu dağın dış görünümü anne karnını anımsatır. Ayrıca dağın, yüksekliğiyle göklere, kökleriyle toprağa ulaşması ve dağın köklerinin, hayat kaynağı olan birçok ürünün yetiştiiği toprağa uzanması dağın tanrısallığa ve anneliğe yakın olduğu yorumunu yaptırır (Koçak ve Gürçay, 2017: 273). *Ergenekon*

Destanı'nda Türkler, düşmanlarından kaçtıklarında bir dağa sığınır. Bu dağın içerisinde meyve ağaçları, ırmaklar vardır ve dağ dıştan gelecek tehlikelere kapalıdır. Dolayısıyla bu dağ; Türklere sığınmak olması, anne karnı gibi onları tehlikelerden koruması ve onları beslemesi yönüyle anneye benzer. Zamanı geldiğinde Türklerin bu dağı eriterek dışarıya çıkmaları da doğum hadisesini andırır (Koçak ve Gürçay, 2017: 274).

İslami dönem Türk destanlarından *Manas Destanı* dışındaki destanlarda, anne motifi pek işlenmez. Köroğlu'nun annesinin hamile iken öldüğü bilinir. Destana göre, Köroğlu mezarın içinde (gur) doğmuştur (Bars, 2008: 174). *Satuk Buğra Han Destanı*'nda Satuk Buğra doğunca falcılar onun ilerde Müslüman olacağını, öldürülmesi gerektiğini söylerler. Çocuğunu korumak isteyen anne: “*Müslüman olursa öldürürsünüz.*” diyerek oğlunu ölümden kurtarır (Özkan, 2013: 6).

Manas Destanı'nda kahraman Manas'ın ana rahminde on ya da on iki ay kaldığı söylenir. Ana rahminde büyümesini ve olgunlaşmasını tamamladığına inanılır. Ayrıca Manas, annesinin tek oğludur. Bu da annesinin bütün varlığını ve kuvvetini tek çocuk doğurmak için sarfetmiş olması demektir ki bu da övünme sebebidir (Ögel, 2010: 505). Destanda Manas'ın annesinin kısır olduğuna vurgu yapılır. *Çurçı* adlı bu kadın, Manas'ın babası Yakup Han'la evlenir; ancak çocukları olmaz. Bunun üzerine Yakup Han karısından şöyle şikâyet eder:

Çurçı'yı alalı henüz çocuk öpmedim

Bu Çurçı bana hiç erkek oğul doğurmadı.

On dört yıldır alalı, ana dahi olmadı.

Ey Allah-ü Tealâ, kendini bana yâr et.

Çurçı'nın rahminde bir erkek evlat var et. (Ögel, 2010: 506)

Destanda Manas ölüp yeniden dirildiğinde Manas'ın annesi yeniden karşımıza çıkar. Anlatıya göre, Manas zehirlenir ve ölür. Bir müddet sonra Manas'ın karısı, rüyasında evlerinin ocağından göğe bir kavak ağacı yükseldiğini görür. Bu rüya üzerine Manas dirilir. Eve geldiğinde Manas'ın annesi, ocağa yanan yas ateşini söndürür ve memesini çıkararak oğlunu bol bol emzirir. Ögel'e göre, Manas'ın annesinin bu hareketinin sebebi, ölüp dirilen kişinin yeniden doğmuş gibi kabul edilmesidir. Yeni doğan çocukların emzirilmesi gibi Manas da annesi tarafından emzirilir (Ögel, 2010: 514).

2.3. Kutadgu Bilig’de Anne Motifi

Karahanlılar Dönemi’nde Yusuf Has Hacıp tarafından kaleme alınan *Kutadgu Bilig*, Türk tarihinin en önemli eserlerinden olup günümüzde önemini hâlâ korur. Dönemin hükümdarı Buğra Karahan Ebu Ali Hasan bin Süleyman Arslan’a sunulmuştur. “Saadet veren bilgi” anlamına gelen *Kutadgu Bilig*, insana her iki dünya mutluluğunu sağlayacak yolu göstermeyi amaçlar. Alegorik tarzda yazılmış bir mesnevi olan eserin baş kahramanları; Kün Togdı (hükümdar), Ay Toldı (vezir), Ögdülmiş (vezirin oğlu), Odgurmış (vezirin akrabası)tır. Hükümdar, adaleti; vezir, bilgeliği; Ögdülmiş, aklı; Odgurmış ise âkıbeti temsil eder. Eser, bu kahramanlar arasında geçen ikili konuşmalardan oluşur. Türk edebiyatının ilk siyaset-nâmesi olma özelliği taşıyan eser, aruz vezniyle yazılmış 6645 beyit ve aynı zamanda 173 dörtlükten oluşur (Söğütlü, 2010: 21-23). İlk on bir bölümde Yusuf Has Hacıp, İslam’ın genel kurallarını verir ve bunlar hakkında görüşlerini dile getirir. Diğer bölümlerde bahar tasvir edilir, evren anlatılır, bilginin üstünlüğüne değinilir, dilin erdemi açıklanır. Özür bölümünde bu eseri bilginler için yazdığını ifade eden Hacıp, bilgisizlerden özür diler. İyilik etmenin övüldüğü, bilgi ve aklın erdeminin ifade edildiği ve eser hakkında genel bir bilginin verildiği bölümlerle birlikte eser sona erer (Söğütlü, 2010: 29-31).

Kutadgu Bilig’de anne ile ilgili kısımlar mevcuttur. Hükümdarla vezir arasında geçen bir diyalogda vezirin hükümdara akıl vermesine hiddetlenen hükümdar ona: “*Sana baban yahut annen, Ey oğlum kendini efendin ile bir tutma, demediler mi?*” (*Kutadgu Bilig*/651) diye sorar. Anne ve babanın öğüt verici vasfına dikkat çekilir. Yine aynı iki kişi arasında geçen başka bir konuşmada hükümdar, vezirin kararsızlığından şikâyet ederken ona: “*Gün olur anneden, babadan daha merhametli olursun. Güler yüz göstererek insanı el üstünde taşırsın. Gün olur görmezlikten gelirsin. Yüzünü çevirirsin. Bütün tavrın ve sözün bir anda değişir.*” (*Kutadgu Bilig*- Beyit 717) der. Burada hükümdarın, anne ve babanın merhametine değindiği görülür.

Anne motifinin daha çok baba motifi ile birlikte geçtiği mesnevîde, annenin çocuk terbiye etmesiyle ilgili bir konuşma da geçer. Vezir ve oğlu arasında geçen bir diyalogda, vezir, oğluna nasihat verir. Bu sırada anne ve babanın, çocuğun terbiyesinden sorumlu olduğunu belirtmek için: “*Baba çocuğunu sıkı bir terbiye altında yetiştirirse, annesi ve babası bundan dolayı saadet duyar.*” (*Kutadgu Bilig*- Beyit 1219) der. Çocuklar iyi terbiye edilirse terbiyeyi veren anne ve babanın mutlu olacakları belirtilir. Bir nevî okuyucuya da

öğüt veren şair, çocukların iyi terbiye edilmesi gerektiğine işaret eder. Böylece anne ve baba da mutluluğu bulacaktır. Aynı anlamsal içeriğe sahip başka bir beyitte, anne ve babanın, çocukların karakterini belirleyen kişiler olduğuna değinilir. Vezir Ay Toldı'nın hükümdar Kün Togdı'ya söylediği sözler, ona vasiyet-nâme yazdığı bölümde geçer. Öleceğini anlayan vezir, hükümdara oğlunu emanet eder. Hükümdara bazı öğütlerde bulunan vezir, bu bölümde ana rahmini istirahat menzili olarak adlandırır: “*Çocuk babasının sulbünden çıktıktan sonra, ana karnı onun için birkaç aylık istirahat menzilidir. Anasından doğup, adı verilince yolcu olarak zamane atına biner.*” (Kutadgu Bilig- Beyit 1387-1388).

Vezir, hükümdara oğlunu emanet ederken onun iyi veya kötü karaktere sahip olmasının sebebini anne ve babasına bağlar: “*Çocukların iyi veya kötü olmalarına anne ve babaları sebep olur.*” (Kutadgu Bilig- Beyit 1486).

Vezir ölünce vezirin oğlu Ögdülmiş'i himayesi altına alan hükümdar, onu huzuruna çağırır. Ögdülmiş, hükümdardan ona baktığı ve himaye ettiği için helallik ister. Sonra babasının öğrettiği gibi hayırlı işler yaparak vaktini geçirir. Şair, bu bölümde araya girerek ana-baba hakkının önemine değinmek için şöyle söyler: “*Babanı, anneni hoşnut eyle. Onlara hizmet et. Bu hizmet karşılığı binlerce fayda elde edersin.*”(Kutadgu Bilig- Beyit 1569).

Odgurmuş ile Ögdülmiş'in evlat yetiştirme ve çoluk çocuğun önemi hakkında konuştukları bölümde Odgurmuş, hayırsız evladın, anne babası ölünce onları unutacağını söyler: “*Evlatların hayırsızı ölen anne ve babasını, bir kerre olsun anmaz.*” (Kutadgu Bilig-Beyit 3389).

Mesnevîde anneden geçen ya da anadan doğma insanın sahip olduğu karakteristik özelliklerin değişmeyeceği belirtilir. Hükümdar ve vezir arasında geçen bir sohbet; iyi insanın nasıl biri olacağı hakkında birbirlerine bilgiler veren bu ikiliden hükümdar şöyle der: “*Eğer iyilik ananın ak sütü ile insanın ruhuna girerse, o ölünceye kadar doğru yoldan çıkmaz. Ana karnında teşekkül eden tabiat ve terbiye ancak kara toprak altında insanı terk edip gider, ey zeki insan!*” (Kutadgu Bilig-Beyit 881,883).

Görüldüğü üzere, Yusuf Has Hacıp'in sembol kahramanlar üzerinden bazı öğütler verdiği mesnevîde ana-baba hakkı üzerinde de özellikle durulur. Anne ve babanın çocuklar üzerindeki etkileri, çocukların anne-babaya karşı vazifeleri, anadan doğma karakteristik

özelliklerin değişmeyeceği gibi konularda okuyucuya bilgiler sunan şair, anne-baba bu dünyadan göç ettikten sonra onların hayırla yâd edilmeleri gerektiğine dikkat çeker. Hayırlı evlat olmanın kurallarını okuyucuya sunar. Günümüz toplumundan pek farklı olmayan bu düşünce sistemi, anne ve baba hakkının yüzyıllar önce de en önemli hak olarak kabul edildiğinin kanıtıdır.

2.4. Dede Korkut Hikâyeleri'nde Anne Motifi

Türk edebiyatının büyük temsilcilerinden Fuat Köprülü “*Bütün Türk edebiyatını terazinin bir gözüne, Dede Korkut’u öbür gözüne koysanız, yine Dede Korkut ağır basar.*” demiştir (Ergin, 2001: 5). Araştırmacıların millî destan olarak kabul ettikleri *Dede Korkut Hikayeleri*, Türk dilinin en önemli eserlerinin başında gelir. Sepetçioğlu, bu eseri Yunus Emre gibi, Karacaoğlan gibi, Köroğlu gibi milletin özüne karışmış, milletleşmiş ve onda canlı olarak yaşamaya devam eden bir ruh olarak, milletin ruhu olarak tanımlar (Sepetçioğlu, 1998: 29).

Batı Türklerinin esasını teşkil eden Oğuzların yaşayışlarını anlatan eser 12 hikâyeden meydana gelir. Eserde Oğuz hükümdarı Bayındır Han’dır. ancak Bayındır Han pek sahneye çıkmaz. Oğuzlar, İç Oğuz ve Dış Oğuz (Üç Ok, Boz Ok) olarak 2’ye ayrılır. Eserde bu boyların millî hayatı anlatılır. Dede Korkut, akıl hocası olarak bilge tipinde karşımıza çıkar. Eserin iki yazma nüshası mevcuttur. Bunlardan biri Dresden, diğeri Vatikan’dadır. Eserdeki 12 hikaye şu isimlerden oluşur:

1. Dirse Han Oğlu Boğaç Han Destanı
2. Salur Kazan’ın Evinin Yağmalandığı Destanı
3. Kam Püre’nin oğlu Bamsı Beyrek Destanı
4. Kazan Bey Oğlu Uruz Bey’in Esir Olduğu Destanı
5. Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Destanı
6. Kanglı Koca Oğlu Kan Turalı Destanı
7. Kazılık Koca Oğlu Yigenek Destanı
8. Basat’ın Tepegöz’ü Öldürdüğü Destanı

9. Begil Oğlu Emre'nin Destanı

10. Uşun Koca Oğlu Segrek Destanı

11. Salur Kazan'ın Esir Olup Uruz'un Çıkardığı Destanı

12. İç Oğuz Dış Oğuz'un Asi Olup Beyreğın Öldüğü Destanı (Ergin, 2001)

Bazı araştırmacılara göre destandan hikâyeciliğe geçişin en önemli ayağı olan Dede Korkut Hikâyeleri, Türk milletinin tarihi hakkında pek çok bilgiyi içerir. Önemi ve değeri hakkında birçok araştırma yapılmış olan eserde anne motifinin de yer yer hikâyeleri süslediğine tanık olunur. Çoğu hikâyede karşımıza baş kahramanın annesi olarak çıkan anne motifi, hikâyelerde etkin ve sözü dinlenen bir tiptir. Eski Türklerin sosyal hayatının gözler önüne serildiği bu eserde, annenin baba tipi ile birlikte evin temelini oluşturan yapısına dikkat çekilir.

Eserin ilk sayfalarında Korkut Ata, hikâyeleri anlatmaya geçmeden önce bazı atasözleri söyler. Bunların içinde bugün de kullandığımız bir söz vardır: “*Kız anadan görmeyince öğüt almaz, oğul babadan görmeyince sofraya çekmez*”(Ergin, 2001: 16). Bu, kız çocuklarının anne tarafından, erkek çocuklarının ise baba tarafından terbiye edildiği hususuna işaret eden bir sözdür.

Hikâyeler anlatılmaya geçilmeden önce Dede Korkut tarafından kadınların tasnifi yapılır. Ona göre kadınlar dört türdür: *Solduran sop, dolduran top, evin dayağı (direği), ne dersin bayağı*. Bu kadınların özelliklerini de açıklayan Dede Korkut, “evin dayağı” olarak adlandırdığı kadınların eve bir misafiri geldiğinde o misafiri ağırlayan, yedirip içirip memnun eden kadınlar olduğunu söyler. Bu tür kadınlar ona göre Âişe, Fâtıma soyundandır. Bu tür kadınların bebeği olmasını ve her ocağa böyle kadın düşmesini diler. Yani Dede Korkut'a göre, makûl olan, bu tarz kadınla evlenmektir. “Solduran sop” olarak adlandırdığı kadınların kötü vasıflara sahip olduğunu belirten Dede Korkut; bu tür kadınların sabah kalkınca birçok yemek yediğini, tıka basa doyduğu hâlde yine de kocasından ve evinden şikâyet eden tipler olduğunu söyler. Dede Korkut, bu tür kadınların bebeğinin yetişmemesini, ocaklara bu tür kadınların düşmemesini diler. “Dolduran top” diye bahsettiği kadınlar; sürekli gezip tozan, dedikodu yapan, kapı dinleyen, öğleye kadar gezip eve gelen, eve geldiğinde her yeri birbirine karışmış bulunca da komşularına evini gözetmedikleri için kızan kadınlardır. Bu tarz kadınları da beğenmeyen Dede Korkut, eve,

ocağa böyle kadın düşmemesini diler. “Ne dersen bayağı” diye vafettiği kadınlar ise, eve misafir geldiğinde evde yiyecek bir şey olmadığını öne sürüp ortaya bir kap yemek koymayan bayağı kadınlardır. Dede Korkut bu kadınları “Nuh peygamberin eşeği asıllı” diye anlatır. Kişilerin bu tarz kadınlardan uzak olmasını Allah’tan diler (Ergin, 2001: 18-19).

Dede Korkut’un kadınları tasnif ettiği bölümde konumuz itibariyle dikkat çeken husus, övdüğü kadınların bebeklerinin yetişmesini, kötülediği kadınların ise bebeklerinin yetişmemesini dilemesidir. Annelik vasfıyla karşımıza çıkan kadınların, iyi özelliklere sahip olduğu sürece çocuk yetiştirip Türk soyuna hizmet etmesini dileyen Dede Korkut, kötü özelliklere sahip kadınların anne olup da Türk soyuna kötü evlat yetiştirmemesini ister. Bu durum, anne kavramının bir milletin tarihinde önemini gözler önüne serer.

Hikâyelerdeki anne tiplerine gelince; *Dirse Han Oğlu Boğaç Han Destanı*’nda Dirse Han’ın hatunu rolündeki kadın, hikâyenin başında çocuksuzluk motifiyle karşımıza çıkan, çocuk sahibi olamayan bir anne tipindedir. Anlatıya göre, Oğuz beyleri bir araya toplanırlar. Çocuğu olmayan beyleri “kara otak” denilen siyah renkli çadıra alırlar. Dirse Han da çocuk sahibi olmayan beylerdendir. Ziyafette kendisini kara otağa oturtmaları çok ağırına gider. Eve gelince karısına, Allah’ın kendilerine neden çocuk vermediğini sorar. Karısıyla dertleşirler. Karısı ona; bir ziyafet vermesini, fakirleri, açları doyurmasını ve ziyafet sonunda ağzı dualı birinden kendileri için dua etmesini istemesini söyler (Ergin, 2001: 24). Burada Dirse Han’ın hatununun aynı zamanda yol gösterici bir kadın olarak işlendiği görülür. Eski Türklerde kadının, kocasının en büyük yardımcısı, baş danışmanı olduğu önceki bölümde belirtilmişti. Dirse Han ve karısı arasındaki ilişki bunun ispatıdır. Dirse Han, karısının önerisi üzerine ziyafet düzenler ve karısının dediği gibi ağzı dualı birinin onlara dua etmesi sonucu Dirse Han’ın karısı hamile kalır ve bir oğlan doğurur. Hikâyenin başında çocuksuzluk motifiyle karşımıza çıkan kadın, artık bir annedir. Oğlan on beş yaşına girince ona Boğaç adını verirler. Boğaç Han ve Dirse Han arasındaki baba-oğul ilişkisini kıskananlar, onların arasını bozar. Babanın yanına gelip oğlu hakkında iftiralalar atarlar. Dirse Han, Boğaç’ı öldürmeye karar verir. Ava götürür. Ona orada ok atar ve kanlar içindeki oğlunu bırakıp eve döner. Boğaç’ın annesi, oğlunun ilk avı diye ziyafet hazırlamıştır. Ama oğlunun eve gelmediğini gören anne, kocasına yalvarır, ondan oğlunu bulmasını ister:

Yalnız oğul haberini a Dirse Han söyle bana

Kocasından bir hareket göremeyen kadın, analık içgüdüyle oğlunun başına bir şey geldiğini hissederek ve yanına aldığı kırk ince kız ile beraber oğlunu aramaya çıkar. Oğlunu yaralı hâlde bulan anne; ağlar, sızlanır, oğlunun üstüne kapanıp feryat eder. Bu işi yapanlara beddua eder. Anasını duyup gözlerini açan oğul, annesine, beddua etmemesini söyler, bu işi ona babasının yaptığını anlatır. Anne, oğlunu merhemleyip iyileştirdikten sonra, baba-oğul arasını bozanların işini hemen farkeder. Oğluna durumu anlatır ve babasını affetmesini diler. Annesinin sözünü kırmayan oğul, babasının yanına gider ve aralarını düzeltir. Görüldüğü gibi hikâyede anne tipi; yol gösterici, ara bulucu, çocuğunu ölümden kurtaran özellikleriyle işlenir.

Eski Türklerde ana hakkı ile Tanrı hakkı bir tutulur (Şen, 2003: 127). Bunun örneği *Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Destanı*'nda mevcuttur (Ergin, 2001: 37-57). Salur Kazan adamlarıyla beraber ava çıkınca düşman onun ilini basar ve karısı Burla Hatun, oğlu Uruz ve anasıyla birlikte tüm ildekileri kaçıtır. Kötülük etmek için Salur Kazan'ın karısının hangisi olduğunu tespit etmeye çalışırlar. Esirlerden hiçbiri hatunun kim olduğunu söylemez. Düşman, hatunu tespit için Uruz'un etini pişirip herkese sunmayı, yemeyen kişinin onun anası Burla Hatun olacağını söyler. Bunu duyan Burla Hatun oğluna ne yapacağını sorar. Oğlu da ona: “*Ağzın kurusun ana, dilin çürüsün ana, ana hakkı Tanrı hakkı olmamış olsaydı, kalkarak yerimden doğrulaydım, yakan ile boğazından tutaydım.*” der (Ergin, 2001:48). Anasına, namusuna el sürdüreceğine kendi etini yemesini söyler.

Ana hakkı ile Tanrı hakkının bir tutulduğu eserin değişik hikâyelerinde görülür. *Salur Kazan'ın Esir Olup Oğlu Uruz'un Çıkardığı Destanı*'nda babasının Salur Kazan olduğunu sonradan öğrenen Uruz, annesini sert sözlerle itham eder:

Bre ana ben Han oğlu değilmişim

Han Kazan oğlu imişim

Bre kavat kızı bunu bana niçin söylemiyordun

Ana hakkı Tanrı hakkı olmamış olsaydı

Kara çelik öz kılıcımı çekeydim

Birdenbire güzel başını keseydim (Ergin, 2001: 198)

Uşun Koca Oğlu Segrek Destanı'nda kardeşi Egrek'in esir düştüğünü sonradan öğrenen Segrek, annesinin bunu bildiğini öğrenince ona, kendisine haber vermediği için kızar:

Ana ağzın kurusun

Ana dilin çürüsün

Benim de kardeşim varmış kaygılınsam olmaz

Kardeşsiz Oğuzda dursam olmaz

Ana hakkı Tanrı hakkı olmasaydı

Kara çelik öz kılıcımı çekeydim

Birdenbire güzel başını keseydim (Ergin, 2001: 181)

Annelerin çocuklarının başına fena bir iş geldiğinde hissetmesi, analık içgüdüğü Dede Korkut Hikâyeleri'nde yer yer işlenir. *Dirse Han oğlu Boğaç Han Destanı* ve *Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Esir Olduğu Destanı*'nda bu olayın örnekleri mevcuttur. Her iki hikâyede de ava gidip avdan dönmeyen oğulları için kaygılanan anneler, evlatlarının başına bir iş geldiğini hissettiğini söylerler. Dirse Han, oğlunu ava götürüp okla yaralayıp ormanda bırakınca eve yalnız döndüğünde karısı ona şöyle der:

İki vardın bir geliyorsun yavrumsan hani

Karanlık gecede bulduğun oğulsan hani

Çıksın benim görür gözüm a Dirse Han yaman seğiriyor

Kesilsin oğlanın emdiği süt damarım yanıyor

Sarı yılan sokmadan akça tenim kalkıp şişiyor

Yalnızca oğulsan görünmüyor bağrım yanıyor (Ergin, 2001: 29)

Aynı tarz anne feryadını Salur Kazan'ın karısı Burla Hatun'un ağzından dinleriz. Babasıyla ava çıkıp dönmeyen Uruz'u göremeyen anası, Kazan Bey'e sorar:

Oğul oğul ay oğul mürüvvetim oğul

Karşı yatan kara dağımın yükseği oğul

Karanlıklı gözlerimin aydını oğul

Sam yelleri esmeden Kazan kulağım çınlıyor

Sarımsak otunu yemeden Kazan içim yanıyor

Sarı yılan sokmadan akça tenim kalkıp şişiyor

Kurumuşça göğsümde sütüm oynuyor

Yalnız oğul haberini söyle Kazan bana

Söylemez olursan yana yakıla beddua ederim Kazan sana (Ergin, 2001:100) Her iki anne de oğullarının başına bir iş geldiğini hissettiklerini belirtirken, durduk yere göğüslerinin sızladığını, kulaklarının çınladığını, içlerinin yandığını, gözlerinin seğirdiğini vs. ifade ederler. Anelik içgüdüleriyle evlatlarını aramaya koyulurlar.

Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Destanı'nda anne motifi, alışılmışın dışında bencil ve merhametsiz yapısıyla işlenir. Azrail, Deli Dumrul'un canını almaya gelir. Deli Dumrul, kendi canı yerine başka bir can bulacağını söyleyerek Azrail'den müddet ister. Babasına gider, babasından kendi canı için canını ortaya koymasını diler, babası kabul etmez. Anasına gider. Onun canını ister. O da oğluna yaptığı iyilikleri bir bir sayarak, canını veremeyeceğini söyler:

Oğul oğul ay oğul

Dokuz ay dar karnımda taşıdığım oğul

On ay diyince dünya yüzüne getirdiğim oğul

Dolma beşiklerle belediğim oğul

Dolu dolu ak sütümü emzirdiğim oğul

Dünya tatlı can aziz

Canımı kıyamam belli bil

(Ergin, 2001: 119)

Hikâyelerde, genelde annesi ölmüş kişiler için kullanılan “öksüz” sözcüğüne de rastlanır. Dede Korkut nezdinde öksüzlük zor bir durumdur ki bunu *Uşun Koca Oğlu Segrek Destanı*’nda mesaj olarak verir. Anlatıda Segrek Bey, kavga eden iki çocuğu ayırmak için ikisine de tokat atar. Çocuklardan biri öksüzdür. Çocuk, Segrek Bey’e: “*Bre, bizim öksüzlüğümüz yetmez mi? Bize niye vuruyorsun?*” der. Dede Korkut’a göre “*Eski dutın biti, öksüz oğlanın dili acı olur*” (Ergin, 2001: 179). Aynı hikâyede, anne motifinin iznine başvurulmuş biri olarak işlendiği görülür. Segrek Bey, esir düşen kardeşi Egrek Bey’in yerini öğrendiğinde, annesinin yanına gidip ondan kardeşinin izini sürmek için izin istediğini belirtir. Ana da oğluna izin verir; ondan kardeşini arayıp bulmasını ister (Ergin, 2001: 180-181).

Görüldüğü üzere, hikâyelerde anne motifi genellikle olumlu vasıflarıyla ele alınır. Bunlar, çocuğu olmayan annenin fakirlere yardım edip dua dilemesi, çocuğunun başına bir iş geldiğinde yüreğinde bunu hissedip çocuğunu arayıp belalardan kurtarması, çocukları himaye ve terbiye eden vasıflardır. Bunların yanında alışlagelmiş anne modelinin dışında, Deli Dumlul’un annesinin bencil tutumu dikkatleri çeker. Aynı zamanda Segrek’in annesi ve Uruz Bey’in annesi gibi, oğullarının iyiliğini düşündükleri için onlara yalan söyleyen anneler de mevcuttur. Dede Korkut’un, hikâyeleri anlatmaya geçmeden önce, kadınları tasnif ettiği bölümde toplumda benimsenen anne tipinin nasıl olduğu aktarılmıştır. Eve misafir geldiğinde ağırlayan ve eşinden, evinden şikâyet etmeyen kadınların bebeklerinin yaşamasını, yani bu tarz kadınların anne olup Türk soyunu yaşatmalarını dileyen Dede Korkut, her ocağa böyle bir kadın düşmesi için Allah’a dua eder. Dede Korkut’un beyan ettiği “*Kız anadan görmeyince öğüt almaz, oğul babadan görmeyince sofrayı çekmez.*” ve “*Eski dutun biti, öksüz oğlanın dili acı olur.*” sözleri bugün atasözü olarak toplumumuzda hâlâ kullanılır. Anne modelinin kişinin hayatındaki önemini bu iki söz açıklar. Dede Korkut’a göre, kız çocuğunun terbiyesi anneye bağlıdır. Ayrıca annesini kaybeden öksüz çocuklar, hayatın sillesini zaten yedikleri için sözlerini sakınmadan söylerler. Hikâyelerde anne hakkının Tanrı hakkı ile bir tutulduğuna dair örnekler mevcuttur. Bu bağlamda anne hakkının, Oğuzlardan günümüze değişmeyen bir algıda karşımıza çıktığı görülür.

BÖLÜM III

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE ANNE İMAJI

Klasik Türk edebiyatı, ilk örneklerini verdiği XIII. yy.dan XIX. yy.ın son demlerine kadar, varlığını sarsacak ciddi değişimlere uğramadan ayakta kalmayı başarmıştır. Uzun hayat serüveni içerisinde binlerce şair bu geleneğin bir parçası olmuş, kütüphaneler dolusu eserler meydana getirmişlerdir. Klasik Türk edebiyatı; gayrimillî oluşu, sadece yüksek

zümreye hitâp edişi, dilinin yabancı kelimeler ve tamlamalarla dolu olması sebebiyle anlaşılammaması, samimiyetinin eksik oluşu gibi sebepler gösterilerek eleştirilere maruz kalmıştır (Akün, 1994; Okuyucu, 2010:220). Ancak tüm bu eleştirilere rağmen klasik Türk şiirinin halktan, sosyal hayattan beslendiği örnekler mevcuttur. Geleneğin getirdiği birtakım kısıtlamalar sonucu mazmunlarla az sözle çok şey anlatmak zorunda kalan klasik Türk şairleri; zaman zaman sosyal hayattan aldıkları bazı kavramlarla geleneğin onlara sunduğu mazmunları zihinlerinde ustaca harmanlayıp şiirlerinde kullanmışlardır.

Anne kavramı sosyal hayatın vazgeçilmez bir parçasıdır. Klasik Türk şairleri, yüzbinlerce imgeyi zihin dünyalarından kâğıda aktarırken anne imgesini de göz ardı etmemişlerdir. Hayatın vazgeçilmez unsuru olan anne, her ulusun her dönemdeki edebiyatında yerini bulduğu gibi, klasik Türk şiirinde de yerini almıştır.

Şairler, anne kavramını karşılamak üzere şiirlerinde “mâder, vâlide, ümm, ana, ane, anne, dâye” sözcüklerini kullanmışlardır. Örnek metinlerde incelenecek olan “dâye” sözcüğü bazen biyolojik anne anlamındadır. Yine de en çok kullanılan anlamı sütanneliktir. Ancak doğurganlık vasfı hâriç anneliğin tüm hususiyetlerini taşıyan dâyelik, klasik Türk şiirinde anne imgesinin yansımalarını incelememize yardım edecek bir kavramdır.

Klasik Türk şiirinde anne imgesi; bazen bir teşbih unsuru olarak, bazen şairin tasavvur dünyasında bir imge şeklinde, bazen de anne kavramı üzerine yazılmış müstakil metinlerde okuyucunun dikkatine sunulur (Çavdar, 2016). Anne kavramı üzerine yazılmış müstakil metinler; şairlerin vefat eden annelerine yazdıkları tarihler ya da mersiyeler, hem şair hem anne olan kadın edebiyatçılarımızın annelik vasıflarıyla kendi evlatları ya da tüm çocuklar için yazmış oldukları şiirler, anne-baba hakkına özellikle değinmek için oluşturulmuş metinler, beyitler ya da kısa sözler şeklindedir. Bu metinlerde genellikle anneliğin olumlu vasıfları anlatılır, ölen anneye olan hasret dile getirilir ya da ana-baba hakkının ne denli büyük bir hak olduğunun üstünde durulur. Bunun dışında, mesneviler anne kavramının somut olarak ele alındığı metinlerin başında gelir. Mesnevilerde genellikle sütanne rolüyle, bazen de biyolojik anne olarak karşımıza çıkan anne motifi; evladının iyiliği için uğraşan, koruyan, sahiplenen, hatta bazen çocuğunun iyiliği ya da kendisine yakınlığı için türlü hilelere başvuran bir tip olarak işlenir. Bazı klasik Türk şairlerinin çocuklarına öğüt vermek amaçlı yazdıkları nasihatnamelerde de anne hakkına değinilir.

Sosyal hayattaki anne-çocuk ilişkisinin metinlerdeki yansımaları kaçınılmazdır. Annelerin, hamilelik dönemlerinden çocuğu dünyaya getirmesine; doğan çocuğun emzirilmesi için sütanneye verilmesinden süttten kesilmesine, çocuğun büyüme çağında annesi tarafından uygulanan birtakım uygulamalardan annelerin yaptıkları ev işlerine kadar birçok toplumsal olayın klasik Türk şiirinde ele alındığı görülür. Dolayısıyla klasik Türk şiirinde bazen teşbih unsuru olarak karşımıza çıkan anne imgesi; bazen de ete kemiğe bürünmüş, gerçekçi yapısıyla metinlerde yer alır.

Anne imgesinin bir teşbih unsuru olarak kullanılması genellikle gazelerde ve kasidelerde rastlanan bir durumdur. Bu metinlerde klasik Türk şiiri geleneğinin kalıplaşmış mazmunları anne kavramıyla ilişkilendirilerek verilir. Bu ilişkilendirmeler genellikle anne imgesinin dünya, felek, gökyüzü, yıldız, bulut, güneş, ay gibi kozmik unsurlarla; göz yaşı, çiy damlası, gül tomurcuğu, deniz gibi tabiat unsurlarıyla ya da aşk, âşık ve sevgili çerçevesinde yapılır. Böylesine güçlü kavramların anneye benzetilmesi ya da annenin bu kavramlara teşbihi klasik Türk şairlerinin gözünde anne kavramının önemine ve büyüklüğüne işaretler. Aktaş'a göre "*Âşığın annesi genelde muğlâktır. Duruma göre çok çeşitli unsurların anne olabildiklerine tanık oluyoruz. Mesela anâsır-ı erbaa denilen her bir unsurun (toprak, su, ateş, hava) ayrı ayrı anne olduklarını görüyoruz. Çünkü âşık, ismi geçmeyen bir anne tarafından şefkatle ve gözyaşıyla beslenir. Âşığı gözyaşıyla besleyen bazen annesi, bazen de dadısıdır.*" (Aktaş, 2012: 128).

Metinlerde kullanılan "anne kucağı, ana rahmi, ana sütü, anadan doğma" gibi her biri anne motifi ile ilişkili olan kavramlar metinlerin içeriğini zenginleştirmektedir. Şiirlerde ana kucağı sığınılan, güvenli yeri; ana rahmi insanlığın hayat serüvenine başlamadan önceki huzurlu ve korunaklı olduğu son durağı; ana sütü âşıkları beslemesi yönünden şarap ile benzerliği; anadan doğma özellikler de değiştirilmesi mümkün olmayan vasıfları ifade etmek için kullanılır. Peder (baba) ve tıfl (çocuk) kavramları da anne motifinden ayrı düşünülmemeyen ve metinlerde anne kavramı ile birlikte kullanılan ifadelerdir. Genellikle sevgili, bir çocuğa benzetilir; o çocuğa ulaşmaya çalışan âşık, bazen anne ya da sütanne engeli ile karşılaşır. Annesinin sevgiliye yakın olması sebebiyle âşık sevgilinin annesini kıskanır, onun yerine geçmeyi arzular; dolayısıyla anne imgesi rakîb olarak karşımıza çıkabilir.

Klasik Türk şiirinin kaynaklarından olan Kur'ân-ı Kerîm ve hadîs-i şeriflerde anne hakkına dikkat çekmek için oluşturulmuş örnekler fazlasıyla mevcuttur. Küçük yaşta

annesini kaybeden Hz. Muhammed (s.a.v.), babasız dünyaya gelen Hz. İsa (a.s.) ve onu dünyaya getirip büyüten Hz. Meryem (a.s.), tüm insanlığın ilk annesi olan Hz. Havva (a.s.), müminlerin annesi olarak anılan Hz. Aişe (a.s.) ve Hz. Hatıce, Hz. Musa'yı büyüten Âsiye, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in anneleri ve Hz. Muhammed'in biricik kızı Hz. Fâtıma (a.s.), Hz. Muhammed aşkıyla yanıp tutuşan ama hasta annesini bırakıp Peygamber'i görmeye gidemeyen Veysel Karânî Hazretleri klasik Türk şiirinde işlenen ve anne motifinin yansımalarını görebileceğimiz önemli şahsiyetlerdir. Vâlide sultanlara özel yazılan kasideler de klasik Türk şiirinde anne kavramının işlendiği metinler arasındadır.

3.1. Klasik Türk Şiirinde Anne Kavramını Karşılaman Sözcükler

3.1.1. Ög/Öksüz

Eski Türkçede anne anlamındaki “ög” kelimesi klasik Türk şiirinde fazla kullanılmaz. Ama aynı kökten türeyen “öksüz” kelimesine rastlanır. Bugünkü anlamı “annesini kaybetmiş çocuk” olan öksüz, bazen bir teşbih malzemesi olarak kullanılır. 15. yy. şairlerinden Necâfî Bey'in örnek beytinde atasözü içinde kullanılan “öksüz” kelimesi dikkat çeker:

Kendüyi ta'rif idermiş müşg-i ter

Öksüz oğlan göbeyin kendi keser (Necati Bey Dîvânı, G.164/1)

“Öksüz oğlan kendi göbeğini kendi keser.” atasözünün şiirde kullanıldığı görülür. Necâfî Bey'in gazellerinde öksüz ve yetim kelimeleri sık geçer. Bu da şairin muhtemelen küçük yaşta kimsesiz kalmasından kaynaklanır. Ahmet Kabaklı'ya göre Necâfî Bey, küçük yaşta kimsesiz kalmış, bir hanım onu evlatlık almıştır (Kabaklı, 1978: 2/304). Öksüz ve yetim büyüyen şairin şiirlerine bir melankoli havası hâkimdir, bu nedenle kimsesizlik temasını yoğun olarak şiirlerinde işler.

Öksüz kelimesinin daha çok halk şairleri tarafından sıklıkla kullanıldığı görülür. Bazı şairler, isimlerinin önüne “öksüz” sıfatını koyarak kendilerini bu özellikleriyle tanıtmayı uygun bulmuşlardır. Elbette ki burada öksüz sıfatından kastettikleri, sadece annelerini yitirmiş olmaları değildir. Öksüz bazen mecazi anlamda yokluğu, kimsesizliği de kapsayan geniş anlamlı bir sözcüktür. Bazı klasik şairler öksüz kelimesini bu geniş anlamıyla şiirlerinde kullanmışlardır. Örneğin Âşık Çelebi'nin;

İlâhî dâg-ı 'ışkun isterim dilde çerâg olsun

Bu küil öksüzi anuñla uyansun od ocâg olsun (Âşık Çelebi Dîvânı, G.67/1)

dizelerinde ilâhî sevgili olan Tanrı'ya bir çağrı vardır. Burada şair, kendini “öksüz” olarak tanımlayarak annesini kaybeden çocuklar için kullanılan öksüz kelimesini “yokluk, eksiklik” anlamına da gelecek şekilde kullanmıştır. Beyitte, bazı önemli ve değerli şeylerin yokluğu, annenin yokluğuna benzetilerek annenin insan hayatındaki önemi gözler önüne serilir.

3.1.2. Anne/Ana/Ane

Günümüzde “anne” sözcüğü, çocuk doğuran, babanın ortağı anlamlarında kullanılan kelimedir. Türkiye Türkçesinde daha çok kent ağzında kullanılır. İsmet Zeki Eyuboğlu'na göre “anne” sözcüğü Hitit dilinden “annas” sözcüğü ile ilişkilendirilir (Ayan, 2011: 115). Ona göre anne, Türk diline doğrudan doğruya Hitit toplumundan geçti denemez. Ancak sözcüğün içerdiği doğurucu kök, Türk dilinde yoktur. Türk dilinde “an” kökü, erkek niteliği gösterir yapıdadır. Hitit dilinde ise “an” ile başlayan kelimelerde doğurucu özellik vardır.

“Anne” kelimesinin daha çok kırsal kesimde “ana” şeklinde kullanıldığı görülmektedir. Atasözleri, halk anlatıları, deyimler gibi folklorik malzemelerde anne sözcüğü yerine daha çok ana sözcüğü tercih edilir. Clauson'a göre “ana” sözcüğüne ilk kez Uygur Türkçesi'nde rastlanılmıştır. O zamanlar “ög” sözcüğü de hâlâ kullanılmaya devam etmektedir (Ayan, 2011: 114). Eski Türklerden bu yana kullanılan, günümüzde de işlevini yitirmeyen “ana” kelimesi klasik Türk şiirinde de kullanılan kelimelerdendir. Birçok klasik şair “anne” kavramını karşılamak üzere “ana” kelimesini kullanmıştır:

Nice şîrîn olmasun kim süd yerine anası

Sükker ile beslemiş ol tûtî-i gûyâcuğı (Bâkî Dîvânı, G.534/2)

Anası hubbı ile fahr eyler

Babası gibi ya'ni 'âmidür (Filibeli Vecdî Dîvânı, Kıt'a 6/2)

Deveye bindürdiler aldı gider

Anası kabrine uğrar gör n'eder (Şeyyad Hamza, Yusuf u Zeliha/234)

Ağız ve şive unsurlarının etkisiyle ya da aruz kalıbına uydurmak maksadıyla “ana” sözcüğünün bazı durumlarda inceltilerek “ane” şekline girdiği görülür. Özellikle Fuzûlî'nin mesnevilerinde bu kelime “ane” şeklinde karşımıza çıkar. *Leylâ ve Mecnûn*'da anne motifi ön plandadır. Hem Leylâ'nın annesi hem de Mecnûn'un annesi mesnevinin önemli kahramanlarındandır. Söz konusu mesnevide annenin önemini çalışmamız ilerledikçe daha detaylı anlatacağız. Ancak burada altını çizmemiz gereken, Fuzûlî'nin anne kavramını karşılamak üzere kullandığı “ane” sözcüğüdür:

Teşnî' ohına olup nişâne

Bizâr ola andan ata ane (Fuzûlî, Leylâ ve Mecnûn/494)

Başka bir mesnevi olan *Hüsrev ü Şirin*'in Ahmed Rıdvân'a ait çevirisinde “anne” kelimesinin “ane” şeklinde karşımıza çıktığı görülür:

'Acebdür anesi şâh-ı cihânun

Meger kızkardeşiymiş Sâye Hânın (Ahmed Rıdvân, Hüsrev ü Şirin/1685)

3.1.3. Vâlîde

Arapçadan dilimize geçen “vâlîde” sözcüğü, klasik Türk şairlerinin anne kavramını karşılamak üzere sıklıkla kullandığı sözcüklerdendir. Daha çok kasidelerde, gazellerde, tarihlerde ve mesnevilerde örneklerine rastlanır:

İdüpdür Hazret-i Sultân Murâd'a

Bu kasrı Vâlîde Sultân safâgâh (Şeyhülislâm Yahyâ Dîvânı, Tr.3/1)

Haber itdüim çıkup ol dem sebîle

Dirildi vâlîde kavm ü kabîle (Behiştî, Heşt Behişt/595)

Dâ'im birâderine çeker hüsn ü anda

Bintü'l-ineb ki vâlidesinden cemîl olur (Kânî Dîvânı, G.34/4)

Anne kavramını karşılamak üzere “vâlide”nin tercih edilmesinin sebebi kimi zaman aruz kalıbına uydurmak, kimi zaman da alışıl gelmiş ağız özelliğidir. Ancak kasidelerin methiye bölümlerinde vâlide sultanlara özel bölümlerde “vâlide” sözcüğünü karşılamak üzere “mâder, ümm, ana” gibi eş anlamlı sözcükler kullanılmaz.

3.1.4. Ümm

Ümm kelimesi, dilimize Arapçadan geçmiştir. Klasik Türk şairlerinin anne kavramını karşılamak üzere şiirlerde kullandığı kelimelerdendir. Ancak “ümm” sözcüğü daha çok tamlamalarda soyutlama yoluyla kullanılır. “Ümmü'l-habâis, ümmü'd-dünya” örneklerinde de görüldüğü gibi şiirlerde asıl anlamının dışında “kaynak, çıkış noktası, temel” anlamlarında daha çok geçer. Nedîm'in Ali Paşa'ya yazdığı methiyede Ali Paşa'yı “talihin anası” olarak adlandırdığı görülür:

Ümm-i ikbâle püser silmi-i câha şehver

Zâde-i mecde peder pâdşeh-i dîne hâtem (Nedîm Dîvânı, K.1/31)

“Ümm” sözcüğünün sıklıkla içinde geçtiği bir tamlama vardır ki klasik Türk şairleri bu tamlamayı çok kullanır. Bilindiği üzere gazeller “kadın, aşk, şarap” konulu şiirlerdir. Bu üçlemenin ayaklarından biri olan “şarap” klasik Türk şairlerince bazen övülür, bazen de “kötülüklerin anası” olarak vasedilir. Şairlere göre içki ve şarap, “kötülüklerin anası” yani “ümmü'l-habâis” tir:

Oldı bu denli âşûba bâ'is

Rez duhteridür ümmü'l-habâis (Şeyhülislâm Yahya Dîvânı, G.34/1)

Anı kim ümmü'l-habâyisdür içe mi pâk olan

Kimde kim vardur tahâret bevl-i şeytân içmeye (Ahmedî Dîvânı, G.560/2)

Fuzûlî, vahdet şarabını, kötülüklerin anası olan içkiyle karıştırmamak gerektiğini söyler:

Muvahhidlere kılma inkâr zâhid

Mey-i vahdeti sanma ümmü'l-habâ'is (Fuzûlî Dîvânı, G.46/3)

“Ümm” sözcüğünün, temel anlamı olan anne manasında da kullanıldığı örnekler az da olsa rastlamak mümkündür. Daha çok tasavvufî şiirlerde Arapça dua bölümlerinde karşımıza çıkar. Örneğin Fuzûlî bu beytinde Hz. Muhammed’e “anam babam sana feda olsun” şeklinde dua eder:

Halef-i mu'teber-i Âdem ü Havvâ sensen

Ce'alallâhu fidâen leke ummî ve ebî (Fuzûlî Dîvânı, G.253/6)

Fatihâ Suresi için “ümmü'l-kitâb” tanımlaması geçer (Devellioğlu, 2013:1313). İslamî ilimlerle uğraşanlar Fatihâ Suresi'nin bütün Kur'an'ı içine aldığını, yani Kur'an'ın bir özeti olduğunu söylerler (Ethem, 2015: 74). Bu bağlamda “kitabın anası” anlamındaki “ümmü'l-kitâb”, klasik Türk şairlerinin bazen Fâtihâ sûresi için kullandığı tamlamalardandır. Örneğin:

Buna ümmü'l-Kur'ân dirler cihân evlâdı hükmünde

İdenler mâdere zahmet bilâ-şek fâsık-eşkâldur (Kemahlı İbrâhim Hakkı Dîvânı, K.43/4)

beytinin nesre çevirisi “*Buna Kur'ân'ın anası derler, cihan onun evladı gibidir. Anneye zahmet verenler şüphesiz günahkârdır.*” şeklindedir.

3.1.5. Mâder

Klasik Türk şairlerinin “anne” kavramını karşılamak üzere en çok kullandıkları kelime “mâder”dir. Sözlük anlamı da “anne” olan sözcük, dilimize Farsçadan geçmiştir. “Mother”, “mutter” sözcükleri ile benzerliğinden anlaşılacağı üzere, Hint-Avrupa dil ailesine mensup Fars dilinde, “anne” kelimesinin karşılığı “mâder”dir. Latince “rahim” anlamına gelen “matrix” sözcüğüyle kökü aynıdır. Klasik Türk şiirinde anne kavramı;

şarap, güzellik ya da kadın, aşk, hatta at (rahş) kavramı kadar çok kullanılmamış olsa da anneden bahseden örneklerde en çok “mâder” sözcüğüne rastlanılır.

“Mâder” sözcüğünden türemiş sözcükler vardır. Bunların da klasik şiirde kullanıldığı görülür. Örneğin “mâderzâd” “anadan doğma”; “mâderâne” “anالیğa yakışır şekilde” anlamlarına gelen kullanımlardır. “Mâderşâhi” “anne soylu, anaerkil”, “mâderiyet” “annelik, analık” anlamlarındadır (Ayan, 2011:115).

Klasik Türk şiirinde anne kavramının gerek imge unsuru olarak gerekse gerçek anlamında kullanıldığı örneklerde “mâder” kelimesinin kullanıldığı görülür:

Kâbil-i sıhhat degül dil-haste ‘âşıklar neden

Mâder-i gîtî meger anlara sayru koymuş ad (Hikmetî Dîvânı, G.46/5)

beytinde mâder kavramı dünyaya benzetilerek gerçek anlamının dışında kullanılmış olup,

Mülk-i ‘ukbâya rihlet itdi peder

Ağlayu kaldı derd ile mâder (Filibeli Vecdî Dîvânı, K.4/9)

beytinde ise gerçek anlamıyla kullanılmıştır.

3.1.6. Dâye

Farsça kökenli bir sözcük olan “dâye”nin sözlük anlamı “sütüne, çocuğa bakan dadi”dir (Devellioğlu, 2013: 192). Ancak bazı beyitlerde “dâye” kelimesinin “biyolojik anne” anlamında kullanıldığı görülür (Çavdar, 2016: 105). Örneğin;

Senün gibi togurmaz tıfl-ı nûrânî zen- i eyyâm

Kamer dâye olup sandûka- i çarh olsa gehvâre (Bursalı Rahmî Dîvânı, G.206/4)

“Ay sütanne, gökyüzü beşik olsa zamane kadınları senin gibi nur yüzlü bir çocuk doğuramaz.” şeklinde nesre çevrilen beyitte “dâye” sözcüğünün sütanne anlamı yanında biyolojik anne anlamında da kullanılabilirliği tartışılır. Çünkü beyitte “doğurmak” eylemi geçmektedir. Bu sebeple “dâye” sözcüğünün burada “doğuran, ana” anlamında kullanıldığı da söylenebilir. Bir başka örnek;

Gülşene böyle zîb ü fer vermez idi dem- i bahâr

Tıfl- ı çemenzâra sehâb olmasa dâye- i şeref (Beyânî Dîvânı,
G.406/3)

beytinin nesre çevirisi “*Şeref sütanesi, bağı çocuklarına bulut olup yağmasa bahar vakti gül bahçesine böyle süs ve parlaklık veremezdi.*” şeklindedir. Beytin vermek istediği mesaj üzerinde düşünüldüğünde “*anadan doğma özellikler olmasa sonradan birtakım müdâhaleler sonucu kişiliğin olumlu ve güzel yönde değiştirilemeyeceği*” anlamına ulaşılır. Bu da “dâye” sözcüğünün beyitte “biyolojik, doğuran ana” anlamında kullanılmış olabileceğini akıllara getirir. Bu bağlamda “dâye” sözcüğünün bazen biyolojik anne anlamında da kullanıldığı söylenebilir. Ancak yine de sözcüğün temel ve en çok kullanılan anlamı “sütanne, dadı” dır.

Sütannelik, İslam hukukuna özgü bir kurum olan “süt akrabalığı” içerisinde yer alır (Yaman, 2002: 58). Mekkeli aileler, yeni doğan çocuklarını, çölün sağlıklı havasında büyümeleri ve fasih Arapçayı öğrenmeleri için bedevî kabîlelerden bir sütanneye verirlerdi. Hz. Muhammed (s.a.v.) de bu sebeple Hz. Halîme’ye verilmiştir. Yetim olmasından dolayı ilk başta bu nur yüzlü çocuğu maddî çıkarını gözeterek almak istemeyen Halîme, sonradan onun huylarına hayran kalmış, onun sayesinde evine bolluk ve bereket gelmiştir (Çubukçu, 1997: 338). Osmanlı Devleti’nde saray ve çevresinde sütannelik geleneği görülür (Hot ve Başağaoğlu, 2014: 1). Ancak halk içinde kadınların çocuklarını sütanneye vermeyi tercih etmedikleri, çocuklara kendi annelerinin bakmasının en iyisi olduğuna inandıkları söylenir (And: 2011: 184).

Dâye, klasik Türk şiirinde karşımıza çıkan bir kullanımdır. Arap toplumunda çocuğun sütanneye verilmesi geleneği yaygındır. Klasik Türk şiiri Arap ve Fars edebiyatından etkilendiği için ve Osmanlı toplumunda saray ve çevresinde de sütannelik geleneği görüldüğü için “çocuğu sütanneye verme” ifadesi bazen şiirde geçer. Örneğin Sâbit’e ait beyitte “sütoğlu edinme” ifadesi geçer:

Besleyüp beççe-i ceylânı südoğlı idinür

Mâder-i şîr olup dâye-i re’fet-fercâm (Sâbit Dîvânı, K.41/48)

Anne-evlat ilişkisinin tüm boyutları sütanne-sütevlat arasında da görülür. Bu bağlamda sütannenin, öz anneden bir farkı yoktur. Sütannenin şefkatli oluşu,

himayesindeki çocuğu en güzel şekilde büyütme arzusu, çocuğun sütanneye muhtaç oluşu, emzirme, giydirme, yedirme-içirme gibi hizmetlerin sütanne tarafından özenle yapılması, sütannenin çocuğa karşı cömert ve merhametli olması gibi özellikler sütannenin klasik Türk şiirinde çoğu zaman anne yerine geçtiğinin kanıtıdır. Örnekler üzerinden incelenecek olursa;

Tıfl iken dâyesi kucağında

Gül idi kopmadık budagında (Bâkî Dîvânı, G.424/1)

beytinde sevgili, sütanne kucağında çocukken dalından kopmamış bir güle benzetilir. Burada anlatılmak istenen, sevgilinin sütanne kucağında güvende oluşudur. Günümüzde de kullanılan “ana kucağı” ifadesi, kötülüklerden uzak, güvenli bir yer olan annenin yanında himaye altında olmak demektir.

Annelerin evlatlarını büyütme için çile çekişi, sütannelerde de görülen bir fedakârlıktır:

Nâzenînâ dahı sen tıfl iken Allah bilür

Seni emzürmege ne canlar eritdi dâye (Bâkî Dîvânı, G.467/4)

“Ey nazlı sevgili! Sen çocukken Allah bilir seni emzirmek için sütannen ne sıkıntılar çekti.” şeklinde nesre aktarılan beyitte sütannenin, yavrusunu emzirmek için çektiği sıkıntılara değinilmiştir. Sevgilinin nazlı oluşuna dikkat çekilmek istenen beyitte sütanne, fedakârlığı ile ön plana çıkar.

Çocuklar, büyüme çağında sütanneye muhtaçtır:

Bintü'l-inebe tıfl-ı dilün şuglı abes mi

Nâ-rüstelerün perverişi dâyesiz olmaz (Muvakkitzâde Pertev Dîvânı, G.222/4)

Beyitte geçen “Küçük çocukların beslenmesi sütannesiz olmaz” ifadesinde çocuğun anneye ya da sütanneye muhtaç olması söz konusu edilir.

Sütanneler, çocukları nazlı yetiştirirler. Çünkü yavruları onların biricigidir:

Çak tıfl iken de nâz ile perverdedür nigâr

Beslerdi anı dâyesi nâz ü na'îm ile

(Süheylî Dîvânı, G.301/2)

Örneklere de görüldüğü üzere dâye; klasik Türk şiirinde annenin yerine kullanılan, anne ile eş düzeyde hatta bazen biyolojik anneden daha ileri bir konumda düşünülen bir varlıktır.

3.2. Anne Kavramıyla İlişkili Kullanımlar

3.2.1. Peder/Ata/ Baba

Çocuk; anne ve babanın kutsal ortaklığının sonucu dünyaya gelen, onların yegâne ve en önemli eseri; anne-babanın üzerine titrediği müstesnâ varlıktır. Klasik Türk şiirinde bu üçlünün bir arada bulunduğu örnekler mevcuttur. Anne-baba ikilisi, ana-baba hakkına dikkat çekmek için oluşturulmuş metinler dışında bazen beyitlerde birlikte karşımıza çıkar. Çocuğun yetiştirilmesinde anne kadar babanın rolü de yadsınmaz. Anne ve baba, çocuğun düzgün yetişmesinde rolü olan en önemli kişilerdir ve çocuk onlardan öğrendiği her bilgiyi pratiğe döker. Aile, çocuğun ilk okuludur ve bu okulun öğretmenleri olan anne ve baba, çocuğa güzel örnek olmalıdırlar.

Klasik Türk şiirinde aşk mesnevileri, bir kadın ve bir erkek kahramanın hikâyesinin konu edildiği metinlerdir. Bu metinlerde baba ve annenin birlikte bazı rollere büründükleri görülür. Örneğin Fuzûlî'nin *Leylâ ve Mecnûn* adlı mesnevisinde Leylâ ile Mecnûn, hikâyenin sonlarına doğru bir araya gelirler. Bu buluşma sırasında Mecnûn, Leylâ'ya hâlini arz ettiği sırada anne ve babasının onun derdine çare aradıklarını söyler:

Fâş oldı çü âleme fesânem

Tedbîrüme düşdi atam anem

(Fuzûlî, Leylâ ile Mecnûn/2600)

Mesnevinin giriş kısmında henüz hikâyeye geçmeden Fuzûlî, evladın anne-baba açısından önemine değinir. Çocuk iyi huylu olursa ana-baba sevinir, çocuk kötü yaratılışlıysa ana-baba ondan usanır:

Cân cevherine bedeldür evlâd

Evlâd koyan koyar hemîn ad

Hoş ol ki halefden ola hoş-dil

Dünyâda bir oğlı ola kâbil

Pîrâyesi ola dest-gâha

Sermâyesi ola izz ü câha

Ah er ola bir sefîh ü ser-keş

Etvârî kerîh ü hulki nâ-hoş

Teşnî' ohına olup nişâne

Bîzâr ola andan ata ane

(Fuzûlî, Leylâ ile Mecnûn/490-494)

Mecnûn dünyaya geldiğinde anne ve babası sevinç içinde herkese ikramda bulunurlar:

Şâd oldılar andan ata ane

Şükrâne verildi çoh hizâne

(Fuzûlî, Leylâ ile Mecnûn/505)

Garib-nâme'de insanın ana ve babası vesile kılınarak yaratıldığı söylenir:

Bâkî halkun sûretine ol Çalap

Atayı vü anayı kıldı sebab

(Âşık Paşa, *Garib-nâme*/8125)

Anne ve baba şiirlerde birlikte teşbihe konu olur:

Bî-hirâs-i peder ü mâder idüp geşt ü hurâm

Oldı âzâd ü murahhas yine her serv-i çemân (Arpaeminizâde Sâmi Dîvânı, K.13/10)

Peder har olsa dem urur şerefde mâderden

Ki at tayısı olmak ile fahr ider ester (Âşık Çelebi Dîvânı, K.12/106)

beytinde katırın, babası eşekle değil de annesi at ile övündüğü söylenir. Mecâzî bir anlatım içerisinde güzel olan övülür.

Bazen şairler verdikleri kişilerin anne-babalarını da işin içine katar:

Geliboli efendisi hâlâ

'Ateh ehli sefih ü ümmîdür

Anası hubbi ile fahr eyler

Babası gibi ya 'ni 'âmîdür (Filibeli Vecdî Dîvânı, Kıt'a/6)

Görüldüğü üzere gerçek hayatta birbirinden ayrı düşünülemeyen anne-baba ikilisi, klasik Türk şiirinde yan yana metinleri süsler.

3.2.2. Çocuk/Tıfl

Çocuğun dünyaya geliş sebebi annesidir. Dolayısıyla anne-çocuk, tıpkı anne-baba gibi birbirine bağlı bireylerdir. Anne-çocuk ikilisi klasik Türk şiirinde çoğu zaman teşbihlere konu edilir:

Hâmûş ol şîr-i feyz-i dil gelir pistân-ı ma'nâdan

Dimek lâzım mıdur hiç mâdere tıflun dehânın bul (Arpaeminizâde Sâmi Dîvânı, G.78/3)

Nesre Çeviri: “Sessiz ol! Manâ göğsünden gönül bereketinin sütü gelir. Hiç anneye çocuğunun ağzını bul, denir mi?” şeklinde nesre aktarılan beyitte manâ alemi emzikli bir anneye benzetilmiştir. İnsan da o anneyi emen çocuk gibi düşünülmüştür. Manâ âlemine dalabilen insan bolluk ve bereket ile karşılaşır. O bereket, kişinin gönlüne kendiliğinden

akıp gelir. Tıpkı çocuğunu emziren annenin çocuğun ağzını bulmak için özel bir çaba göstermemesi gibi o âleme dalabilen kişi bu lütuflara zahmetsiz ulaşır. Beyitte mecazlı bir anlatım içerisinde anne-çocuk ilişkisine değinilir.

Anne, çocuğunu karşılıksız sever ve çocuğunun tek dostudur:

Eger dîbâ ola egninde ger post

Anadan gayrı olmaz ogula dost (Rûmî, Şîrîn ü Şîrûye/489)

Evlat ne yaşarsa yaşasın onu avutan, bağına basan yine annesidir. *Hüsrev ü Şîrîn*’de aşk acısı çeken oğlunu avutan, derdine çare arayan anasıdır:

Anadur oğlını gine avutdı

Bu tasvîrile sûretiden sovutdı (Ahmed Rıdvân, Hüsrev ü Şîrîn/2344)

Anne-çocuk ilişkisi tabiata teşbih edilir:

Mehd-i gülzâr üzre geldi dâye-i ebr-i bahâr

Tıfl-ı gonca agzın açdı meyl-i pistân eyledi (Bâkî Dîvânı, K.7/4)

Nesre Çeviri: “Bahar bulutu sütanne gül bahçesi beşiğinin üzerine geldi. Gonca çocuğu ağzını açtı, annesinin göğsüne yöneldi.” Beyitte bahar bulutu, çocuğunu emzirmek için beşiğin üstüne eğilmiş bir anne gibi düşünülmüştür. Gül fidanları da annesini emmek için ağzını açan çocuk gibi, buluttan düşen çiy damlalarını emerler.

Klasik Türk şiirinde sadece insanlardaki anne-çocuk ilişkisi değil, hayvanlardaki anne-çocuk sevgisi de işlenir. İbrâhim b. Bâlî’nin *Hikmet-nâme* adlı mesnevisinde annesiyle oynaşan *Sinbâd* adlı küçük bir hayvan anlatılır:

Fî Zikr-i Sinbâd

Meger bir cânavar var adı Sinbâd

Ki fil ile bakardan olmuş icâd

Velî öküzden ekber filden hurd

Diyâr-ı Hind 'arzıdur ana yurd

'Acab sözdür ki dirler bu makâli

Yakın oldukda ana vaz '-ı hâli

Çıkarur peçesi başın anadan

Giyâ otlar niçe müddet serâdan

Çü kuvvet bula karnından çıkar ol

Hemân turmaz anasından kaçır ol

Ki görse anası çün yalar anı

Velî pür-hârdur yaralar anı (İbrâhim b. Bâlî, Hikmet-nâme 2/6666-

6671)

Klasik Türk şiirinin omurgası olan sevgili tipi bazen bir çocuğa benzetilir:

Tıfldur pend-i peder dinlemez ol mâh dahı

Şîr-i mâder yirine içmege kanım özenür (Bâkî Dîvânı, G.75/2)

En önemli mazmunlardan olan şarabın bir çocuk gibi tasavvur edildiği görülür:

Bâde-i 'aşk-ıla mestâne-i mâder-zâdam

Duhter-i rez ezeli dâye-i gehvâremdür (Beyânî Dîvânı, G.262/3)

3.2.3. Şîr/ Süt

Geçmişten günümüze tüm pediatri uzmanları ve çocuk gelişimiyle uğraşan bilim insanları, çocuk için en ideal besinin anne sütü olduğu konusunda hemfikirdir. Uzmanlar yaşamlarının ilk altı ayı içerisinde bebeklere verilebilecek en yararlı besinin anne sütü olduğunu söylerler (Samur, 2008: 7). Çocuklar açısından vazgeçilmez olan anne sütü klasik Türk şiirinde de çocuğun beslenmesindeki rolüyle ele alınan motiflerden biridir. Klasik Türk şiirinin en önemli mazmunlarından olan şarap, âşığı besleyiciliği yönüyle anne sütüne teşbih edilir:

Hem-vâre-i şîr-mest-i neşâtuz misâl-i tıfl

Zîrâ ki oldı duhter-i rez dâyemüz bizüm (Katibzâde Sâkib Dîvânı, G.417/3)

Nesre Çeviri: “Çocuk misali her zaman süt sarhoşluğundan neşeliyiz. Çünkü şarap bizim sütannemiz oldu.” Beyitte şarap, âşıkları besleyen sütanne gibi düşünülmüştür. Çocuk için anne sütü neyse âşık için de şarap odur.

Ey Nigârî vakf imiş meyhâneye variyyetin

Mey-i sevdâ şîr-i mâder tek sana olsun helâl (Nigârî Dîvânı, G.433/7)

Nesre Çeviri: “Ey Nigârî! Senin (bütün) varlığın meyhaneye vâkıf imiş. Sevda şarabı sana ananın sütü gibi helal olsun.” Âşıkların en büyük zenginliği aşk yolunda çektikleri sıkıntılardır. Onlar tüm vakitlerini meyhanede sevgiliyi düşünerek geçirirler. Böyle olunca içtikleri şarap onlara ana sütü gibi helaldir.

Sosyal hayatta çocukların bir müddet anne sütüyle beslenip daha sonra ek gıdalara geçilerek anne sütünden kesilmesi olayı şiirlere konu edilir:

Dil-i ser-mest nûş-â-nûş-ı sâgardan kesilsin mi

O tıfl-ı nâz-perver şîr-i mâderden kesilsin mi (Sâbir Pârsâ Dîvânı, G.203/1)

Nesre Çeviri: “Sarhoş gönül kadeh kadeh içmeyi bıraksın mı? O nazlı çocuk anne sütünden kesilsin mi?”

Humâr-ı hamri ki çekdüm hamîreden geçdüm

Çü nûş-ı mâder ise nûş-ı şîreden geçdüm (Seyyid Vehbî Dîvânı, G.157/1)

Nesre Çeviri: “Şarap sarhoşluğu çektim şarabın mayasından vazgeçtim. Anne sütü dersin annemi emmekten vazgeçtim.” Beyitte anne sütü-şarap benzetmesi söz konusudur.

Türk toplumunda “Anasının ak sütü gibi helal.” sözü kullanılır. Bu söz dua ve beddua niyetine de kullanılabilir. Anneler, kızdıkları çocuklarına “Sütüm sana haram olsun.” diye ilenirler. Ya da bir annenin evladından razı olmasının koşulu ona sütünü helal etmesidir. Bu söz, klasik Türk şiirinde zaman zaman karşımıza çıkar:

Razî-i sedy-i sebû-yı şarâba duhter-i rez

Niçün didi südimi eylerüm harâm sana (Sâbit Dîvânı, G.3/3)

Nesre Çeviri: “Şarap, süt emen çocuğu şarap testisine neden sana sütümü haram ederim dedi?” Anne-çocuk motifi şarap-testiyle ilişkilendirilmiştir. Şarap, şarap testisinin sütanesi gibi düşünülmüş, çocuğuna sütünü haram eden bir anne gibi betimlenmiştir.

Sürdi câmûsı kendi mâlı gibi

Anasının südi helâli gibi (Edirneli Kâmî Dîvânı, Mes.2/130)

Nesre Çeviri: “Mandayı kendi malı, anasının helal sütü gibi sürdü.”

“Anamdan emdiğim süt burnumdan geldi.” sözünün zaman zaman beyitlerde kullanıldığı görülür:

Başımı gavgâya saldı tıfl iken ‘aşkın senin

Mâderimden emdiğim şîri harâm itdin bana (Mehmed Sıdkî Dîvânı, G.36/3)

Nesre Çeviri: “Çocukken senin aşkın başımı belaya soktu. Anamdan emdiğim sütü haram ettin bana.”

Anne sütünün yatıştırıcı özelliği teşbihe konu edilir. Ağlayan çocukların annesini emerek susmaları olayına atıfta bulunulur:

Böyledür ‘âdet ezelden ‘örf-i şefkat cûş idüp

Zâra gelse mâder eyler şîr ile tıflânı meks (Mehmed Sıdkî Dîvânı, G.36/3)

Nesre Çeviri: “Önceden beri şefkat geleneği ve âdeti böyledir ki çocuklar ağlayıp coşsa anneleri onları süt ile yatıştırır.”

Dil-i zârum eger matlab-res olursa bulur ârâm

Keser gûdek figânın mâder-i pistân-ı şîr olsa (Sa’îd Giray Dîvânı, G.170/5)

Nesre Çeviri: “Ağlayan gönlüm eğer istediğine kavuşursa durur, dinlenir. Çocuk anne göğsünün sütü olsa feryadını keser.”

Çocuklar anne sütünün lezzetini başka bir besinde bulamadıkları için acıktıklarında sürekli annelerini emmek isterler. Bu durum şiirlerde işlenmiştir:

‘Âlemün ‘arz itseler ser-cümle hulviyyâtını

Gelmeye ma’sûma hergiz şîr-i mâderden leziz (Süheylî Dîvânı, G.55/3)

Nesre Çeviri: “Masuma bütün tatlı yiyecekleri ikram etseler de hiçbiri anne sütünden lezzetli gelmez.”

Çeşme yapılışına tarih yazan şairlerin çeşmeden akan suyu anne sütüyle ilişkilendirdikleri görülür:

Tıfl-ı müdrîk lülesin virmezdi şîr-i dâyeye

Diseler ister su iç isterse şîr-i mâder iç (Seyyid Vehbî Dîvânı, Tr.27/3)

Nesre Çeviri: “Akı eren çocuğa ister su iç istersen anne sütü iç deseler musluğu anne sütüne değişmezdi.” Beyitte, yapılan çeşmenin suyunun anne sütünden lezzetli olduğunu vurgulamak için, çocuğa bu sudan içmesi ya da annesini emmesi önerildiğinde çocuğun sudan içmeyi tercih edeceği söylenmiştir.

3.2.4. Ana Rahmi

Çocuğun hayat serüveninin başladığı ilk durak ana rahmidir. Kadınların kutsal analık vasfına sahip olabilmeleri için gerekli biyolojik şartlardan en önemlisi sahip oldukları rahimdir. Burada bir can meydana gelir ve belli bir süre o canın yuvası ana rahmi olur. Anne, karnında dokuz ay taşıdığı yavrusuyla bu süreçte hemhâl olur, anne-çocuk

sevgisi her ikisinin yüreklerine de işlenir. Anneler, doğum öncesi sürecin tüm sıkıntılılarına rağmen çocuklarını özenle taşırlar.

Kur'ân-ı Kerîm'de ana rahmi “sağlam bir yer” olarak geçer. Kişinin burada korunakta ve güvende olduğu vurgulanır: “(Ey insanlar!) Biz sizi dayanıksız bir sudan yaratmadık mı? İşte o suyu, belli bir süreye kadar sağlam bir yere yerleştirdik. Biz buna güç yetirmiştir. Ve bizim gücümüz ne büyüktür!” (Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli, 2007: Mürselât, 77/20-23).

Türk mitolojisinde ana rahmi, kahramanların olgunluk ve kuvvet kazandıkları bir yer olarak betimlenir. Manas, Oğuz Kağan gibi destan kahramanları diğer insanlardan fazla olarak ana rahminde on iki ay kalır ve bu süreç onların olgunlaşma ve gelişmelerinin daha fazla olduğunun kanıtıdır (Ögel, 2003: 302, 505).

Klasik Türk şiirinde sığınak, güvenli yer olarak tasavvur edilen ana rahmi metinlerde genellikle gerçek anlamıyla kullanılır:

Rahm-ı mâderde iken rahmı yok âfet işidüp

Kanlar içdüm niçe dem çıkmaga cânım yog idi (Mostarlı Ziyâî Dîvânı, G.477/4)

Nesre Çeviri: “Anne rahmindeyken acıması olmayan o sevgiliyi duyup oradan çıkmamak için kan içtim, çıkmaya gücüm yoktu.” Şair, sevgilinin acımasızlığına dikkat çeker. Ta annesinden doğmadan sevgilinin merhamet yoksunluğunu öğrendiğini ve ana rahminden çıkmak istemediğini anlatır. Bu bağlamda anne rahminin korunaklı ve güvenli bir yer olduğunun altı çizilmiş olur. Çünkü klasik Türk şiirinde âşıkların tek korktuğu kişi sevgilidir. Onun zulmünden kaçarlara. Şair beyitte ana rahminde sevgilinin zulmünden uzak olduğunu ve oradan çıkmak istemediğini anlatır.

Divanlarda genellikle tarih ve kaside nazım şekliyle yazılmış şiirlerde, bahsedilen kişinin ana rahminden ölümüne kadar olan serüveni anlatılır:

Vücûda geldi sun '-ı Hakla çün kim rahm-ı mâderden

Zihî pâkîze bir mevlûd bâ- 'izz ü şeref-makrûn (Besnili Nehcî Dede Dîvânı, Tr. 26/1)

Nesre Çeviri: “Şeref ve izzet sahibi temiz bir çocuk Allah’ın yaratmasıyla ana rahminde meydana geldi.”

Bazı özelliklerin ana rahminde kişiye yüklendiği ve kişinin burada olgunluğunu tamamladığı ve artık doğuma hazır olduğu anlatılır:

Rahm-ı mâder içre bunca erba’in oldı tamâm

Hicret itmeklige nakle irmişim yâ Hû diyü (Fethüddin Ahmed Dîvânı, G.165/4)

Nesre Çeviri: “Ana rahminde erbaîni (kırk günü) tamamladım. Artık yâ Allah diyerek hicret etme hakkına ermişim.” Beyitte tasavvûfî anlam ön plandadır. Erbaîn, tasavvufta “tarîkat mensuplarının kırk gün halvete kapanıp ibâdet ve perhizle vakit geçirmesi” demektir (Pala, 2011: 140). Şair bu süreci anne karnında tamamladığını söyler. Dolayısıyla anne rahminin tasavvûfî anlamda bir çilehâne olarak görülmesi söz konusudur. Bunun sebebi ana rahminin dış hayata kapalı, kişinin sadece kendisiyle baş başa kaldığı bir ortam olmasıdır.

Sevgiliyle hemhâl olma, tek vücût olma, sevgilinin varlığında bütünleşme durumu ana rahminde başlayan bir durum olarak düşünülür:

Câme-i vâhide girdikde gören dirdi bizi

Rahm-ı mâderde bular birbirine tev’em idi (Hasmî Dîvânı, G.332/2)

Nesre Çeviri: “Teklik elbisesini giydiğimizde görenler bizim ana rahminde ikiz olduğumuzu söylerdi.”

Allah, kişinin dünyaya gelişinde ana ve babayı sebep kılar ve babanın belinden ananın rahmine düşen çocuk, dünyaya geliş serüvenini tamamlar. Tanrı’nın verdiği canla ana-babanın vesile kılınması sonucu insan yaratılır. Bu durum *Garib-nâme*’de şöyle anlatılır:

Bâkî halkun sûretine ol Çalap

Atayı vü anayı kıldı sebab

İndürür ilk halkı ata sulbına

Kondurur pes bu kez ana rahmine (Âşık Paşa, Garib-nâme/8125-8126)

Nesre Çeviri: “Sonsuz yaratılış yolunda Allah anne ve babayı sebep kaldı. İlk önce yaratılışı babanın zürriyetine indirir, sonra da ana rahmine kondurur.”

3.2.5. Âgûş/ Anne Kucağı

Ana rahminden sonraki sığınak, korunaklı yer ana kucağıdır. Dünyayla tanışan insanoğlu, hayatının ilk yıllarında dıştan gelebilecek kötülöklere karşı kendini koruyacak güçte değildir. Bebeklikten çocukluğa, çocukluktan yetişkinliğe geçiş sürecinde kendisini himaye edecek ve ona yol gösterecek kişilere ihtiyacı vardır. Bu kişiler genellikle insanın ailesi olur. Hayat serüveninin ilk yıllarında en önemli yol göstericimiz ve bizi koruyan en büyük hâmi, annelerimizdir. Anne kucağı, yıllar geçse de insanoğlunun özlediği ve huzur bulduğu yerdir.

Klasik Türk şiirinde beyitlerde zaman zaman karşımıza çıkan anne kucağı motifi, güvenli ve sığınılan yere işaret eder. “Kenâr-ı mâder, âgûş-ı mâder, kenâr-ı dâye, âgûş-ı dâye, dûş-ı mâder, dûş-ı dâye” gibi tamlamalarla ifade edilir:

Kenâr-ı dâye-i gerdûnda ol tıfl-ı yetimüm kim

Mükerrer zehr nûş itdürmeyince şîr vermezler (Âgâh Dîvânı, G.115/2)

Nesre Çeviri: “Felek ananın kucağında bir yetimim ki tekrar tekrar zehir içirmeden süt vermezler.” Beyitte felek kavramı sütanneye teşbih edilmiştir. Şair kendini felek ananın kucağında yetim bir çocuk gibi görür. Dünyada sıkıntı çekmeden güzel şeylere ulaşamayacağını mecazlı bir şekilde anlatır.

Anne kucağı, nazlı çocuğun güven içinde büyüdüğü bir yerdir:

O tıfl-ı nev-resüm bir mertebe ‘uşşâka nâz eyler

Büyümiş var-ısa âgûş-ı dâye dûş-ı lâlâda (Beyânî Dîvânı, G.650/2)

Nesre Çeviri: “O yeni yetme çocuk bir derece âşıklara naz eder. Varsa sütanne ve lala omzunda büyümüş.” Sevgili; âşıklara naz eden, sütannesinin ve lalasının kucağında büyüyen bir çocuk gibi tasvir edilmiştir.

Bebeklikten çocukluğa geçiş döneminde küçükler sürekli beşikte durmaz, kendileri yürümeyi henüz öğrenemediklerinden genelde anne kucağında olurlar. Bu durum;

Çün Beşiktaşlı henüz dâye kucagında gezer

Mehd-i âgûşa belenmez çocukcadır o civân (Sünbülzâde Vehbî Dîvânı, K.53/13) beytinde işlenmiştir. Beytin nesre çevirisi “*Beşiktaşlı henüz ana kucağında gezer. Kucak beşiğine belenmez, o taze çocuktur.*” şeklindedir.

Sevgili, anne kucağında büyümesi beklenen nazlı bir çocuktur:

Kucağımdan kim alır âh o tıfl-ı nâzı

Çıksa bir kerre hele dâyenin âgûşundan (Sünbülzâde Vehbî Dîvânı, G.198/4)

Nesre Çeviri: “*O nazlı çocuk ana kucağından bir çıksa onu kucağımdan kim alabilir?*” Beyitte âşık sevgiliye ulaşamaz. Çünkü o hâlâ ana kucağında büyümeyi bekleyen nazlı bir çocuktur. Burada anne kucağının koruyucu vasfı dikkat çeker.

Sevgili, annesinin kucağına girdiğinde annesi ışıklara bürünür:

Girdükçe o meh mâderinün koynuna ‘uryân

Gûyâ sanuram eyledi gün anaya teşrîf (Şûhî Bengîzâde Dîvânı, G.127/2)

Nesre Çeviri: “*O ay, annesinin koynuna çıplak girdiğinde anneye güneş doğdu zannederim.*” Sevgiliyi övmek için yazılmış bir beyittir. Burada sevgilinin ışığının anneye de yansıdığı anlatılır.

Âşıklar, sevgiliye çok yakın olduğu ve onu rahatça kucağına alabildiği için sevgilinin annesini kıskanırlar:

Âgûşa çekeydim o ciger-kûşe misâli

Bir hem-ser ü hem-şîre vü hem-dâyen olaydum (Şûhî Bengîzâde Dîvânı, G.162/4)

Nesre Çeviri: “Annen, kızkardeşin, eşin olaydım da yavrurum gibi (o sevgiliyi) kucağa çekeydim.”

Âşık, yitirdiği sevgilisini anne koynu da dahil her yerde arar durur:

Anası koynunda arar yitigin ‘Âşık kişi

Ceyb-i gülde bûy-ı yârı gonce-i handân arar (Âşık Çelebî Dîvânı, G.94/5)

Nesre Çeviri: “Âşık kişi yitirdiğini anasının koynunda arar. Gül yakasında yâr kokusunu, gülen goncayı arar.” Mükemmel bir söyleyiş güzelliğine sahip beyitte âşık kelimesiyle hem şairin adı hem de aşka düşen kişi kastedilip tevriye yapılmıştır. Âşık, yitirdiğini yani sevgilisini arayış içindedir. Annesinin koynunda, gülün kokusunda her yerde sevgiliyi arar. Beyit aynı zamanda kişinin çaresiz kaldığında ana kucağına sığınması olayını akıllara getirir.

Âşıklar çile çekmekten zevk alır. Hatta çile çekmeyi anne kucağında olmaya benzetirler:

Huzûr-ı künc-i gamı sana idemem tâ'rîf

Kenâr-ı âgûş-ı mâder midür nedür bilmem (Seyyid Şerîfî Mehmed Dîvânı, G.237/2)

Nesre Çeviri: “Gam köşesinin huzurunu sana tarif edemem. Anne kucağı mıdır nedir bilmem.”

Örnek beyitle aynı anlamda olan bir başka beyit:

Huzûr-ı mehd-i gamı tıfl-ı dil bilür ancak

Kenâr-ı âgûş-ı mâder midür nedür bilmem (Üsküdarlı Sırrî Dîvânı, G.69/6)

Nesre Çeviri: “Gam beşiğininin huzurunu ancak çocuk gönüller bilir. Anne kucağı mıdır nedir bilmem.”

Allah, kişinin rızkını daha ana kucağındayken verir:

‘Aceb rızkın neden virmiş Hüdâ âgûş-ı mâderde

Bunun misli halâvet görmedim ben şîr ü sükkerde

Gönül âzâd iken şimdi sataşdı bir ‘aceb derde

Memiş ismi gümüş cismi sipâhî-zâdesin sevdim (Hasmî Dîvânı, Mur.2/2)

Nesre Çeviri: “Acaba Allah ana kucağında rızkını neden vermiş? Bunun kadar tatlı süt ve şekerde görmedim. Gönül bağımsızken şimdi acayip bir derde düştü. Adı Memiş, gümüş gibi bir sipâhi oğlu sevdim.” Sevgiliye övgüde bulunmak için oluşturulmuş bir dörtlüktür. Anne kucağında neyle beslendiği merak edilen sevgili, âşığa süt ve şekerden daha tatlı gelir.

Annenin, yavrusunu kucağına çekip alması türlü benzetmelere konu olur:

‘Adli ger nâzım-ı ahvâl-i ded ü dâd olsa

Alur âhû-bereyi dâye gibi dûşına şîr (Nef’î Dîvânı, K.39/26)

Nesre Çeviri: “(O padişahın) adaleti eğer yabanî hayvanların hâlini düzene soksa, aslan ceylan yavrusunu bir anne gibi kucağına (omuzuna) alır.”

3.2.6. Velâdet/Doğum

Yeni bir varlığı dünyaya getirme, Tanrı’nın hayat verdiği canın yaşam bulmasına vesile olma kutsal bir görev olarak benimsenmiş, bu görevin annelere verilmesi onları diğer varlıklardan ayırarak yüceltmıştır. *Kur’ân-ı Kerîm*’de doğum ile ilgili ayetler mevcuttur. Allah, doğumu “zahmetli bir iş” olarak tanımlar. Annenin çocuğu için çektiği sıkıntılara değinerek ona iyi davranılması konusunda insanoğlunu tembihler: “*Biz insana, ana-babasına iyilik etmesini tavsiye ettik. Annesi onu zahmetle taşıdı ve zahmetle doğurdu. Taşınması ile süttten kesilmesi, otuz ay sürer. Nihayet insan, güçlü çağına erip kırk yaşına varınca der ki: Rabbim! Bana ve ana-babama verdiğin nimete şükretmemi ve razı olacağın yararlı iş yapmamı temin et. Benim için de zürriyetim için de iyiliği devam ettir. Ben sana döndüm. Ve elbette ki ben Müslümanlardanım.*” (Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli, 2007: Ahkâf, 46/15).

Doğum olayı, özellikle Türk destanlarında birtakım olağanüstülükler barındırması yönüyle işlenir. Destan kahramanlarının doğumu diğer insanlardan farklı gerçekleşir. Manas’ın doğumu şöyle nakledilir: “*Ormanlarda büyüyen, aylarla, boğuşan, birden*

yolunu kesen çöl parsiyla baş çıkan, akreb gözlü Er-Manas, çok iri vücutluydu. Bir kubbe yanı gibi, büyük görünüşlüydü. Er-Manas doğar iken, herkes şaşırmış idi. Kanlı elini gören, aklın kaçırmış idi. Bir kara kan parçası, sağ avcımda var idi. Bir koyun bağıri kadar, bir kanı tutar idi. Kaşları çatık çatık; göz üstü büyük idi. Gözleri kızıl, kızıl; yüzü de gömgök idi. Büyük aşık kemikli, Yakup-Bay'ın öz oğlu, Âsil doğan Er-Manas” (Ögel, 2003: 500). Ögel'e göre “büyük hükümdarların doğumu dâimâ fevkalâde olurdu. Hükümdar anneleri fevkâlade rüyalar görür ve bunları herkese tefsîr ettirirlerdi.” (Ögel, 2003: 49).

Anne motifinden ayrı düşünülemez bir olay olan doğum hadisesi, klasik Türk şiirinde yer yer metinlere konu edilmiştir. Mesnevilerde söz konusu kahramanın doğumundan başlanarak hikâye anlatılır. Genellikle kahramanın babası, ülkenin hükümdarı gibi önemli şahsiyetlerden ve varlıklı biridir. Ancak çocuğu olmaz. Tek eksiği bir evlat olan baba ve anne adaklar adar, dualar eder. Uzun zaman sonra sahip olunan evladın doğumu sevinciyle anne-baba şükraneler dağıtır (Karaman, 2016: 634). *Leylâ ve Mecnûn*'da, Mecnûn'un doğumu ile anne ve babası sevinç içinde etrafına hediyeler dağıtır:

Çün va 'de erişdi doğdı bir ay

Hurşîd ruhiyla âlem-ârây

Şâd oldılar andan ata ane

Şükrâne verildi çoh hizâne

(Fuzûlî, *Leylâ ve Mecnûn*/504-505)

Vâmık u Azrâ mesnevisinde Vâmık dünyaya geldiğinde babası halka altın ve gümüş dağıtır, Allah'a kurbanlar keser:

Ki topı devletiniün göge agdı

Anun dahı o gice oğlı togdı

Yitişdi görđi bir ferzâne ferzend

Müyesser eylemiş ana Hudâvend

Hak'a şükr itdi halka kıldı ihsân

Üleşdüirdi zer ü sim kesdi kurbân (Câmi'î, Vâmık u Azrâ/719-722)

Gazel ve kasidelerde memduhu doğuran anneye övgülerde bulunulur:

Mâderi bir togurur böyle kadd-i mevzûnu

Sadefinde bir olur lü'lü'-i yektâ birdir (Haşmet Dîvânı, G.66/2)

Nesre Çeviri: “Böyle yakışıklı, endamlı sevgiliyi annesi (sadece) bir kere doğurur. O, sedefte tek bir inci tanesidir.” Klasik Türk şiirinin mazmunlarından olan inci, sedef içinde oluşmuş. Sedef, nisan ayında sahile çıkararak kapakçığını açar, su yutarmış. Bu yuttuğu sular daha sonra karnında inciye dönüşürmüş. Sedef çok su yuttuysa inciler fazla ve küçük olurmuş. Makûl olan inci, sedeften çıkan tek inci imiş (Pala, 2011: 126). Beyitte, sevgilinin sedefte tek bir inci olduğu söylenerek ona övgülerde bulunulur. Böylesine değerli bir inciye annesinin sadece bir kez doğurabileceği ifade edilir.

Memduhun övgüsü kimi zaman tabiat olayları ve anne-doğum ilişkisi çerçevesinde ele alınır:

Togursa günde bir Hûrşîd ferzâ mâder-i 'âlem

Zuhûr itmez sana mânend bir hayrû'l-halef aslâ (Ali Emîrî Dîvânı, 20a/7)

Nesre Çeviri: “Dünya ana her gün bir Güneş doğursa, sana eş olacak bir hayırlı evlat asla meydana gelmez.”

3.2.7. Mâderzâd/Anadan Doğma

Klasik Türk şiiri örneklerinde sıkça karşılaşılan bir kullanım olan “mâderzâd” kelimesinin anlamı “anadan doğma”dır (Devellioğlu, 2013: 645). Bir canlının doğuştan gelen özelliklerini ifade etmek amaçlı kullanılır. *Kur'ân-ı Kerîm*'de de bu anlamıyla geçen bir ifadedir: “Allah o zaman şöyle diyecek: «Ey Meryem oğlu İsa! Sana ve annene (verdiğim) nimetimi hatırla! Hani seni mukaddes ruh (Cebrail) ile desteklemiştim; (bu sayede) sen beşikte iken de yetişkin çağında da insanlarla konuşuyordun. Sana kitabı (okuyup yazmayı), hikmeti, Tevrat ve İncil'i öğretmiştim. Benim iznimle çamurdan, kuş şeklinde bir şey yapıyordun da ona üflüyordun, hemen benim iznimle o bir kuş oluyordu.

Yine benim iznimle anadan doğma körü ve alacalıyı iyileştiriyordun. Ölülerini benim iznimle (hayata) çıkarıyordun. Hani İsrailoğullarını (seni öldürmekten) engellemiştim; kendilerine apaçık deliller (mucizeler) getirdiğin zaman içlerinden inkâr edenler, «Bu, apaçık bir sihirde başka bir şey değildir» demişlerdi.» (Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâlî, 2007: Mâide, 5/110) Ayette Hz. İsa’nın mucizeleri anlatılırken onun, anadan doğma kör birinin gözlerini açtığı söylenir.

Klasik Türk şairleri kendilerini anadan doğma aşk sarhoşu olarak tanımlarlar:

Bâde-i ‘âşk-ıla mestâne-i mâder-zâdam

Duhter-i rez ezeli dâye-i gehvâremdür (Beyânî Dîvânı, G.262/3)

Nesre Çeviri: “Anadan doğma aşk şarabı ile sarhoşum. Ezelden beri şarap, beşiğimin anasıdır.”

Kânî’ye göre kişi, anadan doğma rezil özelliklere sahipse ne yapılırsa yapılsın değiştirilemez:

Kâniyâ nâfi’ degül rüsvâ-yı mâder-zâda hîç

Gayret-i ihvân ile pend-i peder n’itsen gerek (Kânî Dîvânı, G.105/6)

Nesre Çeviri: “Ey Kânî! Anadan doğma rezil kimseye candan gayret ile baba nasihatı etsen de faydalı olmaz.”

3.3. Müstakil Olarak Anne Kavramı Üzerine Yazılmış Şiirler

Klasik Türk şiirinde anne imgesi bazen bir teşbih unsuru olarak bazen şairin tasavvur dünyasında soyut hâlde, bazen de şairlerin anne kavramı üzerine yazdıkları müstakil şiirlerde okuyucunun dikkatine sunulur (Çavdar, 2016: 105). Anne kavramı üzerine yazılmış müstakil şiirler; şairlerin annelerinin vefatı üzerine düşürdükleri tarihler, vefat eden anneye yazılmış ağıt vb. türdeki şiirler, ana-baba hakkının önemine dikkat çekmek için oluşturulmuş metinler ve bir annenin gözünden evlat sevgisini anlatan şiirler şeklindedir. Bunun yanında metinlerin içinde anne sevgisini anlatan ya da anne kavramının önemine atıfta bulunmak için söylenmiş kısa sözler ya da beyitler karşımıza çıkabilmektedir.

3.3.1. Şairlerin Vefat Eden Anneleri İçin Yazdıkları Şiirler

İnsan kaç yaşında olursa olsun, yüreğinde anne sevgisi taşıyorsa annesi vefat edince derin bir hüzne kapılır. Annenin dünyadan göçmesi demek, çocuğun bir yanının eksik kalması, onun dünyaya gelmesine vesile olan en kutsal varlığın artık hayatta olmaması demektir. Bu durum edebiyata da yansımış, şairler annelerinin ölümünü ve bu olayın verdiği teessürü şiirleştirip okuyucunun dikkatine sunmuşlardır. Klasik Türk şiiri söz konusu olduğunda bu şiirler, tarih ya da mersiye şeklinde karşımıza çıkar.

Mersiye, ağıt demek olup birinin ölümü üzerine duyulan teessürü anlatmak için yazılan manzûmelere denir (Devellioğlu, 2013: 722). Ölen kişinin ardından duyulan acıyı sanatlı şekilde dizelere dökebilmek hüner gerektirir. Bu bakımdan mersiye, klasik Türk şiirinin önemli nazım türlerinden biridir. Mersiyelerin şairlerin yakın akrabaları için de yazıldıkları görülür. İnsana en yakın kişilerden biri, onun annesidir. Anne vefat edince çocuk kaç yaşında olursa olsun öksüz kaldığını hisseder ve bu acıyı türlü şekillerde yaşar. Söz konusu kişi şair olduğunda, ölen annesi için şiir yazması kaçınılmazdır. Özellikle Tanzimat'tan sonra şairlerin, vefat eden anneleri için uzun ağıtlar yaktıkları, hisli şiirler yazdıkları bilinir (Tosun, 2009: 1). Klasik Türk şiirinde ise annenin ölümü üzerine yazılmış mersiye sayısı çok fazla değildir. Ancak şairler satır aralarında, beyitlerde anne hasretine dair söylemlerde bulunmuşlardır. Kemahlı İbrâhim, annesinin ölümünden duyduğu üzüntüyü sadece satır aralarında vermekle yetinmemiş, acısını anlatan bir mersiye yazmıştır:

Miyâh-ı hasret-i mâder bahâr-ı dilde cevlânu

İdüp eşkimle 'âlem gördü bugün misl-i tufânü

Semâ-ı mevt-i mâder âsumânı pür-melâl itdü

'Aceb hayretde kaldu âh u zârum gel men-fânî

İlâhî mâdere mesken cinânın kıl ger mekânü

Vâlâ-yı mahlukat bulmaz tufandan asla âmânü

Habîbüñ yüzü suyu hürmetiine isterim yâ Rab

Olsa sekr râzı mâderden kulübe'l-tâfe ezrânî

Eğer bu dâr-ı dünyâda ecel terk itse bir cânu

Olurdu şübhesüz evvelki cihânda mâh-tâbânu

Revâ mı ehl-i îmâna cihânda olsa handânu

Bilürken can alıcı günde ider bunca devrânu

Sezâ mı gavta-i bahr-ı siyahda güler sükkânu

Bulamayunca Sinobda liman hâmi'en cânu

Eyâ Hakki Hakikat nây-ı nazmuñ bî-nazîr-el-Hâk

Uyardı bu belâgatle 'aceb-câlid bu çevgânu (Kemahlı İbrahim Hakki Dîvânı, Mer./1)

Edebiyatımızın çok mersiye yazan şairlerinden biri olan Senîh, büyük annesinin ölümüne de bir mersiye yazmıştır. Bu şiirde Senîh büyük annesini över, ve onun kaybindan duyduğu üzüntüyü anlatır (İsen, 1994: 117). 16. yy. şairlerinden Fevrî, birden çok kişiye aynı şiirde yer vererek mersiye yazma geleneğinin edebiyatımızdaki ilk örneğini vermiştir. Şair; oğlu, hizmetçileri, kayını, eşi, kızı ve annesi olmak üzere toplam yedi kişinin kaybindan doğan üzüntüyü bir mersiyede dile getirmiştir. (İsen, 1994: 119).

Şairlerin annelerinin vefatının üzüntüsüyle yazdıkları bir başka nazım türü ise tarihtir. Klasik Türk şiirinde şairlerin önem atfettikleri olaylara tarih düşürmesi bir gelenektir. Annesinin vefatı üzerine tarih yazan şairlerden biri Nedîm'dir. Abdülbâki Gölpinarlı'ya göre; Nedîm vefat edince, annesi Saliha Hatun'un kabrinin civarında bir yere defnedilmiştir. Daha sonra mezar tamir edilirken annesi Saliha Hatun'un mezarı Nedîm'in hemen yanına taşınmış, hatta ikisinin mezarı bir demir parmaklık içine alınarak her iki mezara Nedîm'e ait şu beyit yazılmıştır:

Ey Nedîm ey bülbül-i şeydâ niçin hâmûşsun

Sende evvel çok nevâlar güft ü gûlar var idi (Gölpinarlı, 2015: 9)

Beyitte Nedîm, bir zamanlar bülbül gibi kelâm eden kendisinin suskunluğunun sebebini sorgular. Elbette ki ölüm hâdisesinin buna sebep olduğunu bilir. Beyitte tecâhül-i ârifâne bir söyleyiş vardır. Bu beytin yazılı olduğu levha Gölpinarlı'nın iddiasına göre kayıptır. Ancak Nedîm'in annesi Saliha Hatun'un mezar taşında Nedîm'e ait olduğu bilinen şu tarih yazılıdır:

Olıcak emr-i Hudâyile Nedîm-i zârın

Mâder-i müşfikası 'âzim-i şehrah-ı bekâ

Gelüp iki gözüne yaş dedim târîhin

Sâlihâ kadına cây ede behiştî Mevlâ (Nedîm Dîvânı, Tr.60)

“Ağlayan, inleyen Nedîm'in şefkatli annesi Allah'ın emri ile ölümsüzlük âlemine varınca gözüme iki damla yaş gelip târîhini söyledim: Mevlâ Sâlihâ kadına cenneti mekân etsin.” şeklinde nesre çevrilen tarihten Nedîm'in annesine verdiği değeri görmek mümkündür. Şair annesini şefkatli ifadesiyle vafedip Allah'tan onu cennete koymasını diler. Kendisi de gözyaşı içinde kaldığını belirterek annesine son görevini yapmış olur.

19. yy. şâirlerinden Balıkesirli Abdülaziz Mecdî Efendi de annesinin ölümü üzerine tarih yazan şâirlerden biridir. O da tıpkı Nedîm gibi annesi ölünce büyük bir yasa bürünür, yüreğinden anne sevgisiyle kopan dizeleri kâğıda döker. Şair, annesinin Hz. Hüseyin neslinden olduğunu belirtir. Şiirde kendisinin derin bir acı içerisinde olduğunu, mâtem elbisesi giydiğini ve bu sebepten tüm kâinatın da ağladığını anlatır:

Hûn-ı dil-hûn-âba rîz-i çeşm-i rikkattir bugün

Her taraftan rû-nümâ âlâm-ı hasrettir bugün

Ben libâs-ı mâteme girdikçe ağlar kâ'inât

Ağladıkça ben cihân mağmûm-ı fitrattir bugün

Ben seni şâd eyledim ammâ cihân şâd etmedi

Tâli '-i ma 'kûsu giryân-ı nedâmettir bugün

Ettin isbât-ı şeref mâder Hüseyin'in neslisin

Meşhedin 'aşr-ı Muħarremdir şehâdetdir bugün

Kırk bir ihlâs ile bir târîh-i mühmel söyledim

Mâderin rûhu karîn-i Rabb-i 'izzettir bugün (Abdülaziz Mecdî
Dîvânı, K.12)

Annesinin ölümü üzerine şiir yazan bir başka şair, Filibeli Vecdî'dir. Annesi, fânî dünyadan göçtüğünde arkasında gözü yaşlı, şâir bir evlat bırakmıştır. *Dîvân*'ında "vâlidem merhûm vefât itdükde" şeklindeki dipnot bilgisiyle yer alan murabba şu şekildedir:

Bagrum kebâb oldu benüm gözyaşı akdı mül gibi

Pür-hûn surâhî gibi dil söyler zebân gul gul gibi

Hâtır perîşân târ-mâr sünbül gibi kâkül gibi

Ağlayayın bülbül gibi hiç gülmeyeyin gül gibi

Câm-ı şarâb-ı 'aşk ile sekrân olayın varayın

Su gibi sahrâya düşüp giryân olayın varayın

Bagrum delindi nâyveş nâlân olayın varayın

Ağlayayın bülbül gibi hiç gülmeyeyin gül gibi

'Aşka olayın âşinâ bilişlerümi yâd idüp

Her gice her gün her seher yüz nâle biñ feryâd idüp

Evvel bahâr olursa da âhir hazânı yâd idüp

Aglayayın bülbül gibi hiç gülmeyeyin gül gibi (Filibeli Vecdî Dîvânı,
Mus./1)

Görüldüğü üzere şair acı içindedir. Artık bir daha gülebileceğini sanmaz. Güzel günler gelse de ardından kötü günler geleceğini bilen şair, annesinin ölümü üzerine büyük karamsarlığa da kapılmıştır. Sürekli gözyaşı içinde feryat eder. Annesinin yokluğunun onda oluşturduğu boşluğu dizelerinde anlatır.

19. yy. şairlerinden Şeyh Mehmed Emin Zâ'ik Efendi annesinin vefatı üzerine tarih yazmıştır. Şairin “Vâlidem Merhûmenün Fevtine Târîhdür” başlığını not olarak iliştiirdiği tarih şu şekildedir:

Cenâb-ı Şeyh Zeynü 'd-dîn Efendî zevcesi hayfâ

'Ubûr itdi bu şîvengâhdan bu cisr-i mâtemdür

Hezârân lokma tabh itdi eliyle elli yıl bunda

Geçirdi mevki-fı haşri bu dergâh-ı mükerremden

Olnca duhter-i pâkîze-i mısriye hem-âgûş

Mükâfât-ı 'amel buldı cenâb-ı hayy ü erhamdan

Ümîd-i şefkat ile fevtine Zâ'ik didi târîh

Nesîbe Hânum oldı münzevî el çekdi 'âlemden (Zâ'ik Dîvânı, Tr.135)

Şairin babası Dergâh-ı Mısırî'nin şeyhidir (Karakoyun, 2007: 6). Annesinin vefatına yazdığı tarihten anlaşıldığına göre, şairin annesi söz konusu dergahta lokma pişirerek hayır işleriyle meşguldür. Ondan şefkat umarak tarihini yazan şair annesine böylelikle son vazifesini yapmış olur.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde yaşamış olan ve aynı zamanda Cumhuriyet'in kuruluşuna şahit olup Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ilk zamanlarında etkinliğini göstermiş bir kadın şair olan Yaşar Nezîhe Hanım, annesinin ölümü üzerine şiir kaleme alan edebiyatçılarımızdandır. Şair, annesini kaybetmenin hüznü içinde olduğunu anlatırken ona ölümü yakıştıramamaktadır ve annesi yerine kendisinin toprağa gömülmesini uygun görür:

Ben mâder için ederken efgân

Olmakta semâ benimle giryân

Artmaktadır iştiyâk-ı mâder

Lakin ebedî firâk-ı mâder

Ya Rabbî yakışmıyordu ölmek

Ben varken o toprağa gömülmek (Kırılmış, 2012: 71)

3.3.2. Anne Şairlerin Çocuklar İçin Yazdıkları Şiirler

Klasik Türk edebiyatının son dönemlerinde kadın şairlerin sayısında artış görülür. Dolayısıyla kadın şairlerin annelik vasıflarının şiire yansımaları kaçınılmazdır. 19. yy. şairlerinden Nigâr Hanım İstanbul'da yetişmiş klasik Türk edebiyatçılarından. Sanata karşı ilgi duymasında annesinin etkisi olduğunu kendisi belirtir. “*Diyebilirim ki şairlik zevkini annemden aldım; çünkü o çok şiir okur, hasta olduğu zamanlar daima beyitler söylerdi.*” (Önertoy, 1976: 233). Şairin “*Mâder-i Mütehasır*” adlı şiiri evlat sevgisinin dizelere dökülmüş hâlidir. *Cerîde Dergisi*'nde yayımlanan şiir tercî-i bend nazım şekliyle yazılmıştır. Şiirde evladından ayrılışını anlatan şair, bu hissin bir hasret duygusundan öte bir azap olduğunu vurgular:

Mâder-i Mütehasır

Ya Râb bu ne ızdırâb-ı ahzân

Hisseylediğim dilimde her an!

Hasret denemez azâb-ı nirân

Ateşinde cân sine-i suzân,

Elbette ederdi beni perişân...

Evlâd-ı firâkîdir bu hüsrân

Yezdan açsın bu hâli yezdân

'İcâz-nümâ olan o sultân

Çektim nice ızdırâb-ı mihnet

Nezdimde kalır diye o hey'et;

Takdîr-i Hüdâyı sabr u gayret

Tabîre nasıl eder kifâyet!

Vâki' yine ayrılık nihâyet

Evlâd-ı firâkı gamlı hasret,

Yezdân açsın bu hâli yezdân

'İcâz-nümâ olan o sultân

Nezdimde iken o nazlı etfâl

Eylerdi beni hep inler işgâl

Gelmez idiistirâhat-i bâl;

Râhatların etmedikçe ikmâl

Âsâyiş diriğ fil-hâl

Evlâd-ı firâkı etti ihlâl.

Yezdân açsın bu hâli yezdân

'Îcâz-nümâ olan o sultân

Yaktıkça o yavrular koyup ser

Bâlin idi sîne gâhî mâder!

Bir levha idi o şevk-âver

Seyriyle olurdu dil mübeşşer

Eyvâh ki...! Şimdi kalp kemter

Evlâd-ı gamiyle zâr-u muğber

Yezdân açsın bu hâli yezdân

'Îcâz-nümâ olan o sultân

Kimler size şimdi dikkat eyler?

Kim yavrularım himâyet eyler?

Kim şimdi sahâbet eyler?

Kim hâlimize mürüvvet eyler?

Mâder bekâ-yı hasret eyler!

Allâh 'a sizi emanet eyler.

Yezdân açsın bu hâli yezdân

Nigâr Hanım'ın, evlat hasretiyle yazdığı şiirinde, analık içgüdüsünün verdiği o karşılıksız sevgiyle evlatlarına bağlı olduğu görülür. Şair, günlüğünde eşinden ayrıldıktan sonra çocuklarını düzenli biçimde göremediğini, eşinin buna engel olduğunu ve çaresiz kaldığını anlatır (Kurtuluş, 2011: 124). Bu çaresizlik ona “*Evlâdım*” ve “*Mâder-i Mütehassır*” adlı şiirleri yazdırmıştır. Örnek olarak verdiğimiz “*Mâder-i Mütehassır*” şiirinin özellikle son kısmında evlatlarından ayrı düşen bir annenin hissettikleri açıkça gözler önüne serilir. Şair çocuklarından ayrıdır. Bu durumu basit bir hasret duygusunun tanımlayamayacağını, bu hissin kendisine azap olduğunu belirtir. Çocukları için endişe içinde olan şair, artık onları kimin koruyup onlara kimin dikkat edeceğini sorgular ve sonunda onları Allah'a emanet eder.

Nigâr Hanım'ın evlatları için yazdığı şiirler dışında Şeref Hanım'ın da çocuklar için yazdığı şiirler mevcuttur. Şeref Hanım, Nigâr Hanım gibi evlat sahibi şairlerden değildir. Ancak yeğenleri için yazdığı ninnileri *Dîvân*'ında toplamış olması, onun da yüreğinde annelik duygusu taşıdığını gösterir. Bu ninniler, kız kardeşinin çocukları için yazılmış manzumelerdir (Tanrıbuyurdu, 2015: 115). Türk toplumunda teyze, umumiyetle anne yarısı olarak bilinir. Şeref Hanım da teyzelik duygusunun verdiği şefkatle yeğenlerine ninniler söylemiş, bunları edebî bir tür olarak *Dîvân*'ında okuyucuya sunmuştur:

Dinle ki oldı beyân

Matlab u maksûd-ı cân

Olasın oğlum hemân

Gâlib-i her şâ'irân

Hâfız u Sâ'ib degül

Nâbî vü Tâ'ib degül

Vehbî vü Râgıb degül

Cümleyi geç bî-gümân

(Şeref Hanım Dîvânı, Mur. 6/1-2)

Şeref Hanım kendisinin de şair olması hasebiyle yeğenlerine bu yolda yürümeyi tavsiye eder. Onlara büyük şairlerin isimlerini vererek o şâirlerin hepsinden üstün olmalarını temenni eder.

Şeref Hanım, ninnilerinde anne sütünün lezzetli, sağlıklı ve yatıştırıcı oluşuna değinerek yeğenlerine annelerinin sütünü emip rahata kavuşmalarını tavsiye eder:

Ağlama ey verd-i âl

Em memeden lezzet al

Cüz 'î n'olur hâba tal

Niceye dek bu figân

(Şeref Hanım Dîvânı, Mur. 6 /5)

Em meme feryâdı ko

Yat uyu ey mâh-rû

İşte sana ninni bu

Eyle dilin şâdkâm

(Şeref Hanım Dîvânı, Mur. 7 /4)

Yat uyu çekme mihen

Süd için ey sîm-ten

İşte meme işte sen

İtme figân ü bükâ

(Şeref Hanım Dîvânı, Mur. 8 /2)

3.3.3. Ana Hakkı/Evlatlık Görevleri Hakkında Yazılmış Metinler/Sözler

Klasik Türk edebiyatında somut hâliyle anne kavramı; şairlerin annelerine özel yazdıkları şiirlerde, aynı zamanda anne olan kadın şairlerin evlatları için yazdıkları

müstakil şiirlerde ve ana-baba hakkı/evlatlık görevleri için yazılmış metinlerde veya bu konuya dikkat çekmek için oluşturulmuş kısa sözler ve beyitlerde işlenir. Klasik Türk edebiyatının kaynaklarından olan *Kur'ân-ı Kerîm* ve hadislerde ana-baba hakkına değinen örnekler ziyadesiyle mevcuttur. Allah, kişinin ana-babasına iyi davranması gerektiğini, özellikle annenin yavrusu için sıkıntılar çektiğini belirtir: “*Biz insana, ana-babasına iyi davranmasını tavsiye etmişizdir. Çünkü anası onu nice sıkıntılara katlanarak taşımıştır. Sütten ayrılması da iki yıl içinde olur. (İşte bunun için) önce bana, sonra da ana-babana şükret diye tavsiyede bulunmuşuzdur. Dönüş ancak banadır.*” (Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli, 2007: Lokman, 31/14) “*Biz o insana anne-babasına güzel davranmayı tavsiye ettik. Annesi onu zahmetle karnında taşıdı ve zahmetle doğurdu. Onun taşınması ile sütten kesilmesi otuz aydır. Nihayet olgunluk çağına ulaşır kırk yaşına girdiği zaman: "Ey Rabbim, beni öyle yönlendir ki, bana ve anneme-babama verdiğin nimetine şükredeyim ve hoşnut olacağın iyi bir iş yapayım. Soyumdan gelenleri de benim için iyi kimseler eyle. Çünkü ben, gerçekten tevbe ile Sana yüz tuttum ve ben gerçek Müslümanlardanım."* der.” (Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli, 2007: Ahkaf, 46/15).

Hz. Muhammed (s.a.v.) daha doğmadan babasını, küçük yaşta da annesini kaybetmiş; yetim ve öksüz büyümüştür. Tüm insanlığa örnek olarak gönderilen Peygamber Efendimiz hadîs-i şeriflerinde ana-baba hakkı üzerinde durmuştur. Ebu Hüreyre şöyle nakleder: “*Bir adam Peygamber (s.a.v.)'e gelerek: İnsanlar arasında kendisine en yakın davranmam gereken kimdir? diye sordu. Resulallah (s.a.v.): "Annendir." buyurdular. Adam, "Ondan sonra kimdir?" diye sordu. Resulallah yine "Annendir." buyurdu. Adam tekrar kim gelir diye sordu. Yine "Annendir." buyurdular. Sonra kimdir deyince Resulallah (s.a.v.) "Babandır." buyurdu.*” (Parlıyan, 2005: 171). Yine Ebu Hüreyre'den rivayet edildiğine göre, Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Ana babasının veya onlardan birinin ihtiyarlık zamanlarına yetişip de gerekli hizmette bulunmama sebebiyle cennete giremeyen kimsenin burnu yerlerde sürünsün.*” (Parlıyan, 2005: 172).

Daha önceki bölümlerde annesinin vefatı üzerine yazdığı tarihi incelediğimiz Abdülaziz Mecdî Efendi anne hakkına çok itina gösteren şairlerdendir. *Dîvân*'ında kendi annesinin ölümüne yazdığı tarih ve annesine dair anıları dışında eşinin analık vasfını göz önünde bulundurarak yazdığı manzumeler mevcuttur. Kendisi bir öğretmendir ve işine olan bağlılığından dolayı evlenme işini sürekli ertelemektedir. Her annenin, evladının mürüvvetini görmek istemesi gibi söz konusu şairin annesi de evlenmesi için Abdülaziz

Mecdî Efendi'nin, şairin deyimiyle, başının etini yer. Şairin bu konuda yazdığı manzume şu şekildedir:

Ben yirmi üçe girince mâder

Hep işleri risk edip ser-â-ser

Evlenme sözü ederdi tekrâr

Fikrinde eder dururdu ısrar

Teklîfine i'tirâz ederdim

Ben doğruca derse giderdim

Üstâd idi mâdere birâder

İrzâya çalıştılar berâber

Tâm birisine eyledi temâdî

Terk eylemedim yine 'inâdı

Gördüm ki bekâ-yı nev'-i insân

Bulmuş bir cihetle şekl-i imkân

Eşyâdaki izdivâca baktım

Evvvelki inâdımı bıraktım

Teklik yakışır Hüdâ'ya ancak

Mahlûk ise çift olur muhakkak

Mâder beni eyleyince irzâ

Hep kendinin oldu sanki dünyâ (Abdülaziz Mecdî Dîvânı, Mes. 3/235-243)

Nesre Çeviri: “Ben yirmi üç yaşıma girdiğimde annem işi gücü bırakıp evlenme sözü eder dururdu. Bu konuda ısrar ederdi. Ben teklifine itiraz eder, doğruca derse giderdim. Kardeşim de anneme yardımcıydı. Beraber beni razı etmeye çalıştılar. Yine birisini bana sürekli önerip dururken ben yine inat ediyordum. Gördüm ki insan türünün devamlılığı bir şekilde imkan bulmuştu. Eşyadaki evliliği görüp inadı bıraktım. Teklik Allah'a yakışır, insan ise muhakkak çift olur. Annem beni razı edince dünyalar kendisinin olmuş gibi sevindi.” Manzumede şairin annesinin, çocuğunun mürüvveti için uğraştığı görülür. Şair, evlilik konusunda anne sözü dinlemeyen biriyken sonra inadı bırakmış ve annesinin ısrarları üzerine evliliği seçmiştir. Şiirin devamında şair bu evlilikte huzur bulduğunu ve üç çocuk sahibi olduğunu anlatır. Şiirdeki annenin Türk anne tipine uygun bir yapısı vardır. Genelde Türk toplumunda anneler çocuklarını bir an önce baş göz etmek, yuvalarını kurup huzura kavuştuklarını görmek için uğraşırlar. Şairin annesi de diğer oğlunun yardımıyla şaire bu konuda baskı yapar ve sonunda muradına nâil olur. Şair bu şiirde anne sözü dinlemenin gerekliliğini ve evlilik kurumunun hayır getirdiğini üstü kapalı bir şekilde okuyucuya sezdirir.

Klasik Türk şiirinde ana-babaya hürmet göstermek gerektiği konusunda yazılmış şiirler mevcuttur. Bunlardan biri Abdülaziz Mecdî Efendi'ye aittir. Şair oğluna nasihat etmek amacıyla yazdığı bir şiirde annesine iyi davranması konusunda oğlunu özellikle uyarır:

Mâderin ser-tâc-ı fahr u hürmet ü i'zâz kıl

Mâderin memnûn eden elbette ber-hor-dâr olur

Nûr-ı 'aynım en mühim pend-i mükerrerdir sana

Vâlden her hürmete şâyeste-i isâr olur

Mâderin kalbindedir Hakkın rızâ-yı a'zâmı

Hüsni da'vâtiyle hatta yok olan şey var olur (Abdülaziz Mecdî Dîvânı, K.13/47-49)

Nesre Çeviri: “Anneni başta ederek övgü ve hürmetle ona saygılı ol. Annesini memnun eden elbette mesut olur. Gözümün nuru, sana en önemli nasihatimi tekrar ederim ki annen her hürmete layıktır. Allahın büyük rızası annenin kalbindedir ki onun güzel istemesiyle yok olan şey bile var olur.” Şiir, anne hakkını en güzel özetleyen örneklerden biridir. Şaire göre Allah’ın rızasını kazanmak için annenin rızasını kazanmak yeterlidir. Bunu oğluna tekrar tekrar tembih eder. Annesine her türlü saygıyı göstermesi, hiçbir ikramı ondan esirgememesi üzerinde durur. Kendisi de bir baba olmasına rağmen anne hakkına daha çok dikkat çeker.

Ana-baba hakkına değinen bir başka şair İbrahim b. Bâlî’dir. 15. yy.da yaşamış olan şair mesnevi tarzında yazdığı *Hikmet-nâme* adlı eserini Memlûk sultanına sunmuştur (Altun, 2003: 4). Bu eserin bir kısmında şair ana-baba hakkına yer verir:

En-nasîhatü fi berri'l-vâlideyn

Meger bir tayr-iken gör fi'lin anuñ

Gözedür hakın atanuñ ananuñ

Aceb budur ki sen zât-ı beşersin

Ata ana hakından bî-habersin

Bu deñlü haka râ'i olsa hayvân

'Aceb niçün ri'âyet itmez insân

Bu hakkı bilmeyen âdem degüldür

Ne var insân-ısa ekrem degüldür

Edâ it vâtidenüñ hukûkın

Emânet 'âkk olup itme 'ukûkı

Ki her kim ata anaya ola 'âkk

Olur iflâh bâbı aña ıglâk

Atanuñ ananuñ hakkın yitürmek

Odur 'isyânu pâyâna yitürmek

Dögüp söger-ise sen eyleme yûf

Dimegil kendülerüñ yüzine uf

Olur ata rızâsı ogla rahmet

Ananuñ ayagı altında cennet

Buna huccet nebînuñ beyânı

Ki didi mihnet akdâm ümmehâtı

Götürseñ her birini kenefge ger

Hem iderseñ niçe kez hac-ı ekber

Ödenmez hakkı atanuñ ananuñ

Kalur bu yanuñda olmasun gümânuñ

Dilerseñ Hak Ta'âlâ'dan rızâyı

Atadan anadan algıl du'âyı

(İbrahim b. Bâlî, Hikmetnâme 1/4443-

4455)

Nesre Çeviri: “Bir kuşun yaptığını gör ki ana baba hakkını gözetir. Sen ise insanoğlusun, ne tuhaf ki ana baba hakkından habersizsin. Bir hayvan bile bu hakka bu denli özen gösteriyorsa insan acaba neden buna uymaz? Bu hakkı bilmeyen insan değildir. İnsansa bile kerem sahibi değildir. Annenin hakkını gözet, dik başlı olup ana babaya karşı gelme. Her kim ana babaya karşı gelirse kurtuluş kapısı ona kapanır. Ana babanın hakkını gözetmemek isyana düşmektir. Dövüp sövseler de sen yûf deme, yüzlerine uf deme. Baba rızası oğula rahmet olur, ananın ayaklarının altında cennet vardır. Buna delil Peygamberin sözüdür. Ki o dedi ki ana babanın birini kenefe götürsen hac sevabı kazanırsın. Ana babanın hakkı ödenmez, şüpheden olmasın ki yanında kalır. Allah'ın rızasını istersen anadan babadan dua al.” Hayvanlar bile ana-baba hakkı gözetirken şair, insanoğlunun buna riâyet etmemesine şaşırır. Ana-baba hakkı gözetmeyen kişiyi insandan bile saymayan şair, bu hakkı bilmeyene kurtuluş kapısının kapanacağını belirtir. Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)'in sözünü burada delil olarak gösterir. Ona göre anne ya da babasının ihtiyacını görmesine yardım eden birisi hacca gitmiş kadar

sevap kazanacaktır. Şair, manzumenin sonunda Allah'ın rızasını kazanmanın yolunun ana-baba duasından geçtiğini belirtir.

Sünbülzâde Vehbî, oğluna nasihat amaçlı kaleme aldığı *Lutfiyye*'de ana-baba hakkına değinir. Oğluna anne ve babasına iyi davranması gerektiğini tembihler:

Peder ü mâdere eyle ta'zîm

Ya 'ni ifrâtla eyle tekrîm

El-hazer olmayasın ehl-i ukûk

Ki odur ekber-i erbâb-ı füsûk

Öf deme başına ursa farazâ

Dâ'im eyleyegör celb-i rızâ

Vâlideyne sözümüz yok amma

Arama gayride âsâr-ı vefâ

(Sünbülzâde Vehbî, *Lutfiyye*/546-550)

Nesre Çeviri: “Babaya, anaya hürmet göster. Yani onlara fazlaca saygılı ol. Sakın ana-babaya asi olanlardan olma. Ki onlar en büyük yanılgiya uğrayanlardandır. Mesela başına vursalar bile öf deme, her zaman rızalarını kazan. Ana-babaya sözümüz yok ama başkasında vefadan eser arama.” Metinde ana-babaya hürmet edilmesi, onlar tarafından eziyet görülse dahi “öf” bile denmemesi gerektiği vurgulanır. Anne baba dışında kimsede vefa görülemeyeceğini söyleyen şair, onların rızasını kazanmanın önemini oğluna anlatır.

14. yy. şairlerinden Âşık Paşa meşhur eseri *Garib-nâme*'de ana-babaya vefâ göstermek gerekliliği üzerinde durur. Âşık Paşa, eserinin bir bölümünde mü'minlerin dünyada on türlü dostu bulunduğunu, anne-babanın da kişinin dostlarından olduğunu söyler. Ona göre bu dostlar, ömür boyu kişinin iyiliği için uğraşır durur. Nesi var nesi yok

evladının önüne seren ana-baba, çocuklarının dirliği ve rahatı uğruna en büyük fedakârlıkları yapan büyük dostlardır:

Ma'lûm oldu dahı bir gör yine

Kimdür ol sekzinçi dostı sorsana

Atan anandur senün ol iy safâ

Sen dahı ol dostlara kılğıl vefâ

Hıç gümânsuz dôt-durur bunlar sana

Ne emek dartar senünçün görsene

Râhat olmaz senden ötrü gündüzün

Kul karavaş eylemişdür kendüzün

Hem senünçün terk ider uyhusını

Uyımaz dünle uyısun dip seni

Senden ötrü ıssı sovak yir bular

Ya'ni sini hôt dirilsün dir bular

Ger halâl u ger harâm kim cem' ider

Kamusını sana ısmarlar gider

Dün ü gün şoldur sana himmetleri

Kim bilesin sen kamu ni'metleri

Her neye kim sunsan elün irişe

Mâla mülke ni'mete her bir işe

İstemez bunlar ki sen aç ölesin

Yâhud uşbu halka muhtâc olasın

İlla isterler senün begligünü

Halk içinde kamudan yigligünü (Âşık Paşa, Garib-nâme/9765-9775)

Nesre Çeviri: “O sekizinci dostu sorarsan, anan ve babandır. Sen de o dostlara vefa göster. Hiç şüphesiz onlar sana dosttur, senin için ne emekler verdiklerini görsene. Senin yüzünden günleri hiç rahat geçmez, kendilerini sana kul köle ederler. Senin için uykularını terk ederler, sen rahat uyu diye uyumazlar. Senin için soğuşu sıcak kılıp seni hoş tutmaya çalışırlar. Haram helal ne varsa toplayıp hepsini sana bırakırlar. Gece gündüz sana himmet gösterirler, sen de o nimetleri bilesin. Her neye elini uzatsan alırsın, mala mülke nimete erişirsin. Bunlar senin aç ölmeni ya da birine muhtaç kalmanı istemezler. İlla senin beyliğini ve herkesten iyi olmanı isterler.”

Ataya vü anaya hürmet gerek

'Avrata vü oglana ni'met gerek (Âşık Paşa, Garib-nâme/2912)

Nesre Çeviri: “Ana-babaya hürmet göstermek, eşe ve çocuklara ise nimet temin etmek gereklidir.”

Ataya ogul gerek kim yâr ola

Doğru yolda düzile dildâr ola

Ata gönlin bekleye hiç armadın

Ana gönlin isteye hiç durmadın

Ol kişi her dem-be-dem alkış ala

Pes bilün andan Çalap hoşnûd ola

(Âşık Paşa, Garib-nâme/3115-

3117)

Nesre Çeviri: “Ataya doğru yolda bulunan sevgili gibi yâr olan hiç utanmadan ve hiç durmadan ana-baba gönlinü bekleyen ve isteyen evlat gerek. O kişi daima etrafından takdir görür ve Allah ondan hoşnut olur.”

Geldük evvel ata ana kapısı

Eydeyüm nedür bularun tapısı

Bir ogul kız ataya vü anaya

Farz u vâcibdür kim ikrâm eyleye

Ne ki dirse karşı söz kaytarmaya

Mahkûm ola hiç kaşın kantarmaya

Bir zaman ata ana işler idi

Oglını vü kızını bisler idi

Bu kez ogul kız gerek kim işleye

Atayı vü anayı hoş bisleye

(Âşık Paşa, Garib-nâme/3110-

3114)

Nesre Çeviri: “Ana-baba kapısına gelirse bunların tapusunu sana anlatayım. Bir oğul ve kızın anne ve babasına ikramda bulunması farz ve vâciptir. Onlar ne derse ondan kaçmamalı, ne derlerse yapmaya mahkum olmalı. Bir zamanlar ana-baba işler oğul ve kızını beslerdi. Şimdi oğul kız işlemeli ve ana-babasını hoşça beslemeli.” Şair, adeta bir nasihatnâme edasında ana-baba hakkı üzerinde durur. Çocukların anne ve babalarına ikramda bulunmaları gerektiğini, sözlerinden çıkmalarının doğru olmadığını söyler. Küçükken anne-babanın çalışıp evlatlarını beslemesi gibi yaşlandıklarında çocukların ana-babaya bakmaları gerektiğini vurgular.

18. yy. şairlerinden Ahmed Mürşîdî, “Pend-nâme” adlı mesnevisinde ana-baba hakkına değinmiştir:

Analar ayağı altında cinân

Oldı demişdür resûl-i müste’ân

Ya’ni ana ayagın altın ogul

Büs iderse cennete olur duhûl

(Ahmed Mürşîdî, Pend-nâme/879-880)

Nesre Çeviri: “Resûl, Cennetler, anaların ayağı altındadır, demiştir. Yani bir evlat annenin ayağının altını öperse cennete girer.”

Cennetime dir koram bilün

Ata ile anayı razı kılun

(Ahmed Mürşîdî, Pend-nâme/1076)

Nesre Çeviri: “(Allah), ana-babayı razı kılmanı cennete koyarım der. Bunu bilin.”

Hem halk edebiyatının hem de klasik Türk edebiyatının iki büyük temsilcisi olan Mevlânâ ve Yûnus Emre, anne hakkına özellikle değinmişlerdir. Bu iki şairin eserlerinde

anne sevgisine, evlat üzerindeki ana hakkına dikkat çeken şiirler, sözler ya da hikâyeler mevcuttur.

Yûnus Emre, şiirleriyle evrensel önem kazanmış büyük Türk bilginlerindedir. Klasik Türk şiiri ürünlerinden olan *Yûnus Emre Divanı* 'nda, anne sevgisi üzerine kaleme alınmış sözler mevcuttur. Sevgi ve hoşgörü mesajları vermeye çalışan Yûnus, anne sevgisi hakkında güzel sözler söylemiştir.

Anadan doğma teriminin Yûnus Emre'nin şiirlerinde geçtiği görülür:

Bu bizden öndin gelenler ma'nîyi pinhân didiler

Ben anadan toğmuş gibi geldüm ki 'uryân eyleyem (Yûnus Emre Dîvânı, G.371/4)

Nesre Çeviri: “*Bu bizden önce gelenler, manâyı saklı dediler. Ben anadan doğmuş gibi geldim ki (manâyı) çıplak göstereyim (açığa çıkarayım.)*” Şair, kendisinin anadan doğma hâliyle, kendisinden önce gelenlerin açığa çıkaramadıkları manâ âleminin gizlerini ortaya çıkaracağını söyler.

Klasik Türk şiirinde geçen bir ifade vardır: “Dokuz ata, dört ana.” Bu söz; dokuz kat göğün baba, dört elementin (ateş, toprak, su, hava) ise ana olarak kabul edildiğini anlatır. Dokuz kat gök ve dört element birbirleri içerisine girerek göklerin ve yıldızların dönmesini sağlar. Bu temsili ana ve babadan “mevâlid-i selâse” denilen üç çocuk meydana gelir. Bu üç çocuk; madenler, bitkiler ve hayvanlardır (Aksoyak, 2009: 326). Dokuz ata, dört ana Yûnus'un;

Ümmî benem Yûnus benem dokuz atam dördür anam

'İşk odına düşüp yanam sûk u bâzâr nemdür benüm (Yûnus Emre Dîvânı, G.170/7) beytinde, şairin kendini tarif etmek için kullandığı bir söz olarak karşımıza çıkar.

Yûnus Emre ölümü anlattığı şu sözlerinde, bir kişinin ölümünden aslında en çok etkilenen kişinin annesi olacağı mesajını verir:

Alur yigidi kocayı yakar ananın içini

Kızların sarı saçını teneşirde çözer ölüm (Yûnus Emre Dîvânı, G.198/6)

Ana-baba hakkına çok önem veren Yûnus, bu hakkı tanımayanlara sitem eder:

Atan anan hak'ı yitürdünse

Yeşil tonlar geyenesin tonanasın (Yûnus Emre Dîvânı, G.279/11)

Bütün dünyaya sevgi ve hoşgörü yaymak için uğraşan Mevlânâ, ölümünün üzerinden yıllar geçse de ünü tüm dünyada devam eden evrensel bir edebiyatçıdır. Onun şiirleri, ilâhî aşk, insan sevgisi gibi anlamlı temalarla yoğrulmuştur. Anne sevgisi de bu anlamlı temalardan biridir. Kendisini *Kur'ân*'ın kölesi ve Peygamber'in yolunun tozu olarak betimleyen Mevlânâ, *Kur'ân* ve hadîslerdeki ana hakkıyla ilgili sözlere paralel sözler söylemiştir. *Mesnevî*'deki hikâyelerde yer yer analık hakkına temaslarda bulunmuştur.

Mevlânâ, *Mesnevî*'de geçen bir hikâyenin içinde, aslında annelerin, çocuklarına kötü söz söylediklerinde bile bunun altında başka bir imâ olduğunu, dolaylı yoldan annelerin çocuklarının kötülüğünü istemeyeceğini belirtir: “*Annen, sana ‘geber’ dese bu söziyle kötü huyunun, kötülüğünün gebermesini ister.*” (Mevlânâ, *Mesnevî-i Şerif*.3/4017).

Mesnevî'de Hz. Musa ile Allah arasında geçen bir konuşma nakledilir. Burada Allah'ın Musa'ya olan sevgisini bir annenin çocuğuna olan sevgisine benzetmesi dikkat çekicidir:

“*Tanrı, Musa'nın gönlüne vahyetti. ‘Ey seçilmiş kişi, ben seni seviyorum.’ Musa, ‘Ey kerem sahibi’ dedi. ‘Sebebini söyle de neyse onu artırayım.’ Tanrı dedi ki: ‘Çocuk, anası kızsâ bile yine anasına sarılır. Ondan başka birisinin varlığını bile bilmez. Ondan mahmurdur, ondan sarhoş. Anası ona bir sille indirse, yine anasına gelir. Ona sokulur. Ondan başka kimseden yardım istemez. Bütün şerri de odur, bütün hayrı da o. Senin hatrında da hayırda, şerde bizden başka kimse yok. Bizden başka yerlere dönüp bakmıyorsun bile.’*” (Mevlânâ, *Mesnevî-i Şerif*.4/2921-2928).

Mesnevî'de geçen bir hikâyede, kızgınlıkla annesini öldüren bir kişinin durumu nakledilir. Bu kişi halk tarafından kınanır. Mevlânâ'ya göre, öldürülen ana kötü huyludur. Bu kötü huyuyla da kişinin nefesine benzer. Onu öldürüp kurtulmak gereklidir: “*Birisi kızgınlıkla anasını hançerliyerek, döverek öldürdü. Biri ona, ‘Huyunun kötülüğü yüzünden ana hakkı gözetmedin. Çirkin herif, ananı neden öldürdün? Niye söylemiyorsun? O sana ne yaptı ki?’ dedi. Adam: ‘Çok ayıp bir iş işledi. Ben de onu öldürdüm. Ayıbını toprak*

örtsün.’ diye cevap verdi. Kınıyan: ‘Be adam, ananı öldüreceğine o kişiyi öldürseydin.’ deyince dedi ki: ‘Her gün başka birisini mi öldüreyim? Onu öldürdüm, halkın kanına girmekten kurtuldum. Halkın boğazını keseceğime onu boğazladım, bu daha iyi.’ diye cevap verdi. O kötü huylu ana, fesadı her tarafta zâhir olan nefsidir. Her an onun için bir azize kastedip duruyorsun, kendine gel ve onu öldür.” (Mevlânâ, Mesnevî-i Şerîf.2/776-783).

3.4. Klasik Türk Şiirinde Anneliğiyle Ön Plâna Çıkmış Önemli Şahsiyetler

Hz. Âmine, Hz. Meryem, Hz. Havvâ, Hz. Fâtıma, Hz. Âişe, Hz. Hatıce ve Hz. Âsiye klasik Türk şiirinde annelik özellikleriyle metinlere dâhil edilen şahıslardır. Ayrıca Veysel Karâni Hazretleri’nin annesine olan sevgisi de şiirlerde karşımıza çıkmaktadır.

3.4.1. Hz. Âmine

İnsanlığın son peygamberi Hz. Muhammed (s.a.v.)’in annesi Hz. Âmine Hatun Müslümanlar nezdinde en hayırlı annedir. Klasik Türk şiiri, ilhamını *Kur’ân-ı Kerîm* ve hadîslerden aldığına göre metinlerde Hz. Âmine’nin işlenmesi kaçınılmazdır. Hz. Muhammed (s.a.v.), annesini henüz altı yaşındayken kaybetmiş, öksüz ve yetim olarak büyümüştür. Kaynaklarda onun derin bir anne sevgisine sahip olduğu belirtilir. Huzuruna gelen bir zât Peygamber’e şöyle sorar: “Kendisiyle en çok ilgilenilmesi, ihtiyaçlarının evveleminde karşılanması ve kendisine yakın olunması gereken kimdir?” Hz. Muhammed (s.a.v.)’in cevabı üç kere “Annendir.” dördüncüde ise “Babandır.” şeklinde olur (Parlıyan, 2005: 171).

Türk edebiyatının önemli örneklerinden siyerler, genellikle Hz. Peygamber’in nurunun yaratılması ve bu nurun diğer peygamberlere intikaliyle başlar. Daha sonra Hz. Peygamber’in nesebi, babası ve annesi anlatıldıktan sonra sırasıyla Hz. Peygamber’in mevlidi (doğumu), doğum gecesinde meydana gelen harikulade hadiseler, çocukluğu, gençliği, Mekke hayatı ve peygamberlik alametleri anlatılır. Hz. Hatıce ile evlenmesi, peygamberliğin gelişi, İslam’a davete başlaması, müşriklerin karşı çıkması ve eziyetleri, bazı sahabelerin Habeşistan’a hicreti, Medine’ye hicret, Medine’deki faaliyetler, gazalar, Mekke’nin fethi ve Hz. Peygamber’in vefatına kadar vuku bulan diğer hadiseler sıralanır. Bunlara ilâve olarak onun sıfatları, ahlâkı, menkıbeleri, mucizeleri, çocukları ve bazı sahabeler anlatılmıştır (Özfirat, 2014: 100). Siyer örneklerinde Hz. Âmine hakkında da kısımlar bulunur. İbn-i Hişâm şöyle nakleder: “Tanrı daha iyi bilir ya, söylendiğine göre

Tanrı elçisi Muhammed'in anası Vehb kızı Âmine şunları anlatırmış: Tanrı elçisi Muhammed'e gebe bulunduğu sıralarda kendisine biri gelip 'sen bu milletin ulusuna gebesin. O doğarken yere düştüğü zaman (çekemeyenlerin her türlü kötülüklerinden onu Tanrı'ya emanet ederim) de ve ona Muhammed adını ver.' demiş . Gene Âmine Tanrı elçisi Muhammed'e gebe iken, ışığında, Suriye topraklarında bulunan Busra şehrinin saraylarını gördüğü bir nurun çıktığını görmüş.” (İbn-i Hişam, 1971: 100).

15. yy. edebiyatçılarından Süleyman Çelebi'ye ait *Vesiletü'n-Necât* adlı eser Hz. Muhammed (s.a.v.)'in doğumunu ve hayatını konu edinir. Eserde Peygamber'in annesi bir inci kabuğuna, Peygamber de o kabuktan çıkan bir inciye benzetilir:

Amine Hatun Muhammed annesi

Ol sadeften doğdu ol dür danesi (Ateş, 1954: 214).

3.4.2. Hz. Meryem

Adı *Kur'ân-ı Kerîm*'de geçen, Hz. İsa'yı babasız olarak dünyaya getirmesi ile hafızalarda yer edinen kutsal şahsiyetlerden Hz. Meryem, klasik Türk şiirinin mazmunlarından. Pala'ya göre Hz. Meryem ve hikâyesi şu şekildedir: “*Hz. Meryem, Davûd Peygamber'in soyundan İmran adlı bir zâtın kızıdır. Anne-babasının çocuğu olmamış. Onlar da çocukları olursa mâbede bağışlamayı adanmışlar. Meryem doğunca oranın imamı Zekeriyya peygambere teslim etmişler. 15 yaşındayken, adı Kur'ân'da geçen (Yâsin/20) Yusuf Neccâr'a nişanlanmış ise de ona varmadan Cebraîl vasıtasıyla üflenip gebe kalmıştır. Yahudiler ona çok eziyetler etmişlerdir. Nişanlısı onu alıp Nâsıra'ya götürmüştür. Filistin kralı Herod, doğacak çocuğun öldürülmesini emredince de Mısır'a veya Anadolu'ya gitmişler. Hz. İsa'nın hayatı boyunca annesi Meryem de hayatta imiş. Hz. İsa'nın göğe çekilmesinden bir müddet sonra vefat etmiştir.” (Pala, 2011: 307-308). Hz. Meryem klasik Türk şiirinde Hz. İsa'yı doğurması, Cebraîl tarafından üfürme yoluyla gebe bırakılması gibi husûsiyetleriyle ele alınır (Pala, 2011: 308).*

Kur'ân-ı Kerîm'in on dokuzuncu sûresi Meryem sûresidir. Burada Hz. Meryem'den ve onun Hz. İsa'yı dünyaya getirmesinden bahsedilir: “*(Resûlüm!) Kitap'ta Meryem'i de an. Hani o, ailesinden ayrılarak doğu tarafında bir yere çekilmişti. Meryem, onlarla kendi arasına bir perde çekmişti. Derken, biz ona ruhumuzu gönderdik de o, kendisine tastamam bir insan şeklinde göründü. Meryem dedi ki: Senden, çok esirgeyici olan Allah'a sığınırım!*

Eğer Allah'tan sakınan bir kimse isen (bana dokunma). Melek: Ben, yalnızca, sana tertemiz bir erkek çocuk bağışlamam için Rabb'inin bir elçisiyim, dedi. Meryem: Bana bir insan eli değmediği, iffetsiz de olmadığım halde benim nasıl çocuğum olabilir? dedi. Melek: Öyledir, dedi; (zira) Rabb'in buyurdu ki: Bu bana kolaydır. Çünkü biz, onu insanlara bir delil ve kendimizden bir rahmet kılacağız. Bu, hüküm ve karara bağlanmış (ezelde olup bitmiş) bir iş idi. Meryem ona hamile kaldı. Bunun üzerine onunla (karnındaki çocukla) uzak bir yere çekildi.” (Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli, 2007: Meryem,19/16-22).

Hz. Meryem, babasız bir çocuk dünyaya getirince çevresindekiler onu iffetsizlikle suçlar. Bu sırada Allah'ın mucizesi zuhur eder ve Hz. İsa dile gelir. Annesinin iffetini korumak ve bu doğumun sıradan bir doğum olmadığını kanıtlamak için çevresindekilere birtakım beyanlarda bulunur. Bu durum *Kur’ân*'da şöyle nakledilir: “Çocuk şöyle dedi: ‘Ben, Allah'ın kuluyum. O, bana Kitab'ı verdi ve beni peygamber yaptı.Nerede olursam olayım, O beni mübarek kıldı; yaşadığım sürece bana namazı ve zekâtı emretti. Beni anneme saygılı kıldı; beni bedbaht bir zorba yapmadı. Doğduğum gün, öleceğim gün ve diri olarak kabirden kaldırılacağım gün esenlik banadır.İşte, hakkında şüphe ettikleri Meryem oğlu İsa -hak söz olarak- budur. Allah'ın bir evlât edinmesi, olacak şey değildir! O, bundan münezzehdir. Bir işe hükmettiği zaman, ona sadece «Ol!» der ve hemen olur. (İsa şunu da söyledi:) Muhakkak ki Allah, benim de Rabb'im, sizin de Rabb'inizdir. Öyle ise O'na kulluk ediniz. İşte doğru yol budur.” (Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli, 2007: Meryem, 19/30-36).

Klasik Türk şiirinde Meryem, birçok özelliğiyle metinlere konu edilen, çağrışım yönü zengin bir motiftir. Şüphesiz metinlerde en çok işlenen özelliği anneliğidir. Allah'ın onu Cebraîl aracılığıyla üfürme yoluyla gebe bırakması beyitlerde işlenen motiflerdendir:

Bâddan goncelere hâmile oldu gül-bün

Öyle kim İsi'ye Cibrîl deminden Meryem (Fuzûlî Dîvânı, K.24/5)

Nesre Çeviri: “Gül kökü, Cebraîl nefesinden İsa'ya gebe kalan Meryem misali rüzgârdan, güllere hamile kaldı.”

Hz. İsa; Mesih-i Meryem, Mesih İbn Meryem, İbn Meryem, İsa-yı Meryem, İsa ibn Meryem, yetim-i duhter-i İmrân gibi isimlerle anılır (Kiraz, 2014: 264). Şiirlerde bu ikiliden sık sık bahsedilir:

İhâta eylemiş zülfün leb-i cân-bahşunu cânâ

Gören sanur ki 'İsîdür yatur Meryem kucagında (Gelibolulu Sun'î Dîvânı, G.156/5)

Nesre Çeviri: “*Ey cân! Zülfün can dağıtan dudağının etrafını sarmalamış. Gören, İsa Meryem’in kucagında yatıyor zanneder.*”

Hatı Hızr ağzı Meryem sözi 'İsâ lebi Yahyâ

Özi Yûsuf gözi Mûsâ zihî âdem zî Havvâdur (Kadı Burhaneddin Dîvânı, G.30/5)

Nesre Çeviri: “*(Sevgilinin) ayva tüyleri Hızır, ağzı Meryem, sözü İsa, dudakları Yahya, özü Yusuf, gözü Mûsâ ne güzel Adem ve Havva’dır.*”

Hz. Meryem’in Hz. İsa’yı doğurduğu esnada yaşanan hadiseler teşbih konusu edilir. Bu bağlamda ele alınabilecek “buhûr-ı Meryem” ifadesi vardır. “Meryemana eli” diye bilinen çiçek anlamına gelir. Efsaneye göre bu çiçek, Hz. Meryem’in İsa’yı doğururken zorlanması sonucu tuttuğu çiçektir. Çiçek sonradan el şeklinde belirmiştir (Pala, 2011: 76).

İrişdi hâkden bûy-ı bahûr-ı Meryem eflâke

Mu’attar eyledi göklerde dâmân-ı Mesîhâyı (Bâkî Dîvânı, K.15/5)

Nesre Çeviri: “*Meryemana çiçeğinin kokusu topraktan göklere erişti. Göklerde İsa’nın eteklerini güzel kokulu kıldı.*”

Senün bûy-ı dil-âvîzünle bahse eylemez cür’et

Bahûr-ı Meryemün ey gonca-fem gûşî burulmuşdur (Şeyhülislâm Yahyâ Dîvânı, G.81/3)

Nesre Çeviri: “*Ey gonca ağızlı! Senin can alan kokunla Meryemana çiçeği bahse giremez. Onun kulağı burulmuştur.*”

Hz. Meryem'in doğum esnasında yanbaşında yeşeren hurmalardan yemesi sebebiyle "nahl-i Meryem" ya da "dıraht-ı Meryem" kavramları kullanılır (Kiraz, 2014: 271).

Safâ bağışlamış bâğa sabâ İsíleyin demden

Yeşermiş kuru ağaçlar netekim nahl-i Meryem'den (Nesîmî Dîvânı, G.347/1)

Nesre Çeviri: "Sabah rüzgarı bahçeye İsa gibi nefesinden esenlik bağışlamış. Kuru ağaçlar Meryem'in fidanın gibi yeşermiş."

Hz. Meryem'in diğer annelerden farklı olarak Cebrail'in ona üfürmesi sonucu babasız çocuk dünyaya getirmesi şairlerin gözünde kutsal bir olaydır. Bu bağlamda beyitlerde Hz. Meryem'in rahmine övgülerde bulunulur:

Feyz-i ilhâm ile tâ kim ola ehl-i nazmun

Rahm-i Meryem gibi tab'-ı sadef-i dürr-i yetim (Nef'î Dîvânı, K.7/59)

Nesre Çeviri: "Kim ilhamın bereketi ile nazım ehli olursa Meryem'in rahmi gibi tek inci (meydana getiren) sedef yaratılışlıdır."

3.4.3. Hz. Havvâ: Hz. Havvâ; ilk insanın eşi, ilk kadın ve insanlığın annesidir. *Kur'ân-ı Kerîm*'de Havvâ adı zikredilmez. Ancak Hz. Âdem'den bahseden âyetlerde onun eşi olarak geçer: "Biz: Ey Âdem! Sen ve eşin (Havva) beraberce cennete yerleşin; orada kolaylıkla istediğiniz zaman her yerde cennet nimetlerinden yeyin; sadece şu ağaca yaklaşmayın. Eğer bu ağaçtan yerseniz her ikiniz de kendine kötülük eden zalimlerden olursunuz, dedik." (Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli, 2007: Bakara, 2/35). Hz. Havvâ'nın lâkabi "ümmü'l-beşer", yani insanlığın annesidir. Kız ve erkek, çifter çifter kırk sekiz çocuğu olmuştur. Havvâ ana diye anılır (Pala, 2011:199).

Klasik Türk şiirinde daha çok yasak meyveyi yiyip Âdem'le cennetten kovulmaları yönüyle işlenen Hz. Havvâ'dan "ana" diye bahsedilen beyitler mevcuttur:

Hâl-i gendümgünuna Firdevsi eylersek bedel

Atamız Âdem bizüm olmaya Havvâ ânemüz (Üsküdarlı Aşkî Dîvânı,
G.159/2)

Nesre Çeviri: “*Senin buğday renkli benini cennete değişirsek atamız Âdem, anamız Havvâ olmasın.*” Din âlimlerince Âdem ile Havvâ’nın cennetten kovulmasına sebep olan yasak meyve, buğday tanesidir (Onay, 2013: 35). Beyitte yasak buğdaydan yiyip cennetten kovulan Hz. Âdem ve Hz. Havvâ, insanlığın atası ve anası olarak zikredilirler. Şair, sevgilinin buğday renkli benini, onların cennetten kovulmasına sebep olan buğday tanesine benzetir.

Lutf-ı mehdine alup kûdek ehl-i garazı

Sad nüvâzişle ider mâder-i Havvâ-yı kerem (Aşkî Mustafa Dîvânı,
K.27/21)

Nesre Çeviri: “*Garez ehli çocukları lütuf beşiğine alıp okşayarak Havvâ ana (gibi) cömert kılar.*” Beyitte şair, övülen kişinin kin ve nefret dolu insanları bile yola getirebileceğine değinmek istemiştir. Hz. Havvâ’nın cömertliği teşbihe konu edilmiştir.

3.4.4. Hz. Fâtıma: Hz. Muhammed (s.a.v.)’in küçük kızı, Hz. Ali’nin eşi, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’in anneleri olan Hz. Fâtıma; Fâtımatü’z-Zehrâ olarak anılır. Daha çok dinî, ahlâkî, didaktik eserlerde söz konusu edilmektedir (Tunç, 2010: 232). Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’in anneleri olması hasebiyle şiirlere konu edildiği görülür:

Ol Hasan ile Hüseyin cediti Habîb-i Kibriyâ

Mâderi Fâtıma-i zehrâ ki bint-i Mustafâ (Câzib Dîvânı, Müs.1/14)

Nesre Çeviri: “*O Hasan ve Hüseyin’in dedesi azametli sevgili Mustafa’nın kızı Fâtıma-i zehrâ.*”

Kemahlı İbrâhim Hakkı, Kerbelâ şehitleri için yazdığı kasidede Hz. Hüseyin’in ağzından seslenir, Hz. Fâtıma’dan da bahseder:

Mâderimdür mâr-ı a’dâ kurratü’l-‘aynu’r-Rasûl

Fâtıma-Zehrâ-lâkab hayru’n-nisâ bilmez misiz (Kemahlı İbrâhim Dîvânı,
K.54/5)

Nesre Çeviri: “*Fatıma-Zehra lâkaplı, kadınların hayırlısı, Rasûl’ün göz nuru, düşmanların yılanı benim annemdir, bilmez misiniz?*” Beyitte Hz. Fâtıma’nın “düşmanların yılanı” yani İslam karşıtlarının korktuğu ve sevmediği kişi olduğu kastedilmektedir. Bu durum onun, Hz. Peygamber’in soyunu sürdürmesinden ötürüdür. Hz. Muhammed (s.a.v.) karşıtları onun soyunu sürdüren birini doğal olarak düşman olarak bellerler.

3.4.5. Hz. Âişe: Peygamberimizin zevcesi ve Hz. Ebû Bekir’in kızıdır. Peygamber hanımı olması sebebiyle “ümmü’l-mü’minîn” yani “müminlerin annesi” olarak anılır (Tunç, 2010: 227). Hz. Hatîce’den sonra Peygamberimizin en sevdiği hanımı olan Hz. Âişe; klasik Türk şiirinde hanımların ileri geleni ve faziletlisi, zühd ve takvâ sahibi oluşuyla anılır (Tunç, 2010: 227):

Meryem ü ‘Â’işe vü Fâtıma ya Râbi’adur

Zâtına zühd ü salâh ile bulunmaz hem-tâ (Cinânî Dîvânı, K.7/17)

3.4.6. Hz. Hatîce: Hz. Muhammed (s.a.v.)’in ilk hanımı olması sebebiyle çok değer verdiği Hz. Hatîce de Hz. Âişe gibi “müminlerin annesi” olarak adlandırılır. Klasik Türk şiirinde övgüye mazhar olan kadın şahsiyetlerdendir. Konumuz itibariyle söz konusu şahısların şiirlerde analık vasfının işleniş yönüne baktığımızda Hz. Hatîce hakkında da bazı şairlerin “ana” kelimesini kullandıkları görülür:

Gözümüze çerâg olan

Hâtunlara gerek olan

Ümmetiçün du’â kılan

‘Âişe Fâtıma Hadîce ana (Za’îfe Dîvânı, F.31/2)

3.4.7. Hz. Âsiye: Firavun’un karısı olan Hz. Âsiye, Hz. Musâ’yı bebekken bir sepet içinde Nil nehrinden çıkarıp büyüten kadındır (Pala, 2011:36). Bir nev’i Hz. Musâ’ya annelik yapmıştır. Hz. Âsiye, Hz. Musâ’nın dinini kabul edip Allah’a inanmıştır. Bu sebeple *Kur’ân*’da adı geçen kadınlardandır: “*Allah, inananlara da Firavun’un karısını misal gösterdi. O: Rabbim! Bana katında, cennette bir ev yap; beni Firavun’dan ve onun (kötü) işinden koru ve beni zalimler topluluğundan kurtar! demişti.*” (Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli, 2007: Tahrîm, 66/11).

Hiz. Âsiye, sâlihâ kadın olması sebebiyle klasik Türk şiirinde adı geçen şahsiyetlerdendir:

İhâta itmiş idi Aksaray'ı takvâsı

Enîs ola ana cennette Âsiye Meryem (Zâik Dîvânı, Tr.91/2)

Nesre eviri: “Takvâsı Aksaray'ı kuşatmıştı. Cennette Âsiye ve Meryem ona dost olsun.”

3.4.8. Veysel Karanî Hazretleri ve Annesi

Halk arasında Veysel Karânî diye bilinen Uveys Karanî Hazretleri, Mekke civarında bir semt olan Karan'da yaşamıştır. Rivâyetlere göre bu zât, Hiz. Muhammed (s.a.v.)'i görme aşkıyla yanıp tutuşmasına rağmen hasta ve yaşlı annesini bırakıp Peygamber'i görmeye gidememiştir. Bundan bir şekilde haberi olan Peygamber yanındakilere Uveys Karanî'yi övmüş, onun cennette olacağını söylemiştir. Yanındakiler bu zâtın kim olduğunu sorunca Hiz. Muhammed (s.a.v.), dünyada onu zâhir gözüyle göremeyeceğini, Karan köyünde ibadetle meşgul bir hâl ehli olduğunu; gözleri kör, eli ayağı tutmaz ihtiyar annesini şeriata bağlılığı yüzünden bırakamadığı için kendisini görmeye gelemediğini, hayatını deve gütmekle kazandığını anlatmıştır. Sahâbelerden Ebu Bekîr onu görmek istediğini belirtince Peygamber onu Hiz. Ali ve Hiz. Ömer'in göreceğini söyler ve onlara Uveys'i gördükleri zaman ümmetine dua etmesini söylemelerini ve hırkasını ona vermelerini vasiyet eder (Tansel, 1975: 223).

Ana hakkı için Peygamber sevdasını içine gömen ve sonunda Peygamber'in övgülerine mazhar olup onun mübarek hırkasını alma şerefine nâil olan bu zât, evlatlık vazifesini yerine getirmenin Allah katında öneminin delîlidir. *Veysel Karanî Destanı*'nda onun, gözleri görmez annesine gece gündüz baktığı, annesini arkasına bağlayıp deve gütmeye gittiği, onu bir gölgeye bırakıp develeri güttüğü, anasına hürmet ettiği için Allah tarafından yüceltildiği anlatılır:

Kimdir ol sultân-ı Veysi âşikâr

Ol Yemen elinde idi bahtiyâr

Kim Karen köyünde olurdu hemen

Deve güderdi gece gündüz yakîn

Varidi bir gözsüz anası anın

Bekler idi anı ol leyl ü nihâr

Arkasına alur idi çün müdâm

Deve güdmege giderdi ol hemân

Kor idi bir gölgede anı hemân

Devesini güder idi ol yakîn

Ücretile develeri ol güder

Gice gündüz Tenriye tâ'at ider

Anasına ider idi hürmeti

Anın için buldı Hakdan rif'ati (Kaplan, 2008: 383)

Nesre Çeviri: “O tanıdık Veysi sultan kimdir? Yemen ilinde bir bahtiyardı. Karen köyünde idi, sürekli deve güderdi. Onun, gözü görmeyen bir anası vardı, gece gündüz anasını beklerdi. Anasını arkasına bağlar, deve gütmeye giderdi. Onu gölgeye bırakıp devesini güderdi. Parayla develeri güder, gece gündüz Allah’a ibadet ederdi. Annesine hürmet ederdi, onun için Allah’tan yücelik buldu.”

3.4.9. Vâlîde Sultanlar

Oluşumunu daha çok saray çevresinde tamamlayan klasik Türk şiirinin mahsûlleri olan divanların kaside bölümlerinde dönemin hükümdarlarına, devlet büyüklerine, saray efrâdına ve vâlide sultanlara methiyeler yazmak gelenektir. Çoğu şairin divanlarında dönemin vâlide sultanına bir şekilde yer verdiği görülür. Çalışmanın konusu açısından bu bölümde, vâlide sultanların annelik hususiyetlerine yönelik oluşturulmuş beyitler ya da metinler söz konusu edilecektir.

Her ne kadar vâlide sultanlar yaşadıkları dönemin siyasetine yön vermiş, hükümdar oğulları ya da eşleri üzerinde etki göstermiş olsalar da onların ilk ve en önemli vazifeleri annelik idi. Zaten buldukları konuma gelebilmenin şartı, Osmanlı soyunu devam ettirecek erkek evladı doğurabilmek, dolayısıyla anne olmaktı. Şairler bu vesileyle kasidelerde, vâlide sultanların dünyaya getirdikleri evlat üzerinden onlara övgülerde bulunmuşlardır:

Böyle bir 'âdile sen vâlide sultân oldun

Şimdi farz oldu bize şânını itmek tevkîr (Nâil Abbas Paşa Dîvânı, K.16/17)

Nesre Çeviri: “Böyle adaletli birine sen vâlide sultan oldun, bize de şânını yüceltmek farz oldu.” Şair, Abdülmecid Hân’ın annesi Bezm-i âlem Sultan için yazdığı kasidede onun adaletli bir hükümdarın annesi olması sebebiyle yüceltmeye lâyık olduğunu vurgular.

Hazret-i Vâlide Sultân ya’ni

Mâder-i Hazret-i Sultân Mahmûd

Matla’-ı şems-i hilâfet ki anuñ

Fer’idür sâye-i Hallâk-ı Vedûd (Seyyid Vehbî Dîvânı, Tr.21/1-2)

Nesre Çeviri: “Hazret-i Vâlide Sultan, yani Hazret-i Sultan Mahmud’un annesi. Onun hilâfet güneşini doğurması, Allah’ın gölgesinin nurudur.” Metinde Sultan Mahmud’un annesine övgülerde bulunulurken onun padişahı doğurması Allah’ın gölgesinin nuru olarak tanımlanır.

Vâlide sultanların annelik vasıflarına dikkat çekerek oluşturulan manzumeler genellikle verilen örneklere benzer. Şairler, dönemin sultanını dünyaya getiren anneye, dolayısıyla onun üzerinden dönemin sultanına övgülerde bulunurlar.

3.5. Sosyal Hayattaki Annelik Vasıflarının Klasik Türk Şiirine Yansıması

Edebiyat, toplumun vazgeçilmez bir parçasıdır. Edebî eserler toplumsal hayattan beslenerek oluşturulur ve oluşturulduğu toplumun gelişmesine, çağa ayak uydurmasına büyük ölçüde yardımcı olurlar. Şairler, yazarlar ve edebiyat uzmanları, içinde buldukları toplumun sorunlarını eserlerinde işleyerek tüm dünyaya duyururlar ve bu sorunların çözülmesinde ön ayak olurlar. Her birey gibi edebiyatçılar da yaşadıkları toplumun kültürünün bir parçasıdır ve meydana getirdikleri eserlerde doğal olarak o kültürün izlerinin bulunması kaçınılmazdır. Ramazan Kaplan'a göre: *“Toplumların tarihi boyunca edebiyatın işlevi, genellikle onun iki yönü öne çıkarılarak belirlenmeye çalışılmıştır. Kimileri, edebiyatı kişisel duygulanmaların, yaşantıların, heyecanların ifade aracı görmüştür. Bu durumda edebiyat, geniş kalabalıkların değil, bireyin hizmetinde olarak, gerek yazar gerekse okurun adeta eğlence aracıdır. Böylece hem yazar hem de okur, edebiyat eserleri sayesinde kişisel çıkmazlarından kurtulmanın yolunu bulurlar. Gerçi bu ölçülerde bile edebiyatın sosyal yarardan uzak kaldığı söylenemez; ama bu, edebiyatın toplumsal işlevinin en alt sınırındır. İkinci durumda edebiyat, toplumsal bakış açısının ürünüdür ve ondan beklenenlerin sınırları da buna göre çizilmektedir. Edebiyatı bu anlayış çerçevesinde ele alanlar, sosyal problemlerin çözümlenmesinde edebiyatı bir eğitim aracı olarak görmüşlerdir. Bu bir bakıma edebiyatın bir dereceye kadar asıl amacından uzaklaştırılması anlamına gelir. Oysa gerçek edebiyat eserleri bu iki amaca da başarıyla hizmet eden eserlerdir. İnsanı toplumdan ayrı düşünemeyeceğimize göre, onun öncelikle kendisi sonra da toplum için hazırlanması gereklidir.”* (Kaplan, 1988: 24)

Özellikle 19. yy.ın ikinci yarısından sonra klasik Türk şiirine yönelik toplumsal hayattan kopuk olduğu, yalnızca saray çevresine hitâp ettiği yönünde eleştiriler oluşmaya başlamıştır. Bu konu üzerinde tartışmalar sürmekte olup ortak bir noktaya varılması pek mümkün görünmemektedir. Ancak klasik Türk edebiyatı ürünlerinde, sosyal hayattaki anne-çocuk ilişkisinin tüm boyutlarıyla işlendiği görülür. Bu durum klasik Türk şiirine yönelik eleştirilerin haksızlığına delil niteliğindedir. Doğum hadisesi sırasında yaşanan olaylar, çocuğun sütanneye verilmesi, çocuğun büyüme sürecinde anne ve sütanne tarafından ona sunulan hizmetler, annelerin çocuklarını korumak adına yaptıkları eylemler, karşılıksız

ve en büyük sevgi olan anne sevgisi, annenin sınırsız merhameti ve fedakâr oluşu, çocuğun her şeyden çok anneye muhtaç oluşu gibi günlük hayatta da bilinen durumların klasik Türk şiiri örneklerinde işlenmiş olması, sosyal hayattaki anne tipinin metinlere taşındığının göstergesidir. Klasik Türk şiirinde anne motifi özellikle mesnevi türünde yazılmış eserlerde sosyal bağlamda ele alınmıştır.

3.5.1. Koruyucu, Fedakâr, Merhametli, Nasihat Verici, Ara Bulucu, Çare Üretici Kimliğiyle Mesnevilerde Anne

Allah tarafından annelere “analık içgüdü” adı altında birtakım hususiyetler yüklenmiştir. Anneler genellikle evladının selâmeti için her türlü fedakârlığı yapan, çocuğunu korumak adına kendi varlığından bile vazgeçen, sonsuz bir merhamet ve şefkat duygusuna sahip olan varlıklardır. Bu özelliklerle birlikte annenin yüreğinde evladına karşı büyük bir sevgi vardır. Bu sevgi sadece insanlarda değil hayvanlarda da mevcuttur. İstisnâî durumlar olsa da anne olan tüm canlılar genellikle yavrularını tüm tehlikelerden korumaya çalışırlar.

Klasik Türk şiiri ürünlerinden olan mesnevilerde geçen anne motifi, toplumsal hayattaki anne tipiyle benzerlik gösterir. Koruyucu, fedakâr, sahiplenici, merhametli özellikleriyle mesnevilerin en önemli karakterlerinden olan anne/sütanne, hikâyedeki kahramanların çoğu zaman en güvendikleri ve sırlarını ilk açtıkları kişi olarak karşımıza çıkar. Bazen sütanne bazen öz anne olarak metinlerde yer bulan bu karakterler genellikle olumlu vasıflarıyla işlenir. En olumsuz vasıfları hileye başvurmadır ki onu da çocuklarına daha yakın olabilmek, çocuklarını koruyabilmek ya da onların sevdiklerine kavuşabilmesi için yaparlar. Genellikle kahramanlar, âşık olduklarını ilk olarak sütannelerine söylerler, sütanneler de ara bulucu vasıflarıyla sevenlerin kavuşmasına yardım ederler.

Leylâ ve Mecnûn'da anne motifi; Leylâ'nın annesi, Mecnûn'un annesi, Mecnûn'un sütanesi şeklinde karşımıza çıkar. Mecnûn dünyaya geldiğinde uzun süredir bir evlat sahibi olmayı arzulayan babası ve annesi büyük sevince boğulurlar ve etrafa hediyeler dağıtırlar. Mecnûn güzelce bakılması için sütanneye verilir. Sütanne onun için canla başla çalışır, onun en güzel şekilde büyümesi için elinden geleni yapar:

Dâye anı pâk kıldı kandan

Kaldurdu bu tîre hâk-dândan

Guslin verüp âb-ı çeşm-i terden

Süt yerine verdi kan cigerden

Cân ile kılurdu dâye i'zâz

Esbâb-ı kemâl-i terbiyet sâz (Fuzûlî, Leylâ ve Mecnûn/526, 527, 529)

Nesre Çeviri: “Sütannesi onu kandan temizleyerek bu kara yerden kaldırdı. Onu taze gözyaşı ile yıkayarak süt yerine ciğerinden kan verdi. Sütannesi canla başla ona özen gösteriyor, en güzel şekilde büyümesi için ne lazımsa yapıyordu.”

Sütannesinin tüm çabalarına rağmen ağlamayı ve feryâdı kesmeyen Mecnûn’un derdine çare arayan yine sütannedir. Onu avunması için dolaşmaya çıkarır. Bu gezinti esnasında Mecnun bir evde güzel bir kız görür ve ağlaması, üzüntüsü kesilir. Bu durumu fark eden sütanne, Mecnûn’a o peri gibi güzel kızını arkadaş yapar:

Lâkin o edüp hemîşe nâle

Hoşnud degüldi hiç hâle

Bi gün anı gezdürürdi dâye

Derdüni yetürmege devâya

Bir evde meger ki bir perî-ves

Ol tıflı görüp besî müşevveş

Rahm etdi eline aldı bir dem

Tıfl anı görünce oldu hurrem

Hüsnine bahup karar dutdı

Feryâd u figânını unuttı

Mâhiyyetini çü dâye bildi

Ol mâhı ana enîs kıldı (Fuzûlî, Leylâ ve Mecnûn/530, 534, 535, 536, 537, 539)

Nesre Çeviri: “Lakin o boyuna feryat ediyordu. Hâlınden hiç hoşnut değildi. Bir gün dadısı derdine deva bulmak için (çocuğu) gezmeye çıkardı. O sırada evin birinde peri gibi bir güzel, bu çocuğu çok üzgün ve şaşkın gördü. Acıyıp onun bir an elini tuttu, çocuk onu görünce sevinçle doldu. Güzelliğine bakıp sustu, feryat ve figanını unuttu. Sütanne durumu fark edince o ay yüzlüyü çocuğa yoldaş eyledi.”

Hikâyede Leylâ'nın annesi, nasihat verici ve kızının dert ortağı olması kimliğiyle işlenir. Kızının âşık olduğu dedikodularını duyan anne, kızını önce azarlar, sonra ona öğüt verir:

Tedrîc-i mesâvî ile nâgâh

Leylînün anası oldu âgâh

Odlara dutuşdı yasa batdı

Ol gonca dehâna dil uzatdı

K'ey şûh nedür bu güft ü gûlar

Kılmak sana ta'ne ayb-cûlar

Niçün özüne ziyân edersen

Yahşi adını yaman edersen

(Fuzûlî, Leylâ ve Mecnûn/645-648)

Nesre Çeviri: “Kötü dedikoduların giderek artması sebebi ile Leyla’nın annesi ansızın durumdan haberdar oldu. Ateşlere düştü, yasa battı, o gonca ağızlıya dil uzattı. ‘Ey hoppa!’ dedi. ‘Nedir bu dedikodular? Bu ayıp arayanların seni kınamaları nedir? Niçin kendine yazık ediyorsun da iyi adını kötüye çıkarıyorsun?’ şeklinde kızına uzunca öğüt veren anne; onun nazik bir gül olduğunu, değerini bilmesi gerektiğini, insanlara kanmamasını, bir kız olduğu için namusunu koruması gerektiğini, eğer babası duyarsa onu cezalandıracağını anlatır (Fuzûlî, Leylâ ile Mecnun/649-676).

Leylâ, Mecnûn’a kavuşamaz. Aşk derdinden yataklara düştüğünde onun yanında yine annesi vardır. Leylâ ölmeden önce annesine, Mecnûn’u bulup hâlini arz etmesini vasiyet eder:

Ey mûnis-i rûzgârum ane

Gam-hârum ü gam-güsârum ane

Men dâr-ı bekâya azm edende

Dünyaya vedâ edüp gedende

Mensüz çeküp âhlar figânlar

Sahrâlara düşdügün zamanlar

Düşse yolun ol olan diyâra

Arz-ı gamın eyle ol figâra

(Fuzûlî, Leylâ ve Mecnûn/2883-2886)

Nesre Çeviri: “*Ey ömrümün yakını anne! Gam ortağım ve arkadaşım anne! Ben ölümsüzlük diyarına doğru yola çıkıp dünyaya veda ettiğimde, bensiz ahlara çekip feryat ve figanlar kopararak çöllere düştüğün zaman, eğer yolun o sevgilinin bulunduğu diyara uğrarsa o düşküne derdimi arz et.*”

Mecnûn’un annesi de öğüt veren ve koruma içgüdüsüyle çocuğu için endişelenen biridir. Mecnûn çöllere düşünce onun hâline dayanamayan ve onu eve götürebilmek için Leylâ’nın evde onu beklediği yalanını söyleyen baba, Mecnûn’u eve götürmeyi başarır. Eve gelen Mecnûn’a annesi uzunca öğüt verir. Onun bu aşk derdinden kurtulması gerektiğini, sevgili istiyorsa da anne ve babasının ona başka bir kız bulacaklarını ve istediği düğünü yapacaklarını, onun çok değerli olduğunu ve bu değerini koruması gerektiğini, zengin ailesinin varisi olarak evine dönmesini, artık oğullarının derdinden kocasının ve kendisinin helâk olduğunu anlatır (Fuzûlî, Leylâ ve Mecnûn/944-978).

Yusuf u Züleyhâ mesnevilerinde anne, hikâyeye yön veren kahramanlardandır. Şeyyâd Hamza’nın *Yûsuf u Zelîhâ* adlı eserinde anne; Yusuf’un henüz Yusuf doğmadan ölmüş annesi, Zeliha’nın sütannesi, Yusuf’un sütannesi, Yakup’un evladından ayırdığı cariyeye şeklinde karşımıza çıkar. Yusuf’u kardeşleri kuyuya atar. Bir şekilde kuyuda bulunup çıkarılan Yusuf, köle pazarında satılır. Kervan, onu satın alan tüccarın memleketine doğru yol alır. Yolda annesinin mezarına rastlayan Yusuf, kendini deveden atar ve mezara sarılıp ağlar:

Göçdi kâfile gitdi karanlık gece

Sormagıl kim Yûsuf’un hâli nece

Deveye bindürdüler aldı gider

Anası kabrine uğrar gör n’eder

Çünkü Yûsuf anası kabrin görür

Kend’ özün şol deveden endürür

Bir zaman ağlar ol kabri kucar

Gönlünden sırrını söyler açar (Şeyyâd Hamza, Yûsuf u Zelîhâ/234-

237)

Nesre Çeviri: “Kervan gece karanlığında hareket etti. Yusuf’un hâli nice olur, diye sorma. Deveye bindirip alıp götürdüler. Anasının kabrine tesadüf edince ne yapsın. Yusuf anasının kabrini görür görmez kendisini deveden öyle bir attı ki! Bir müddet ağladı, kabre sarıldı; içindeki sırrını açtı.”

Hikâyede Zeliha’nın sütanesi, kızın derdine derman olmak için çare üreten ve Zeliha’nın derdini ilk açtığı kişi sûretinde karşımıza çıkar. Zeliha, Yusuf’a gönlünü kaptırmıştır. Derdinden hasta düşer. Onu hasta ve bitkin hâlde gören sütanesi onun durumunu araştırır. Derdine çare olmaya çalışır. Zeliha’ya kendisine neden daha önce haber vermediğini, onun derdine derman olabileceğini söyler. Zeliha da sütanesinden yardım ister. Kendisini bu dertten kurtarmasını diler. Sütanesi ona “Bir saray yaptır, o saraya her yanı mermerden olan kırk direk diktir, sarayı güzelce süsle, nakkaşa Yusuf’un ve senin resmini nakşettir. Sonra Yusuf’u saraya davet et, senin ve kendisinin resmini nakşedilmiş görünce sana âşık olsun.” der:

Dâya eydür yâ kızum dön bir berü

Neden oldu göreyüm benzün saru

Zelîhâ eydür ol İmrânî kul kanı

Beni böyle kıldı gördün mi anı

Kıldı ‘âşık uş beni anladım

Kâşkî yüzünü görücek öleydim

Dâya eydür 'ışk işi şöyle olur

Gitse udi 'âşıkun risvâ olur

Dâya eydür deseüdün öndin bana

Tez bulurdum çare uşda ben sana

Zelîhâ eydür hele kılğıl bir çâre

'Işk odına düşdüüm uş ben bî-çâre

Dâye eydür buyur üstadlar gele

Senün için bir 'azîm saray kıla

Kızıl atlas döşesinler sarâya

Sen otur taht üzere benzer aya

Sûratun yazdur Yûsuf'un nakkaşa

Dâhı senün suratun bile paşa

Ol suratlar nakşını görsün gözi

Sabri gitsün 'âşık olsun kend'özi (şeyyâd Hamza, Yûsuf u Zelîhâ/453-

475)

Nesre Çeviri: “Sütanne ‘Ey kızım dön hele bir benzin neden sarardı bakayım.’ dedi. Zeliha ‘O İmranlı köle yok mu! Gördün mü beni böyle yaptı. Anladım ki işte beni bu âşık etti, keşke yüzünü görünce öleydim!’ dedi. Sütanne ‘Aşk işi öyle bir iştir ki âşığın hayâsı yok olursa rezil rüsvâ olur. Keşke önceden bana söyleseydin, ben sana hemen çare bulurdum.’ dedi. Zeliha, ‘Hele bir çare bul, aşk ateşine düştüm çaresiz kaldım.’ dedi. Sütanne, ‘Çağır ustalar gelsin, senin için büyük saray yapsınlar. Sarayı kızıl atlasla döşesinler, sen de ay gibi taht üzerine otur. Nakkaşa Yusuf’un resmini nakşettir, senin resmin de olsun. Sonra Yusuf o resimleri görsün, dayanamasın âşık olsun.’ Dedi.”

Yusuf’a dört yıl bakıp onu büyüten ve ona öz annesi gibi bağlanan Yusuf’un sütanesi, hikâyede Yusuf’tan uzak kalmamak için hileye başvuran bir karakterdir. Dört yıl süreyle sütannelik yaptığı Yusuf’tan ayrılmak zor gelen kadın, çocuğu babasına teslim ederken bileğine bir bileklik takıverir. Sonra Yakup’a “Yusuf bilekliğimi çalmış, onu bul da bana ver.” der. Yusuf böyle bir şey yapmadığını söylese de Yakup ona inanmaz ve çocuğu iki yıl o sütannenin yanına köle olarak verir:

İmdi dinle hoş hikâyet hoş haber

Yûsuf’un bir dâyası vardı meger

Dört yıl anı besledi timarlayu

Verdi bir gün Ya’kûb’a ismarlayu

Ol dâya Yûsuf’u severdi katı

Var-ıdı bir boncuğı key kıymeti

Anı takdı dâya Yûsuf kolına

Getürüp ismarladı atasına

Döymedi ol dâya ansuz olmağa

Dâya diler imdi hîle kılmağa

Geldi eydür yâ Ya 'kûb oğlun kanı

Kanı kandadur bize vergil anı

Boncuğum oğurlamış kıymetine

Deger idi on iki bin altuna

N'edeyim kızıl yâkûtdur ben anı

Hele bulı ver bana ol oğlanı

Vardı Ya 'kûb istedi buldı anı

Eytdi Yûsuf bulduğun boncuk kanı

Yûsuf eydür almadum boncuğın ben

Ne ho gördüm ben anı bana inan

Anı Ya 'kûb buldı boncuğı kılı

Gerü var der iki yıl kulluk kılı(Şeyyâd Hamza, Yûsuf u Zelîhâ/1153-1163)

Nesre Çeviri: “Yusuf’un meğer bir sütannesi varmış. Dört yıl onu beslemiş, onunla ilgilenmiş, bir gün Yakup’a teslim etmiş. Sütannesi Yusuf’u pek severdi. Kıymetli bir

boncuğu vardı. Sütannesini onu Yusuf'un bileğine taktı, getirdi babasına teslim etti. Ama Yusuf'un yokluğuna dayanamadı., onun için bir hile düşündü. Geldi 'Ey Yakup! Oğlun nerede? Her neredeyse onu bize ver. On iki bin altın değerinde olan boncuğumu çalmış. Kızıl yakuttandı, şimdi Yusuf'u ne yapayım? Hele o çocuğu buluver.' dedi. Yakup gitti, aradı, buldu onu. 'Yusuf, bulduğun boncuk hani?' dedi. Yusuf 'Ben onun boncuğunu ne aldım ne de gördüm bana inan.' dedi. Yakup boncuğu buldu. 'Dön, iki yıl kölelik yap!' dedi."

Hikâyede anne kimliğiyle karşımıza çıkan başka bir karakter, Yakup'un cariyesidir. Bu cariyeyle, evladından ayrılan ve acı çeken anne portresi çizilir. Yusuf'un annesi ölünce Yakup bir cariye alır. O kadının Beşir adında bir oğlu vardır. Yakup, cariyenin sütü eksilmesin, Yusuf daha iyi beslensin diye cariyenin oğlunu satar. Oğlu elinden alınan anne, Yakup'a ilenir: "Ey Rabbim, Yakup beni oğlumdan ayırdı. Gece gündüz ağlatıp inetti." diye ağlar. Allah, onun duasına hemen ses verip "Duayı kabul ettim, oğlunu tekrar görüp sevineceksin. Yakup da oğluna kavuşacak, ancak önce ben de Yakup'u ağlatıp gözlerini kör edeceğim." der:

Yûsuf'un ol vakt ki öldi anası

Aldıydı gör ki yatı atası

Anası Râhîle ol gün kim ölür

Ya 'kûb peygâmbir bir kırnak alır

Var-ıdı ol kırnağın bir oğlanı

Emzürürdi genc-idi n'edem anı

Adı Beşîr ol karavaş oğlunun

İmdi eşit eydeyüm vasfın anuñ

Satdı Ya 'kûb ol karavaş oğlanı

Süidini Yûsuf eme deyü anuñ

Ol karavaş ağladı Hâlık'ına

İniledi eytdi kim yâ Rabbenâ

Sevdüğümden Ya 'kûb ayırdı beni

İnilettdi ağladup düni günü

Geldi ün hâtıfdan ol karavaşa

Dinle imdi kal 'aceb uşbu işe

Du'ânı kıldum kabûl kayurma sen

Oğlunu görüp gerü sevinesen

Oğlunu ilkin senün kavuşduram

Andan ol Ya 'kûb'a oğlun erürem

Ağladam Ya 'kûb'ı ben görmez ola

Hem yerinden kavzanup turmaz ola (Şeyyâd Hamza, Yûsuf u Zelîhâ/1336-

1346)

Nesre Çeviri: “Yusuf’un anası önceden ölmüştü. Babası da ona göre kendisini hazırlamıştı. Anası Rahile’nin öldüğü gün Yakup peygamber bir cariye aldı. O cariyenin bir çocuğu vardı, körpeydi emzirirdi, ‘Ne yapayım onu?’ derdi. Çocuğun adı Beşir idi. Şimdi dinle de sana onun durumunu anlatayım. Yakup, Yusuf sütünü emsin diye cariyenin çocuğunu sattı. Cariye Yaradan’a ağladı. ‘Ey Rabbim!’ diye feryat etti. ‘Yakup beni sevdiğimden ayırdı, gece gündüz ağlatıp inletti.’ Cariyeye gaipten ses geldi, şimdi dinle bak nasıl şaşıracaksın. ‘Duanı kabul ettim endişelenme, oğlunu tekrar görüp sevineceksin. Önce oğlunu sana, sonra da Yakup’u oğluna kavuşturacağım. Ben de Yakup’u ağlatacağım; görmez olacak, hem de eli ayağı tutmaz olacak.”

Vâmık u Azrâ adlı mesnevideki anne ve sütanne motifleri, Hamzâ’nın Yûsuf u Zelîhâ’sına benzer niteliktedirler. Hikâye, kahramanların doğumuyla başlar. Doğduktan sonra her ikisi de sütanneye verilirler. Sütanneler, kendilerine emanet edilen yavrulara canla başla hizmet ederler. Vâmık’ın sütanesi ona ilk gıda olarak bal ve hurma sütü verir. Yemeğine su yerine gül suyu katar. Şeker yedirip gül suyu içirir ki çocuk tatlı dilli olsun ister:

Pes andan buldılar bir pak daye

Ki zühre gibi hıdmet ide aya

Hezaran rağbet-ile hıdmet itdi

Ki her bir hıdmete bin 'izzet itdi

Gidâsın itdi evvel şîr-i hurma

K' ideler şîr-ile şehdi murabba

Su yirine aşâ katdı gül-âbı

Yidirdi kandi içürdi cülâbı

(Manisalı Câmi’î, *Vâmık u Azrâ*/758-

Nesre Çeviri: “*Sonra da o ay (yüzlüye) Zühre gibi hizmet etmesi için temiz bir sütanne buldular. Kılı kırk yararçasına itinalı hizmette bulundu. Ona ilk gıda olarak bal ile terbiye edilmiş hurma sütü verdi. Yemeğine su yerine gül suyu kattı, şeker yedirip gül suyu içirdi.*”

Azrâ'nın sütanesi de aynı şekilde bebeği en güzel şekilde besler. Her şifalı içecekten içirir, taze badem ve süttten muhallebi yapar yedirir. Çocuk tatlı dilli olsun diye süt yerine gül suyu ile şekeri karıştırarak içirir (Manisalı Câmî'î, Vâmık u Azrâ/953-959).

Azrâ, Vâmık'ın aşkından derde düşünce yardımına koşan sütannesidir. Azrâ, Vâmık'ın dilden dile dolaşan güzelliğini duymuş, ona görmeden âşık olmuştur. Ancak Vâmık, Azrâ'dan henüz haberdâr değildir. Azrâ, Vâmık'ın kendisinden haberdâr olmadığını, bu derdin kendisini bitireceğini, aşk ateşinin içini dağladığını anlatarak sütannesinden yardım ister. Öz yavrusu gibi sevdiği kızın bu hâlini görünce perişan olan kadın, Azrâ'ya kendi sûretinin bir resmini yaptırmasını tavsiye eder ve o resmi Vâmık'ın yaşadığı ülkeye göndereceğini söyler. Öyle de yaparlar. Azrâ'nın sûreti nakkaşlarca resmedilir ve o resim sütanne tarafından Vâmık'ın yaşadığı Çin ülkesine gönderilir. Resim bir şekilde eline geçen Vâmık, Azrâ'ya deliler gibi âşık olur (Manisalı Câmî'î, Vâmık u Azrâ/1042-1205).

Mesnevilerde anne tipinin bazen büyü yapan kişi olarak işlendiği görülür. Ahmed Rıdvân'ın *Hüsrev ü Şîrîn* mesnevisinde aşka tutulan kahramanın annesi, onu bu aşktan soğutmak için sevgilinin resmi üzerine kuyruk yağı döker (Karaman, 2016: 232).

Hüsrev ü Şîrîn'de Şîrîn'in adını koyan onun sütannesidir:

Çü buldı dâyesi agzını şîrîn

Bu lezzetden didi adını Şîrîn (Ahmed Rıdvân, *Hüsrev ü Şîrîn*/551)

Nesre Çeviri: “*Sütanesi ağzını şirin bulduğu için adını Şîrîn koydu.*” Mesnevîde sütannenin isim koyma rolünden başka rolleri de vardır. Şîrîn, Hüsrev'in memleketine gitmek için yola çıkmaya karar verdiğinde saraydan çıkmak için izin almakta sütannesini kullanır. Onunla birlikte yola koyulan Şîrîn, gideceği yeri sütannesine yolda açıklar:

Giderken yolda Şîrîn-i dil-efgâr

Aytdı dâyeye olma sitemkâr

Sana hâlüm beyân itmek ne hâcet

Bilürsin kıssa-i derdüm tamâmet (Ahmed Rıdvân, Hüsrev ü Şîrîn/997-998)

Nesre Çeviri: “Yolda giderken gönlü yaralı Şirin, sütannesine sitem etmemesini, hâlini ona anlatmaya lüzûm olmadığını, onun zaten bildiğini söyler.”

Hüsn ü Aşk'ta sütanne kimliğinde karşımıza çıkan anne tipi, Aşk bebekken onu avutan, ona ninni söyleyen kişidir. Söz konusu ninnide bir annenin gözünden evladın kıymetini görmek mümkündür. Tardiyye formunda yazılan bu ninnide sütanne, yavrusuna dualar eder, nasihatlerde bulunur, onun geleceğinden endişe eder, feleğin ona zulmedeceğinden korkar:

Ey mâh uyu uyu ki bu şeb

Gûşunda yer ede bang-i yâ Rab

Ma'lûm degil egerçi matlab

Öyle görünür ki hükm-i kevkeb

Sih-i siteme kebâb olursun

Ey gonca uyu bu az zamândır

Çarhın sana maksadı yamandır

Zîrâ katı tünd ü bî-amândır

LÜtf etmesi de velî gümândır

Havfım bu ki pek harâb olursun

Ey nergis-i aşk hâb-ı nâz et

Dâmân-ı kazâya düş niyâz et

Bin havf ile çeşm-i cânı bâz et

Encâm-ı belâdan ihtirâz et

Bâzîçe-i inkılâb olursun

Gel mehd-i safâda râhat eyle

Birkaç gececik ferâgat eyle

Fikr eyle sonun inâyet eyle

Süt yerine kana âdet eyle

Peymâne-keş-i itâb olursun

Mehd içre uyu ki ey semen-ber

Kalmaz bu revîşde çarh-ı çenber

Bir hâl ile gerdiş etmez ahter

Seyr et sana az vakitde n'eyler

Seyl-i gama âsyâb olursun

Bîdârlık ile etme mu'tâd

Uyhudan olur olursa imdâd

Bir zehr sunup bu çarh-ı cellâd

Gâlib gibi kârın ola feryâd

Nesre Çeviri: “Ey ay yüzlüm uyu, uyu ki bu gece kulağında ‘Yâ Râb’ sesi yer ede. Maksat malûm değilse de, yıldızın hükmü görünüyor şöyle: Sitem şişine kebab olacaksın. Ey gonca, uyu, bu kısa bir zamandır, feleğin senin hakkında niyeti yamandır, çünkü o çok sert ve bî-amandır. Bir gün gelip lütfetmesi kuru zandır. Korkum o ki pek harâp olacaksın. Ey aşk nergisi, naz uykusuna dal. Kaderin ayaklarına düş, yalvar. Bin korku içinde aç gözünü öyle kal. Belanın kucağına düşme tedbirini al. Yoksa döneke feleğin elinde oyuncak olacaksın. Gel, neşe beşiğinde uyu, rahat eyle. Birkaç gecelik her şeyden feragat eyle. Sonunu düşün ne olur, lütfeyle. Süt yerine kan içmeyi âdet eyle. Çünkü yakında azarlanış kadehini içeceksin. Ey yasemin göğüslü, uyu beşik içinde. Kalmaz elbet döneke felek bu gidişte. Talih dönüp durmaz asla bir hâlde. Seyret neler eyleyecek sana az vakitte. Gam seline değirmen olacaksın. Alışkanlık peyda etme uyanıklığa. Uykudan olur imdat, olursa. Bu cellat felek sana bir zehir sunduğunda, Gâlib gibi feryat edip sonunda dert meclisine rebap olacaksın.” (Kalkışım, 2008: 243-247).

Ahmedî’ye ait *İskendernâme* adlı mesnevîde anne, kahramanın güvendiği tek varlık olarak işlenir. İskender’in ölmeden önce annesine bir vasiyet bıraktığı, bu vasiyette dünyanın geçici olduğu, yaşananların ezelde kader olarak takdir edildiği anlatılır. Oğlunu annesine emanet eden İskender, onu yalnız bırakmamasını annesine tembih eder (Ayçiçeği, 2013: 150). Metinde İskender’in, oğlu İskenderus için annesine vasiyeti şu şekildedir:

Komagıl İskenderûs’ı bir nefes

K’ola nâ-geh lu’b u yâ lehve heves

Kişi k’anun işi lu’b u lehv ola

Olmaya hîç iş ki ol bî-sehv ola

Memleket âyînini öğret ana

Şöyle kim bilürsin öğretdün bana (Ahmedî, *İskendernâme*/7910-7912)

Nesre Çeviri: “İskenderus’u bir an yalnız bırakma ki oyuna ve faydasız işlere heves etmesin. İş eğlence ve oyun olan kişinin hatasız işi olmaz. Ona bana öğrettiğin gibi memleket âdetlerini öğret.” İskender’in tek varlığı oğlunu annesine emanet etmesi, onun en çok güvendiği kişinin annesi olduğunu gösterir. Anne babalar, çocuklarının üstüne titrerler, kendi başlarına bir iş geleceğini ya da öleceklerini sezdiklerinde arkalarında bırakacakları evlat için kaygılanırlar. Geçmişten günümüze değişmeyen bu durum, yukarıdaki örnekte somut bir şekilde ortaya konmuştur.

İskender öldüğünde annesi tabuta kapanıp ağlar:

Geld’anası urdı tâbûta yüzün

Bîm-idi k’öldüre anda kendüzün

Ağlayıp üstüne anun zâr

Gözlerinden dökdi hûnîn cûybâr

(Ahmedî, İskendernâme/7960-

7961)

Nesre Çeviri: “Annesi geldi, kendisini öldürecek gibi tehlikeli şekilde yüzünü tabuta vurdu. Onun üstünde ağlayıp kanlı yaşlar döktü.”

İskendernâme’de hikâyenin kahramanlarından Feridûn’un annesi, çocuğunu koruyan bir kişi olarak işlenir. Dahhâk, tahtının elinden alınacağı korkusuyla, adamlarına erkek doğan tüm çocukları öldürmelerini emreder. Feridûn anne karnındadır. Dahhâk’ın bu emrini duyan Feridûn’un annesi, korku içinde kalır. Doğum günü gelip çatığında kadın önce bir kız bebek doğurur. O sırada orada bulunan Dahhâk’ın adamları çocuğun erkek olmadığını görünce çekip giderler. Ardından Feridûn doğar. Anne, ikiz doğum yapmıştır. Feridûn’u herkesten saklayan anne onu sağ salim büyütür:

Hâmile-y-di anası hamli ikiz

Biri er ol ikinün ü biri kız

Ana degin ikiz olmazdı yakîn

Bir karnından bir togar-ıdı hemîn

Çün vilâdet agrısı oldu ayân

Kız-ıdı evvel ki togdı bî-gümân

Ol işe mensûb olanlar geldiler

Âbteyin ivin tefahhus kıldılar

Çün togar kız-ıdı ma'lûm itdiler

Oradan korhusuz olup gitdiler

Togdı kız ardınca Efrîdûn şâh

K'aldı Dahhâkün elinden taht-gâh

Şöyle kıldı anası anı nihân

K'olalinc'andan belürmedi nişân
5253)

(Ahmedî, İskendernâme/5247-

Nesre Çeviri: “Anası biri erkek biri kız ikiz taşıyan hamileydi. Ona kadar ikiz doğuran olmamıştı. Hep bir karından bir çocuk doğardı. Doğum sancısı tuttu, ilk olarak bir kız doğdu. Dahhak’ın adamları geldi, Abtey’in (Feridun’un babası) evini aradı. Doğanın kız olduğunu bildirdiler, oradan korkusuz gittiler. Kızın ardından Dahhak’ın elinden tahtı alacak olan Feridun şahı doğdu. Annesi onu gizledi, hiç ondan bir işaret göstermedi.”

Örneklere görüldüğü üzere mesnevilerde anne motifi; koruyucu, ara bulucu, fedakâr, merhametli, çare üreten, kahramanın en güvendiği kişi vb. şekillerde işlenir. Bu

durum günlük hayattaki anne tipinin metinlere yansıtılmış halidir. Geçmişten günümüze değişmeyen analık içgüdü, mesnevilerde de aynı şekilde karşımıza çıkar.

3.5.2. Annenin de Müdâhil Olduğu Birtakım Toplumsal Olayların, Âdetlerin, Uygulamaların Şiirlerde İşlenişi

Günlük hayatta karşılaştığımız, annelerin de içinde bulunduğu birtakım olayların, toplumsal âdetlerin, millet tarafından kabul görmüş bazı inanışların ve uygulamaların klasik Türk şiiri örneklerinde işlenmiş olduğu görülür. Ya da o günün şartlarına uygun bazı örf, âdet ve gelenekler anne motifiyle beraber ele alınır. Bazen bir teşbih malzemesi olarak bazen de gerçek anlamıyla verilen bu unsurlar, şiirlerin içeriğini ve anlamsal yönünü zenginleştirir.

3.5.2.1. Hamilelik Durumundaki Bazı Hâllerin Şiirlere Yansıtılması

Halk arasında hamile kadınlar için “yükü” ifadesi kullanılır. Bu kullanımın örneklerini klasik Türk şiirinde görmek mümkündür:

Yükli degil mi mâder-i dünyâ katı çokdan

Ya 'ni vücûda gelmelü dil-h'ah 'an-karîb (Örfî Dîvânı, G.30/4)

Nesre Çeviri: “Dünya ana çoktandır hamile değil mi? Yani gönül talebi yakında vücuda gelir.” Beyitte şair, iyimser bir yaklaşımla yakın zamanda gönlünün istediğine kavuşacağını belirtir. Bu isteği ona, anneye benzettiği dünya verecektir. Şairin istediği şeye dünyanın, yani kaderin hamile olduğunu, yakında şairin ona ulaşacağını söyler.

Hamilelik esnasında annenin gebeliğin verdiği bazı biyolojik sıkıntılardan dolayı stresli olması aşağıdaki beyitte teşbihe konu edilmiştir:

Vasfhâyeş rûz u şeb bâşed belâ-yı cân-ı mâ

Yâ Râb in gerdûn-ı âbisten çi turfe mâzerest (Behiştî Dîvânı, G.4/7) Farsça beyit, “Onun vasıfları gece gündüz canımızın belasıdır. Ya Râb! Bu hamile felek nasıl acayip annedir?” şeklinde Türkçeye aktarılır. Beyitte felek, hamile bir anneye benzetilmiştir.

3.5.2.2. Doğum Hadisesi İle İlgili Motifler

Doğum hadisesi sırasında yaşanan bazı olaylar ve doğduktan sonra bebeğe isim verme geleneği şiirlerde ele alınır:

Tevellüd eyleyicek mâder-i tabî'atdan

Kader behişt-i ma'ânî diyü kodı ana ad (Üsküdarlı Sırrî Dîvânı, K.7/74)

Nesre Çeviri: “*Tabiat anadan doğunca, kader ona cennet anlamında ad koydu.*” Beyitte memduha övgü vardır. Tabiat; memduhun annesine benzetilmiş, kaderin ona doğduğunda cennet anlamına gelen isim verdiği nakledilmiştir.

Doğum sırasında annelerin doğum sancısı çektikleri, doğum yapan kadınların acıdan ağladıkları bilinen bir gerçektir. Bu durum teşbihe konu edilerek ele alınır:

Tâ tıfl iken ne analar ağlatdı ol perî

Zannum budur cefâ ile togurdı mâderi (Seyyid Vehbî Dîvânı, G.264/1)

Nesre Çeviri: “*Daha çocukken o güzel, ne analar ağlattı. Bence annesi onu sıkıntılarla doğurmuştur.*” Annenin doğum sırasında sancılardan dolayı ağlamasını şair, sevgiliye bağlamıştır. Sevgilinin zâlimliği, halk arasında bilinen bir gerçeğe ilişkilendirilerek verilmiştir.

3.5.2.3. Göbek Kordonu

Çocuk doğduktan sonra, çocuğun anne karnında beslenmesini sağlayan göbek kordonu kesilir. Bu durum Necâtî Bey’in;

Olamaz kıl kadarı nâfe acundan ayrı

Meğer ol zülf-i siyâh ile kesildi göbeği (Necâtî Bey Dîvânı, G.642/5)

Nesre Çeviri: “*Nafe kıl kadarı dünyadan ayrı olamaz. Meğer o siyah zülüflü (sevgili) ile göbeği kesilmiş.*”

Kendüyi ta'rif edermiş müşg-i ter

Öksüz oğlan göbeğin kendi keser (Necâtî Bey Dîvânı, G.164/1)

Nesre Çeviri: “Terinin mis kokusu kendini tarif eder, öksüz çocuk kendi göbeğini kendisi keser.” beyitlerinde atasözü içerisinde kullanılır.

Nedîm’in bir beytinde anne ile çocuk arasında iletişimi sağlayan göbek bağına göndermede bulunulur:

Tutar göbek burusu goncayı açıldıkça

Şikâf-ı pîreheninden o gül gibi nâfin (Nedîm Dîvânı, G.61/2)

Nesre Çeviri: “O gül gibi göbeğin yırtık gömleğinden gonca açıldıkça (onu) göbek borusu tutar.”

Bugün de örnekleri görülen bir Türk geleneği vardır. Bebeğin göbek bağı okul, cami, hastane gibi kurumların bahçesine gömülür. Bunun sebebi, çocuğun ilerde o göbek bağına gömüldüğü kurumda iş bulacağı inancıdır. Bu durum;

Bu cihân ma‘mûresinden düştü göbek bağımız

Bî-sütûn Ferhâd’a vü Mecnûn’a sahra k’oldı had (Hikmetî Dîvânı, G.48/3)

Nesre Çeviri: “Bu dünya ülkesinden göbek bağımız düştü. Bîsütûn Ferhad’a, sahra Mecnun’a sınır oldu.” beytinde işlenir. Beyitte Ferhad’ın göbek bağına Bîsütûn dağına; Mecnun’unkinin ise çöllere düştüğü anlatılmaya çalışılır.

3.5.2.4. Emzikli Annelerin, Anne Sütünün ve Yeni Doğmuş Bebeklerin Şiirlerde İşlenişi

Emzikli anneler ve bebekleri, beyitlerde bazen teşbih unsuru olarak, bazen gerçek anlamıyla bazen de atasözü ve deyim içinde kullanılır:

Hep tazarru’la olur vâsıl olan matlûba

Meme virmez uşağa ağlamayınca mâder (Hakverdioğlu, 2009: 201)

Nesre Çeviri: “İstenilen şeye hep yalvarma ile kavuşulur. Anne, ağlamayınca çocuğa meme vermez.” beytinde atasözü içerisinde kullanılan emzikli anne-bebek ilişkisi,

İbrîk-i mey ki sâgarın emzikli mâderi

Pîr-i mugân da sâkilerin sût babasıdır (Sefercioğlu, 2002: 24)

Nesre Çeviri: “Şarap ibriği, kadehin emzikli annesi; meyhaneci de içki dağıtanların sût babasıdır.” beytinde teşbih malzemesi olarak kullanılmıştır.

Bâkî’ye ait,

Nice şîrîn olmasun kim sūd yerine anası

Sükker ile beslemiş ol tûtî-i gûyâcugı (Bâkî Dîvânı, G.524/2)

Nesre Çeviri: “O dudu dilliyi annesi sût yerine şekerle beslemiş, nasıl şirin olmasın?” beytinde ise gerçek anlamıyla verilir. Annesinin sevgiliyi sût yerine şekerle beslediğini düşünen şair, onun tatlı dilli olmasını buna bağlar.

Çocukların belli bir süre anne sütüyle beslendikten sonra ek gıdalarla desteklenip yavaş yavaş süttten kesilmesi, geçmişten günümüze değişmeyen bir durumdur. Bu olay beyitlerde ele alınır:

Kesilmezden mukaddem şîr-i mâderden o kesmişdür

Hüsâm-ı ‘iffet-i nefsiyle ‘irk-ı bîh-i ehvâyı (Sakıb Dede Dîvânı, K6/81)

Nesre Çeviri: “O, anne sütünden kesilmeden önce iffetli nefsinin kılıcıyla nefsin arzularının kökünü kesmiştir.” şeklinde nesirleştirilen beyitte söz konusu edilen kişinin daha ana sütünden kesilmeden nefsin arzularını körelttiği anlatılır.

Dil-i ser-mest nûş-â-nûş-ı sâgardan kesilsin mi

O tıfl-ı nâz-perver şîr-i mâderden kesilsin mi (Sâbir Pârsâ Dîvânı, G.203/1)

Nesre Çeviri: “Sarhoş gönül kadeh kadeh içmeyi bıraksın mı? O nazlı çocuk anne sütünden kesilsin mi?”

“Anamdan emdiğim sûtü bana haram ettin. Ana sûtü gibi helal.” gibi atasözleri ve annelerin çocuklarına sitem amaçlı kullandıkları söz olan “Sütümü sana helal etmem./Sütüm sana haram olsun.” gibi sözler beyitlerde karşılaşılabilen sözlerdir:

Yidügüm bana harâm olsun eger etmez isem

Kanımı kendü anan südi gibi sana halâl (İshak Çelebi Dîvânı, G.152/3)

Nesre Çeviri: “Kanımı sana ananın sütü gibi helal etmezsem, yediğim bana haram olsun.”

Razî-i sedy-i sebû-yı şarâba duhter-i rez

Niçün didi südimi eylerüm harâm sana (Sâbit Dîvânı, G.3/3)

Nesre Çeviri: “Şarap, süt emen çocuğu şarap testisine neden sana sütümü haram ederim, dedi?”

Yeni doğmuş bebeklerin ilk aylarda geceleri ağlayarak annelerini uyutmamaları bilinen bir olaydır. Halk arasında anneler bu durumdan sık sık şikâyetçi olur. Bu durum;

‘Âlem-i tecrîdde ‘Îsâyiken hem-zâdumuz

Mâder-i dehri uyutmazdı bizim feryâdımız (Bursalı Rahmî Dîvânı, Mus.18/2)

Nesre Çeviri: “Tecrid âleminde ikizimiz İsâ iken, bizim feryadımız dünya anayı uyutmazdı.” beytinde mecaza konu edilmiştir.

3.5.2.5. Çocuğun Sütanneye Verilmesi

Osmanlı toplumunda daha çok saray ve çevresinde görülen bir gelenek olan çocukların sütanneye verilmesi, beyitlerde yer yer teşbihe konu olan bir olaydır:

Nice kim mehd-i felekde ola etfâl-i nücûm

Nice kim dâye ola her birine şems ü kamer (Revânî Dîvânı, K.6/31)

Nesre Çeviri: “Yıldızların çocukları felek beşiğinde yatalar. Her birine güneş ve ay sütanne ola.”

3.5.2.6. Çocuk Terbiyesinde Annenin Rolünün Şiirlere Yansıtılması

Annenin çocuğu terbiye etmek için yaptığı birtakım uygulamalar ve annenin çocuğa öğrettiği unsurlar şairlerde işlenir:

Ohşadıkça açılır gül gonceveş ol gül tenim

Mâderinden elbet öğrenmişdir ohşalanmayı (Mehmed Sıdkî Dîvânı, G.185/4)

Nesre Çeviri: “Gonca misali o gül tenim okşadıkça açılır, okşanmayı elbette annesinden öğrenmiştir.”

Anneler, çocuklarına tehlikeli şeylerden uzak durmaları için “cıs” derler. Bu durum;

Kaçsan ‘acep mi sūziş-i dilden ki mâderin

Tâ tıfl iken sogutdı seni öğredüp cısı (Ebûbekir Celâlî Dîvânı, G101/4)

Nesre Çeviri: “Can yakan gönülden kaçsan tuhaf mı? Annen sana çocukken cısı öğretip seni soğuttu.” beytinde kullanılmıştır.

Annelerin çocukları terbiye etmek için bazen onları azarladıkları bir gerçektir. 18. yy. şairlerinden Feride Hanım, annesinin onu azarlaması üzerine annesine kırgınlığını belirtir:

Duhterine böyle ider mi mâderi söyle bana

Görmedim billâh cihânda böyle bir âzâr ana (İspirli, 2007: 446)

3.5.2.7. Çocuğu Nazardan Korumak İçin Annenin Başvurduğu Yöntemler

Annelerin, çocukların elbiselerine, beşğine vs. nazar boncuğu ya da muska taktığında çocuklara nazar değmeyeceğini düşünmesi, halk arasında görülen yaygın bir inanıştır. Anneler, çocuklarını kötü nazardan sakındıkları için onların boyunlarına hamayıl takarlar (Karaman, 2016: 333). Bu durum Bâkî’ye ait;

Takınur göz degmesün diyü hamâ’il boynına

Sakınur yavuz nazardan n’eylesün anacugı (Bâkî Dîvânı, G.534/3)

Nesre Çeviri: “Göz değmesin diye boynuna muska takınır, anneciği ne yapsın, (onu) kötü nazardan sakınır.” beytinde sevgiliyi tasvir etmek amacıyla kullanılmıştır.

3.5.2.8. Bazı Toplumsal Ritüellerin Anne-Çocuk İlişisine Benzetilmesi

Günümüzde hâlâ uygulamaları az da olsa devam eden, Osmanlı toplumunda daha özenle gerçekleştirilmiş kandil kutlama geleneği vardır. İslam dünyasında Mevlid, Regaib, Miraç, Berat ve Kadir geceleri kutsal sayılmıştır. Bu gecelere özel birtakım etkinlikler düzenlenmiş; camilerde, evlerde kandiller yakılmış, halk bu mübarek geceleri dolu dolu geçirmiştir (Bozkurt, 2001: 300). Seyyid Vehbî, Hz. Muhammed (s.a.v.) için yazdığı na’ında bu duruma değinmiş, Hz. Muhammed (s.a.v.)’i hilâle, annesini de geceye benzetmiştir:

Tevlîd idüp mâder-i şeb tıfl-ı hilâlin

Kandil donanmasına ol şevk sebebdür (Seyyid Vehbî Dîvânı, K.3/5)

Nesre Çeviri: “Gece ana, hilal çocuğunu doğurdu; kandil donanmasına o sevinç sebeptir.”

Anneleri bebeklerin avucuna altın sıkıştırır:

N’ola mâ’il ise tahsîl-i dînâr itmege dilber

Ki tıfl iken anun keffine eyler nakş-ı zer mâder (Arpaeminizâde Sâmî Dîvânı, Matla 69)

Nesre Çeviri: “Sevgili para tahsil etmeye meyilli ise ne olmuş? Annesi çocukken onun eline altın koyar.”

3.5.2.9. Annelik İle İlgili Diğer Hususlar

Annelerin elbise dikmesi, fal bakması gibi özellikleri beyitlerde söz konusu edilir:

Ketân-ı subhdan pîrâhen itse dâye-i gerdûn

Yine şermende-i âzâr olur ey sim-ber senden (Âgâh Dîvânı, G.272/4)

Nesre Çeviri: “*Ey gümüş tenli! Felek ana sabah keteninden gömlek dikse de yine de senden azar işitir..*” Beyitte sevgilinin en güzel şeylere lâıyk olduğu kastedilerek, felek ona gömlek diken bir anneye benzetilir.

Hele sorguçular içinde yerim besbelli

Vâlidem bakla falı açmada üstâz idi pek (Tırsî Dîvânı, G.70/2)

Nesre Çeviri: “*Sorguçular içinde yerim belli, annem bakla falı bakmada ustaydı.*” Beyitte sorguçulardan kasıt şairin yaşadığı sokak olmalıdır. Kendisini annesinin namıyla tanıtır. Sorguçular’da bakla falı açan kadının oğlu olduğunu belirtir.

3.5.3. Anne-Kız İlişisini ve Osmanlı Toplumunu Yansıması Bakımından Enderunlu Vâsıf’ın İki Manzumesi

Dîvân’ının tahmisler bölümüne aldığı iki şiiri, toplumsal gözlemleri sonucunda yazdığını düşündüğümüz Enderunlu Vâsıf, bir annenin kızıyla olan diyalogunu okuyucuya aktarır. Tanpınar’a göre: “*Bir Enderûn alayından, hatta zenne taklidinden doğduğuna hiç şüphe etmediğimiz bu iki manzumeye diyalog nevinin istediğı şart ve hüviyetleri verin, meydana bütün hususiyetleriyle bir halk tiyatrosu çıkar. Filhakika Vâsıf bu çok sevimli ana-kız anlaşmazlığı etrafında bütün bir terbiye ve muhit unsurunu kendi ağızlarından almak şartıyla toplamıştır. Mahalle ve bir sınıfa mahsus bütün bir terbiye ve hayat ufksuzluğu, hülâsa her şey bu iki manzumede vardır.*” (Tanpınar, 1988: 85). *Tahmis bâ-ıstulâhâ-i zenân der-vâdî-i nush u pend ez-dehân-ı vâlide* ile *Cevâb-nâme-i pesendide ez-dehân-ı duhter-i zîbende-güher* isimli iki manzume şeklindeki diyalogdan anlaşıldığına göre, o devrin aile kurumundaki göstergeler günümüzden pek de farklı değildir (Turan, 1999: 227). Bu şiirlerde, Osmanlı sosyal hayatının dokusunu görmek mümkündür. Ayrıca o dönemdeki anne-kız ilişkisinin günümüzle benzerlik göstermesi dikkat çeker. Şiirlerin dili gayet sade ve anlaşılırdır. Enderunlu Vâsıf, belki gerçek, belki de zihninde oluşturduğu anne ve kızı karşılıklı çekiştirir. Buradaki annenin; kızına öğüt veren, yer yer kızan ve azarlayan, bazen kızından azar işiten, çevre baskısından çekinen, toplumsal normları ön planda tuttuğı için kızı üzerinde baskı kurmaya çalışan bir tip olduğunu görürüz. Şiirlerde annelik vasıflarına sahip üç karakter geçmektedir: Kızıyla konuşan anne, kızın sütannesı ve anne adayı olarak görülen kız.

Manzumede kızını karşısına alıp onunla konuşmaya çalışan, ona öğüt veren bir anne figürü karşımıza çıkar. Kız, annesinin sözüne pek kulak asmaz; ama yine de annesi onun iyiliğini düşündüğü için ona öğüt verir:

Kız dinle nush u pendimi kavlınde sâdik ol

Gözle rızâ-yı kaynanayı kul halâyık ol (Enderunlu Vâsif Dîvânı, Mus. 216/1)

şeklinde konuşmasına başlayan anne, kızının artık evlenme çağına geldiğini düşünür. Evlendiğinde kaynanasının sözünden çıkmaması gerektiğini kızına hatırlatır. Çevreden örnekler vererek onun artık oyun çağından çıktığını, büyüdüğünü ve hâl ve hareketlerine dikkat etmesi gerektiğini söyler: “*Oldu gelin bak Âtike darısı başına.*” (Enderunlu Vâsif Dîvânı, Mus. 216/10) sözünden hareketle şiirdeki annenin günümüz annelerinden çok farklı olmadığı söylenebilir. Günümüzde annelerin, çocuklarına komşuların çocuklarını örnek göstermesi bilinen bir durumdur. Vâsif’in şiirindeki anne de buna benzer şekilde, evlendirmek istediği kızına *Âtike* adlı bir kızı örnek gösterir ve kızının da onun gibi gelin olmasını diler.

Şiirde bentlerin son kısmında sürekli tekrarlanan “*Olma sokak süpürgesi, kadın kadıncık ol.*” sözü, annenin, kızı üzerinde baskı kurmaya çalıştığını gösterir. 19. asır Osmanlı toplumunun bir portresi çizilen şiirde, bu sözden hareketle kız çocuklarının sokakta gezmesinin uygun görülmediği anlaşılır. Günümüzde de özellikle kırsal kesimde, büyük oranda bu düşünce hâkimdir. Anneler, kızların evde oturup ev işi yapması gerektiğini düşünürler ve kızlarına bu yönde bir eğitim verirler.

Anneler, zorlukla büyüttükleri çocuklarının, büyüdüklerinde kendilerine bir faydası olmasını ister. Kısacası, çocuklar annelerin gelecekteki umut kapısıdır. Şiirde geçen:

Baban vereydi seni bolay kim mevâliye

Sâyende biz de taşınırız belki yalıya (Enderunlu Vâsif Dîvânı, Mus. 216/11)

dizelerinde de bu düşünce hâkimdir. İçinde bulunduğu hayattan pek de memnun olmayan anne, kızının varlıklı biriyle evlenip kendilerinin de yalıya taşınmalarına yardım etmesini umar. Yani varlıklı bir hayatı özleyen anne, bu hayalinin kızı sayesinde gerçekleşebileceğini umut eder.

Kızının asi cevapları karşısında yer yer sinirlenen anne, tipik anne tepkisi olan azarlama yetkisini kullanır. Şiirin çoğu yerinde kızını paylar, ona kızar:

Kız kaç yanımdan vızlama sivrisinek gibi

Fing urma iki yanına karnak köçek gibi (Enderunlu Vâsıf Dîvânı, Mus. 216/16)

Buldun belânı dinlemedün çünkü sohbetim

Dövsün ko hasba oh mehel ne hâcetim (Enderunlu Vâsıf Dîvânı, Mus. 216/18)

Şiirde kızını azarlayan ama yine de ona kıyamayan bir anne ile karşı karşıya kalırız. Hatta bu annenin şiirin bazı kısımlarında kızıyla övündüğü görülür:

Kirlen güle güle kadını haydi yun arın

Hanım kadının oğlu yüzük gönderir yarın

Tak elmasım cevâhiri gey de şalvarun

Hamd olsun işte silsilemiz pâk yedi karın

Olma sokak süpürgesi kadın kadıncık ol (Enderunlu Vâsıf Dîvânı, Mus. 216/28)

Anne, kızını geleceğin annesi olarak görür. Ona çocuk büyütme gelenekleri hakkında bazı bilgiler verir. Bu sözlerden, 19. yy. Osmanlı toplumunda çocuk büyütürken başvurulan bazı gelenekler hakkında bilgi edinmek mümkündür. O dönemde annelerin, çocuklarının başına çörekotu veya sarımsak diktikleri, çocuğun beşiğine muska taktıkları, çocuğu kötü nazardan korumak için yanında kömür söndürdükleri tahmin edilir:

Dik çocuğun başına çörekotu sarımsak

Sevsinler uyku nushası alıp beşiğe tak

Söndür kömür ki kötü nazardan ola uzak

Gezmek seni nene gerek otur da işe bak

Olma sokak süpürgesi kadın kadıncık ol (Enderunlu Vâsıf Dîvânı, Mus. 216/25)

Şiirde, annenin bir sözünden, kızının sütannesi olduğu anlaşılır. Bu sütannenin kızın iyiliği için dualar eden biri olduğu kanısına varılır:

Bir kerre sana etmedi mi süd-nenen niyâz

Olma sokak süpürgesi kadın kadıncık ol (Enderunlu Vâsıf Dîvânı, Mus. 216/30)

Şiirlerde geçen bilgilerden anlaşıldığına göre kızın adı *Penbe*'dir. 13 yaşındaki bu kız çocuğu; toplumsal kuralları asla umursamayan, annesinin sözlerine kulak asmayan, bir an önce bir erkek arkadaş bulup onunla gezip tozmak isteyen ama evlenmeyi düşünmeyen, âsi ve yaramaz bir çocuktur. Kız, annesine karşı gelir, ona diklenir, yer yer annesini azarlar:

Pend eyler ise bir dahı ağaca sarayım

Yanmış odunla başımı gözümü yarayım (Enderunlu Vâsıf Dîvânı, Mus. 217/1)

dizelerinde kızın, annesinin nasihatlerinden bıktığı ve onu kendine zarar vermekle tehdit ettiği görülür. Bu sözler, toplumdaki anne-çocuk ilişkisinin özetlenmiş hâlidir. Anne çocuğa öğüt verir, çocuk dinlemez. Ama gizliden annesinin ona olan sevgi ve bağlılığının farkındadır ve annesini kendisine zarar vermekle tehdit eder. Bu kız çocuğu, bütün manzume boyunca annesine karşı sözler söyler, onu kızdırır. Asla alttan almaz, hep isyankârdır. Annesinin ona ev işi yaptırmasından bıktığını söyler ve kendisine iyi davranacak, yakışıklı bir erkek arkadaş bulmak arzusundadır. Ama iş evlenmeye gelince ona da karşıdır. Bir erkeğin himâyesine giremeyeceğini, tek isteğinin gününü gün etmek olduğunu belirtir.

Vâsıf'ın söz konusu edilen bu iki şiirinde anne-kız ilişkisi tüm boyutları ile gözler önüne serilir. Osmanlı'nın son dönemlerinde yazılmış olan bu şiirlerde toplumsal âdetler, inanışlar hakkında da bazı bilgilere ulaşmak mümkündür. Bu bakımdan önemli olan şiirler, Tanpınar'ın dediği gibi bir tiyatro oyunu hâline bile getirilebilir. Anne ve kızın konuşmalarından; ev hayatından evlilik âdetlerine, toplumsal geleneklerden çocuk

büyütme ritüellerine kadar birçok bilgiye ulaşmak mümkündür. Konumuz itibariyle içlerinden seçtiğimiz örnek bentlerle annelik vasıflarını göstermeye çalıştığımız bu iki şiir, o dönem Türk sosyal ve aile hayatının aynası niteliğindedir.

3.6. KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE TEŞBİH UNSURU OLARAK ANNE İMAJI

Anne kavramı, mesnevilerde ve anneye özel yazılmış şiirlerde somut hâliyle işlenirken klasik Türk şiirinde soyut hâliyle daha çok karşımıza çıkar. Özellikle gazel, kaside ve tarihlerde anne imgesi birçok unsura teşbih edilir. Anne imgesi teşbih malzemesi olarak; kozmik unsurlardan dünya, felek, gökyüzü, güneş, ay ve yıldızlarla; mazmunlardan aşk, âşık, sevgili, rakib ve şarapla; tabiat unsurlarından nisan bulutu, gül bahçesi, çiy damlası, deniz, sabah rüzgarıyla; gözyaşı, melek gibi soyut kavramlarla ve kabir, öğüt, devlet, gece, sedef gibi daha birçok unsurla ilişkilendirilerek kullanılır. Bu ilişkilendirmede söz konusu kavramlar genellikle anne ve sütanneye benzetilir. Anneliğin olumlu vasıfları bu benzetmelere konu olur.

3.6.1. Anne - Dünya/Felek

Anne kavramının bir teşbih unsuru olarak en çok ilişkilendirildiği kavram felektir. Bu ilişkilendirmede “mâder-i gîti, dâye-i gerdûn, dâye-i çerh, mâder-i dehr” gibi tamlamalar kullanılır. Feleğin zalimliği, dünyanın büyüklüğü ve genişliği, dünyanın büyüklüğünün karşısında insanoğlunun çaresiz ve yetersiz kalması gibi unsurlara değinmek için anne, sütanne ve felek kavramları arasında bağlantı kurulur.

İskender Pala’ya göre, edebiyatta felek daha çok şikâyet için kullanılır; ancak bazen olumlu anlamlarda da kullanıldığı görülür (Pala, 2011:150). Felek kavramının anne, sütanne kavramları ile ilişkilendirildiği metinlerde de durum aynen böyledir. Yani, şairler bazen feleğin acımasızlığını ve zalimliğini anlatmaya çalışırken bazen de onun büyüklüğünü ya da olumlu özelliklerini anlatırken bu kavramı anne imgesiyle ilişkili olarak ele alırlar.

Örneğin,

Kâbil-i sıhhat degül dil-haste ‘aşıklar neden

Mâder-i gîti meger anlara sayru koymıs ad (Hikmetî Dîvânı, G.46/5)

Nesre Çeviri: “*Hasta gönüllerin iyileşmesi niçin mümkün değildir? Çünkü dünya ana onlara hasta adını koymuş.*” beytinde dünya bir anne, âşıklar da çocuğa benzetilir. Âşıklara “sayru” yani hasta adı konulmuştur ve bu hastalar sağlığa kavuşamazlar. Bu beyitte “annenin çocuklarına ad koyması” hadisesinin dünyaya yani feleğe yüklendiğini görürüz. Felek, klasik Türk şiirinin en önemli unsuru olan âşıklara “hasta” adını vermiştir. Âşıkların hastaya, sevgilinin de hekime benzetilmesi klasik Türk şiirinin yaygın benzetmelerindendir. Birçok şair de şiirlerinde kendilerini “hasta” olarak tanımlarlar ve sevgiliden dertlerine bir çare isterler. Örneğin;

Ârzû-mend-i visâlidir Fuzûlî haste-dil

Vaslın ister devlet-i didârın eyler ârzû (Fuzûlî Dîvânı, G.240/7)

Nesre Çeviri: “*Hasta gönüllü Fuzûlî sana kavuşmaya isteklidir. Kutlu yüzüne kavuşmayı arzu eder.*” beytinde Fuzûlî, hasta bir gönle sahip olduğunu ve sevgiliye kavuşmak istediğini belirtir. Birçok şiirde âşık, hastalığından şikâyet edip iyileşmeyi, yani sevgiliye kavuşmayı arzu etse de aslında bu mümkün değildir. Çünkü âşıklar için sevgilinin yolunda çile çekmek, yani hasta olmak bir nimettir. Çoğu bundan kurtulmayı istemez. Çünkü sevgilinin yolunda çile çekmeyi bile bir lütûf olarak görürler. İşte âşıkların, hastalık olarak tanımladıkları bu durumdan kurtulmaları mümkün değildir. Hikmetî’nin beytinde anlatılmak istenen de âşıkların doğuştan sevgilinin yolunda çile çekmek için yaratıldıkları ve bundan kurtulmalarının mümkün olmadığıdır. Çocuk dünyaya geldiğinde annesi tarafından ona bir isim verilir ve çocuk, ölene dek o isimle yaşar. Âşıklara da felek tarafından doğuştan verilen bir isim olan “sayru”, onların ömür boyu hasta olarak yaşayacaklarına, hiç iyileşemeyeceklerine işarettir.

Klasik Türk şiirinde felek/dünya genellikle zalimliğiyle anılsa da bazı beyitlerde anneliğin ya da sütanneliğin olumlu vasıflarının feleğe teşbih edildiği görülür. Örneğin Şair Âgâh’a ait;

Ketân-ı subhdan pîrâhen itse dâye-i gerdûn

Yine şermende-i âzâr olur ey sîmber sende (Âgâh Dîvânı, G.272/4)

Nesre Çeviri: “*Ey gümüş tenli, felek ana sabah keteninden gömlek dikse yine de sana yaranamaz.*” beytinde dünya, gömlek diken bir sütanneye benzetilir. Sevgili her şeyin

iyisine lâyıktır, bu bakımdan ona güzellikler sunsa da felek onun karşısında hâlâ mahcuptur.

Âgâh Efendi'nin bir başka beytinde yine felek, sütanneye benzetilir. Ancak burada feleğin zalimliğine gönderme yapılır. Felek-âşık arasındaki ilişki sütanne-çocuk arasındaki ilişkiyle anlatılır:

Kenâr-ı dâye-i gerdûnda ol tufl-ı yetîmüm kim

Mükerrer zehr nûş itdürmeyince şîr vermezler (Âgâh Dîvânı, G.115/2)

Nesre Çeviri: “Felek ananın kucağında öyle bir yetimim ki, tekrar tekrar zehir içirmeden süt vermezler.” Şair, kendini yetim bir çocuk olarak görür. Beyitte âşığın felek karşısındaki çaresizliğine de şahit oluruz. Çocuklar, kendilerini koruyabilecek vasıfta değildirler. Dolayısıyla anneleri/sütanneleri onlara kötü davranırsa ya da isteklerini yerine getirmese çaresizce bu duruma katlanmak zorunda kalırlar. Âşıklar da feleğin zalimliğine, çektirdiği eziyetlere katlanmak zorundadırlar.

Annelerin, çocukları için her şeyin güzelini temin etmeye çalışması gibi feleğin de sevgiliye güzel nimetler vermek için uğraştığı görülür. Felek, âşığa ne kadar zulmederse sevgiliye de o kadar lütûfta bulunur. Bir annenin evladını güzelliklere boğması gibi felek de sevgiliye türlü türlü nimetler bahşeder. Örneğin;

Gevher-i 'ikd-ı süreyyâyı ana dâye-i çerh

Kılsa âvîze-i gehvâre-i şeh-zâde sezâ (Arpaemînzâde Sâmi Dîvânı, Tr.2/17)

Nesre Çeviri: “Felek ana, şehzadenin beşiğine ülker yıldızını avize yapsa yaraşır.” Beytin geçtiği şiir, dönemin şehzâdelerinden birinin doğumu üzerine kaleme alınmıştır. Felek ve sütanne kavramlarının ilişkilendirildiği; feleğin, çocuğu için güzellikler temin eden bir anneye benzetildiği görülür. Annelerin, çocuklarının beşiklerini güzel aksesuarlarla, ışıklarla süslemesine atıfta bulunulur. Yine aynı şairin;

Eger çift olsa ithâf eyler idi dâye-i gerdûn

Hilâlin itmege dü-pâye-i gehvâre-i sîmîn (Arpaemînzâde Sâmi Dîvânı, Tr.43/12)

Nesre Çeviri: “Eğer hilâl iki tane olsaydı, felek ana onları gümüş beşiğinin iki ayağı olarak sana armağan ederdi.” beytinde felek bir sütanneye benzetilir. Bu beytin, bir önceki beytin anlamına benzer bir anlamı vardır; annelerin, çocuklarının beşiklerini en güzel şekle getirmek için uğraşmaları gibi felek de memduhun beşiğini olabilecek en güzel hâle getirmeyi ister.

Klasik Türk şiiri örneklerinde anneliğin birçok özelliğiyle felek arasında ilişki kurulduğu görülür. Hatta felek, hamile bir anneye bile benzetilir. Behiştî’ye ait,

Vasfihâyeş rûz u şeb bâşed belâ-yı cân-ı mâ

Yâ Râb in gerdûn-ı âbisten çi turfe mâzerest (Behiştî Dîvânı, G.4/7)

Farsça beyit, “Onun vasıfları gece gündüz canımızın belasıdır. Ya Râb! Bu hamile felek nasıl acayip annedir?” şeklinde Türkçeye çevrilir. Feleğin âşıklara zulmetmesi ve âşıkların felekten şikâyet etmesi klasik Türk şiirinde yaygındır. Bu beyitte de buna benzer bir şikâyet söz konusudur. Hamile bir kadın sürekli bir şeyler ister, hamileliğin verdiği huzursuzlukla çevresindekilere de zaman zaman sıkıntı verir. Felek de tıpkı hamile bir anne gibi, gece gündüz âşıklara zulmeder, şairin deyimiyle onlara bela olur.

Anne-çocuk ilişkisi bağlamında, dünya bir anne gibi düşünülür. Şiirde övülen kişi de o annenin kıymetlisi olarak takdim edilir. Örneğin;

Mahdûm-ı pâk-gevheri Mahmûd Efendinin

Seyyîd Alî o mâder-i dehrin yegânesi (Meşhurî Dîvânı, Kıt’a39/1)

Nesre Çeviri: “Mahmud Efendi’nin temiz cevherli oğlu, o dünya anasının biricigi Seyyid Alî” beytinde durum böyledir.

Dünya, çocuğu süttten kesen bir anne gibi düşünülür:

Kesdi memeden Fâtîma’yı mâder-i dünyâ

Sîr eyledi minnetle anı şîr-i helâle (Sâkîb Dede Dîvânı, Tr.18/5)

Nesre Çeviri: “Dünya ana, Fâtîma’yı memeden kesti, onu helal süte minnetle doyurdu.” Beyitte, vefat eden Fâtîma adlı kişinin dünya anası tarafından süttten kesildiği söylenir. Bu

dünyadaki nimetler anne sütü gibi düşünölmüştür. Dünyadan göç eden kişi artık anne sütünden kesilmiştir ve ebedî âlemde daha başka ve güzel nimetlere kavuşacaktır.

Dünya, insanoğlunu doğuran bir anne gibi düşünölmüştür;

Böyle beşer beşer toguraydı melek gibi

Mehd-i zamâna mâder-i gerdûn beşer-püser (Sünbülzâde Vehbî Dîvânı, G.90/3)

Nesre Çeviri: “*Felek ana, zaman beşiğine insanoğlunu bu melek gibi beşer beşer doğuraydı (da beşiğe koyaydı).*” beytinde sevgili, bir meleğe benzetilirken felek, o meleğin annesi gibi düşünölmüştür. Şair, sevgiliye benzeyen insanların daha çok olmasını dilediğini belirtir.

Bazı beyitlerde felekle âşık arasında bağlantı kurulduğu, feleğe âşığın birtakım özelliklerinin yüklendiği görülür. Örneğin;

Kat' idüp müy-ı sefdini siyeh-pûş oldı

Mâder-i dehr benim gibi musîbet-zededür (Bursalı Rahmî Dîvânı, G.50/3)

Nesre Çeviri: “*Dünya ana, beyaz saçlarını kesip siyah örtüye büründü. O benim gibi sıkıntı çekenlerdendir.*” Şair dünyayı bir anneye benzetir, aynı zamanda dünya ile kendi hâlini bir tutar. Beyitte dünyanın gündüz vaktinden geceye dönmesi olayına gönderme yapılır. Gece olunca gökte bulutlar dağılır ve her yer siyaha bürünür. Bulutlar, kişinin saçlarındaki beyazlara benzetilmiştir. Kişinin beyaz saçlarını kesip atması gibi bulutların dağılmasıyla gökyüzünde siyah bir örtü oluşur. Beyaz saçların oluşması, kişinin sıkıntı çekmesinden ötürüdür. Anneler de genelde ak saçlı olurlar ve dünyanın türlü sıkıntılarını çekerler. Dolayısıyla burada dünyanın bir anneye benzetilmesi bu durumdan ötürü olabilir. Aynı zamanda âşıklar da çile çeker ve onların da saçlarına aklar düşer. Bu bağlamda beyitte anne, dünya, âşık arasında üçlü bağlantı kurulduğu görülür. Beyitte aynı zamanda siyah giyme, yani yas tutma olayına gönderme yapılır. Siyah, Türk kültüründe matem rengidir. Yas tutan kederli kişiler siyah renk giyerler. Dolayısıyla beyitte geçen dünya mazmunu, yas tutan siyah giymiş bir anneyi akıllara getirir.

3.6.2. Anne – Aşk/Âşık/Sevgili/Rakîb

Aşk, klasik Türk şiirinin belkemiğini oluşturur. Sevgili, şiirin baş kişisi olmakla, âşık da sevgiliye meftûnluğuyula bilinir. Sevgili sürekli âşığa zulmeder. Ancak âşık bundan şikâyet etmez. Hâlimden memnundur (Pala, 2011: 37, 401). Klasik Türk şiirinin çoğu metni, aşk-âşık-sevgili kavramları üzerine kurulur. Özellikle gazeller aşk için yazılmış şiirlerdir. Aşk-âşık-sevgili ekseninde dönen klasik Türk şiirinde bu kavramların zaman zaman anne imgesiyle bağdaştırıldıkları görülür. Âşık, sevgiliye muhtaç olması bakımından küçük bir çocuğa benzetilir. Bu bağlamda âşığın gönlüyle küçük bir çocuğun gönlü arasında benzerlikler kurulur:

Bir nefes şâd olmadı tıfl-ı dil-i nâ-şâdımız

Beslenilmiş cûy-ı şîr ile meger Ferhâdımız (Âgâh Dîvânı, G.169/1)

Nesre Çeviri: “Mahzun çocuk gönlümüz bir an bahtiyar olmadı. Meğer Ferhâdımız cûy-ı şîr ile beslenmiş.” beytinde olduğu gibi âşık, gönlünü mutsuz bir çocuğun gönlüne benzetir. Çocuklar süt ile beslenirken meşhur âşıklardan Ferhâd, Şîrîn için dağı delip akıttığı su olan Cûy-ı Şîr ile beslenmiştir. Çünkü aşk âleminde çile çekmek gereklidir. Anne sütü çocukları besler, çocuk gibi ilgiye muhtaç olan âşıkları besleyen de aşk âleminde çektiği sıkıntılardır. Çok eski Acem efsanesine göre “*Ferhâd, Hüsrev-i Pervîz’in maşukâsı olan Şîrîn’in diğer âşığıdır. Hüsrev tarafından bir dağın arkasına hapsedilmiş olsa da Şîrîn’e kavuşmak için dağı yarmış ve Şîrîn’in emriyle Cûy-ı Şîr adlı suyu getirmiştir. Veya süt akıtmıştır.*” (Onay, 2013:177). Buradan hareketle çocukların süt ile beslenip büyümesi gibi âşıkların gıdasının da aşk annesinin onlara sunduğu sıkıntılar olduğu söylenebilir.

Âşık, bir çocuğun anneye muhtaç olması gibi sevgiliye muhtaçtır. Bu nedenle her an sevgiliye yalvaran âşık, kendisini yetim çocuk gibi gördüğü için sevgilinin şefkatine ve merhametine sığınır:

Begüm merdümlük it kendü ciger-gûşen gibi besle

Yaşum tıfl-ı yetîmündür ki dâmânunda kalmışdur (Bâkî Dîvânı, G.165/3)

Nesre Çeviri: “*Sevgilim, insanlık et. Kendi evladın gibi besle. Gözyaşım, eteğinde kalan yetim çocuğundur.*” Yetim kalan çocuklar bakıma muhtaç oldukları için bazen başkaları tarafından evlat edinilir. Beyitte şair kendini o yetim çocuklara benzetir, sevgiliden ilgi bekler. Sevgilinin, kendisini çocuğu gibi bağrına basmasını arzular. Beyitte anne kavramını karşılayan herhangi bir kullanım yoktur; ancak ilk mısradaki geçen “kendü ciger-güşen gibi besle” sözü ve ikinci mısradaki “dâmân” kelimesinden sevgilinin bir anne gibi hayal edildiği akıllara gelir.

Aşk, sütanne/anne tarafından beslenen bir çocuk gibi hayal edilir:

Hezâr şîri bu deştün zebûn-ı pençesidür

Ne şîr viridi ‘aceb tıfl-ı câna dâye-i ‘aşk (Şeyhülislâm Yahyâ Dîvânı, G.183/2)

Nesre Çeviri: “*(Aşk) Bu çölün binlerce aslanını esir etmiştir. Annesi acaba can parçasına ne sütü verdi?*” Beyitte dünya, içinde binlerce aslan olan bir çöle; aşk da nice aslanları deviren, yenen güçlü bir varlığa benzetilmiştir. Şairin merak ettiği, aşkın bu derece büyübilmesinin sebebinin ne olduğudur. Aşka bakan, onu büyüten bir sütanne hayal eden şair, o sütannenin, aşkı neyle beslediğini sorgular.

Aşk, çocuğunu beşiğe koyan bir anne/sütanne gibi düşünülür:

Togunca ahsen-i vech üzre tıfl-ı nâz-ı cemâl

Kodı o mehd-i tecellîye anı dâye-i ‘aşk (Nacar, 2011: 237)

Nesre Çeviri: “*O güzel yüzlü çocuk güzellik içinde doğunca aşk sütannesini onu tecelli beşiğine koydu.*” Tecelli, klasik Türk şiirinde daha çok tasavvufî anlamda kullanılır. Sözlükte anlamı, Allah’ın lütfuna lâyık olmadır (Devellioğlu, 2013: 1224). Beyitte de bu anlamıyla kullanılmış olması muhtemeldir. Aşk bir sütanne, memduh da onun yavrusu gibi düşünülmüştür. Güzellik içinde doğan sevgiliyi, aşk annesi, Allah’ın lütfunu göstereceği bir beşiğe koymuştur. Klasik Türk şiirinde Allah’ın sevgiliye lütûflarda bulunduğu bilinir. Sevgiliye bahşedilen güzellik de bu lütûflardan biridir.

Âşğın gönlü, annesinin sütüyle canlanan bir çocuk gibi tasavvur edilir. Bu çocuğun annesi de aşk mefhûmundan başka bir şey değildir:

'Aceb mi tıfl-ı dil eylerse girye leyl ü nehâr

Şerâr-ı âteş olur cânâ şîr-i dâye-i 'ışk (Nacar, 2011: 220)

Nesre Çeviri: “Çocuk gönül, sabah akşam ağlasa (buna) şaşılır mı? (Ona) aşk anasının sütü ateş kıvılcımı olur.”

Âşıklar, gece gündüz aşk derdinden ıstırap çekerler. Âşığın ağlaması tuhaf değildir; o bu dertlerden, çektiği sıkıntılardan kuvvet bulur. Aşk, çocuğunu sütle besleyen bir anne gibi âşıkları gözyaşıyla besler, kuvvetlendirir.

Hayalî bir anne düşünülür. Bu anne, aşkın sütannesidir. Kutsal âlem, aşkı oluşturmak için gerekli mayayı ve aşkın sütannesini âşıkların gönüllerinden alır:

Dâye-i 'aşkı gelip bizden alır 'âlem-i kuds

Dil-i sevdâ-zedeyi mâye-i şûr eylemişiz (Abbas Vesim Dîvânı, G.127/6)

Nesre Çeviri: “Kudsiyyet âlemi, aşkın sütannesini gelip bizden alır. Sevda çeken gönülleri tuzlu maya eylemişiz.”

Âşık, sevgiliyi her yerde arar. Öyle ki bazen annesinin koynunda sevgilinin sıcaklığını bulma peşindedir:

Anası koynunda arar yitigin 'Âşık kişi

Ceyb-i gülde bûy-ı yârı gonce-i handân arar (Âşık Çelebî Dîvânı, G.94/5)

Nesre Çeviri: “Âşık kişi, yitirdiğini anne koynunda arar. Gül yakasında yâr kokusunu, gülen goncayı arar.”

Klasik Türk şiirinde rakîb, sevgiliden itibar gören, ona çok yakın ve sırdaş olan özellikleriyle bilinir (Aksoyak, 2009: 324). Bu bağlamda annenin şiirlerde rakîb olarak işlenişi de söz konusudur:

Âgûşa çekeydim o ciger-kûşe misâli

Bir hem-ser ü hem-şîre vü hem-dâyen olaydum (Şühî Bengîzâde Dîvânı, G.162/4)

Nesre Çeviri: “Annen, kızkardeşin, eşin olaydım da yavrum gibi (o sevgiliyi) kucağa çekeydim.” Şairin gözünde sevgiliye en yakın kişilerden biri annesidir. Onu dilediği zaman kucağına alıp sevebilen annenin yerinde olmayı isteyen şairin, dolayısıyla sevgilinin annesini bir rakîb olarak gördüğü söylenebilir.

Sünbülzâde Vehbî'nin;

Kucağımdan kim alır âh o tıfl-ı nâzı

Çıksa bir kerre hele dâyenin âgûşundan (Sünbülzâde Vehbî Dîvânı, G.198/4)

Nesre Çeviri: “O nazlı çocuk ana kucağından bir çıksa onu kucağımdan kim alabilir?” beytinde sütanne imgesinin rakîb olarak düşünüldüğü söylenebilir. Şair, sevgilinin, sütannenin kucağından çıkması yani büyümesi hâlinde ona kavuşacağını düşünür. Burada sevgiliye ulaşmaya engel olarak görünen kişi sütannedir. Sütanne, rakîb tipinin özelliklerini taşır.

3.6.3. Anne - Şarap

Klasik Türk şiirinin en önemli mazmunlarından biri ve şiirlerde en çok kullanılan içecek maddesi şaraptır (Pala, 2011: 52). Mey ve bâde sözcükleri şiirde şarap kavramını karşılar. Hemen hemen her şairin, şiirlerinde şaraba övgülerde bulunduğu ya da şarabın verdiği sarhoşluktan şikâyet ettiği görülür. Onay’a göre divanlarımızın hemen her sayfası şarap mazmunu ile doludur (Onay, 2014: 382). Bu bağlamda anne kavramının zaman zaman şarap ile ilişkilendirildiği görülür. Genelde şarapla anne sütünün teşbihe konu edilmesi söz konusudur. Anne sütünün çocukları beslemesi gibi şarabın da âşıkları beslediği düşünülür:

Tıfl-ı dile helâl süt emmiş ‘afîfedür

Hâtûn-ı pîr-i mey gibi bir dâye isterüz (Sâbit Dîvânı, G.131/2)

Nesre Çeviri: “Gönül çocuğuna helal süt emmiş, namuslu, şarap kocasının karısı gibi bir sütanne isteriz.” Beytinde, çocuğa benzetilen gönüle bir sütanne lazım olduğu söylenir. Bu sütanne de şarap olmalıdır. Çocukları besleyip büyüten, onların anneleri ya da sütanneleridir. Gönül de bir çocuk gibi ilgiye muhtaçtır. Bu bakımdan âşıkların gönlüne en

iyi gelen şey, şarap içmektir. Şarap bir anne/sütanne gibi düşünülmüştür. Küçük bir çocuğun anneye muhtaç olması gibi âşıklar da şaraba muhtaçtır. Çocuk için anne sütü neyse bir âşık için de şarap odur. Örneğin;

Dil-i ser-mest nûş-â-nûş-ı sâgardan kesilsin mi

O tıfl-ı nâz-perver şîr-i mâderden kesilsin mi (Sâbir Pârsâ Dîvânı, G.203/1)

Nesre Çeviri: “Sarhoş gönül kadehten kesilsin mi? O nazlı çocuk anne sütünden kesilsin mi?” beytinde şarap-anne sütü benzetmesi yapılır. Küçük çocuklar ilk doğduklarında yalnızca anne sütüyle beslenirler, bir dönem sonra yavaş yavaş ek gıdalara başlanır ve anne sütü kesilir. Beyitte, bu olaydan yola çıkılarak çocukların, anne sütünden kesilmesi gibi âşıkların da şaraptan kesilmesi teşbihe konu edilmiştir.

Anne sütü-şarap benzetmesi Kâtibzâde Sâkîb’a ait;

Hem-vâre şîr-mest-i neşâtuz misâl-i tıfl

Zîrâ ki oldı duhter-i rez dâyemüz bizüm (Kâtibzâde Sâkîb Dîvânı, G.417/3)

Nesre Çeviri: “Çocuk gibi daima süt sarhoşluğu keyfindeyiz. Çünkü şarap bizim sütannemiz oldu.” beytinde de mevcuttur. Çocukla âşık; şarapla anne sütü arasında benzeşim kurulmuştur. Çocukların anne sütü içtiklerinde keyiflenmeleri gibi âşıklar da şarap içtiklerinde keyiflenirler.

Bazen asma bir anne, şarap da o annenin çocuğu olarak düşünülür. Sâbit,

Razî-i sedy-i sebû-yı şarâba duhter-i rez

Niçün didi südimi eylerüm harâm sana (Sâbit Dîvânı, G.3/3)

Nesre Çeviri: “Şarap, süt emen çocuğu şarap testisine neden sana sütümü haram ederim dedi?” beytinde bu benzetmeyi yapar. Aynı zamanda beyitte annelerin çocuklarına ettikleri bir beddua olan “Sütüm haram olsun.” sözü dikkat çeker. Asma, bir anne; şarap da asmanın sütünden beslenen bir çocuk olarak düşünülmüştür. Mecazlı bir anlatım içerisinde anne-çocuk ilişkisinden yararlanıldığı görülür.

Âşıklar, şaraba o kadar değer verirler ki onu bazen anneleri/sütanneleri yerine koyarlar. Ana kucağı ya da beşik gibi kavramlara benzettikleri şarabı, bir sığınak olarak düşünürler:

Bâde-i 'aşk-ıla mestâne-i mâder-zâdam

Duhter-i rez ezeli dâye-i gehvâremdür (Beyânî Dîvânı, G.262/3)

Nesre Çeviri: “Anadan doğma aşk şarabı ile sarhoşum. Ezelden beri şarap, beşiğimin sütannesidir.” şeklinde düzyazıya çevrilen beyitte şarabın sütanneye benzetildiği görülür. Şair kendini anadan doğma aşk sarhoşu olarak tanımlar. Çocukların, doğduktan sonra sütanneleri ya da anneleri tarafından beşiğe kundakla sarılması âdettendir. Günümüzde daha modern örnekleri görülse de eski zamanlarda bu beşikler tahtadan olurdu. Klasik Türk şiirinde beşik “gehvâre, mehd” gibi kavramlarla anlatılır. Genelde bebeklerin uyumasına yardımcı olması bakımından şiirlere konu olur. Beyânî’ye ait yukarıdaki beyitte de çocukların beşiğe konulması gibi âşıkların şaraba sarılıp ondan medet ummaları anlatılmaya çalışılır. Çocuk için sığınak bir beşikse, âşık için sığınak şaraptır.

Klasik Türk şiirinde mutasavvıfların tecrîd için çabaladıkları görülür. Tecrîd’in lügatte anlamı “her şeyden el ayak çekip Allah’a yönelme”dir (Devellioğlu, 2013: 1226). Klasik Türk şairleri kendilerini rind olarak tanımlarlar. Şiirlerde rind (âşık)-zâhid (sûfi), çekişmesi söz konusudur. Klasik Türk şairlerinin, şarap gibi dünyevî zevklerden el ayak çeken sûfilere ince dokundurmalarda buldukları görülür:

Çünkü aldun anasın şer’â haram oldu kızı

Duhter-i rez sana sûfi olmaz anuñçün helâl (Gelibolulu Sun’î Dîvânı, G.101/4)

Nesre Çeviri: “Ey sûfi, anasını aldığın için kızı, şeriate göre (sana) yasak olduğundan şarap sana helal değildir.” Örnek beyitte de böyle bir ima vardır. Beyitte, zâhidlerin şarap gibi fânî zevklerden uzak durmalarına gönderme yapılır. Bu mecazlı anlatım sırasında “Anasını aldın kızı sana haram oldu.” sözünden ve beytin tamamından şarabın, bir annenin kızına benzetildiği görülür. Zâhidler, cenneti arzuladıkları için dünyevî zevklerden uzak dururlar. Dolayısıyla âşıklar, daima zâhidlerin karşısındadır (Pala, 2011: 488). Beyitte cennet anneye, şarap ve dünyevi zevkler ise o annenin kızına benzetilir. Bu bakımdan cenneti arzulayan, ona talip olan sûfi, dünyevi zevklerden ve şaraptan uzak durmak

zorundadır. Her ikisine de sahip olması mümkün değildir. Aynı anlamsal doğrultuda olan bir başka beyit Mostarlı Ziyâ'î'ye aittir:

Sûfiye ümmü'l-habâis 'âşıka rez duhteri

Bir meseldür kimi kızın kimi anasın sever (Mostarlı Ziyâ'î Dîvânı, G.153/4)

Nesre Çeviri: “Sûfiye kötülüklerin anası, âşığa asmanın kızı. Kimi kızını kimi anasını sever, diye bir söz vardır.” beytinde âşık kendisine şarabı, sufilere ise “kötülüklerin anası” olarak adlandırılan içkiyi lâyük görüyor. Burada zâhidlerin içkiyi “kötülüklerin anası” anlamındaki “ümmü'l-habâis” olarak adlandırmalarına gönderme yapılmıştır. Klasik Türk şiirinin bir geleneği olan rind-zâhid çekişmesinde, kendilerini rind olarak tanımlayan âşıklar şarabın kötülüklerle sebep olmadığını söylerken zâhidler ise her türlü kötülüğün içkiden doğduğunu savunmuşlardır. Örneğin;

Soft-i şehri sevmeyip ümm-ül-habâ'isi

Öğretti fenn-i fitnede Şeytâna yolların (Hayâlî Dîvânı, G.396/4) beytinde Hayâlî, sofilerin içkiyi “kötülüklerin anası” diye sevmediklerini ama kötülükte şeytana bile yol gösterdiklerini söyler.

Şarabın bir annenin kızına benzetilmesi sık karşımıza çıkan bir teşbihtir:

Dâ'im birâderine çeker hüsn-i anda

Bintü'l-ineb ki vâlidesinden cemîl olur (Kânî Dîvânı, G.34/4)

Nesre Çeviri: “Güzellik ve sevgide her zaman kardeşine çeker, şarap ki annesinden güzel olur.” şeklinde nesirleştirilen beyitte şarabın, bir annenin kızı gibi düşünüldüğü görülür. Burada “Anasına bak kızını al.” atasözü akıllara gelir. Anneyle kızı arasındaki benzerlik, hatta kızın anneden daha güzel olması bazen beyitlere konu olmuştur.

Anne – kız - kız kardeş - hala gibi akrabalıklar şarap – asma - sâkî gibi unsurlara teşbih edilir. Kânî'ye ait;

Anası hemşîresi duhter-i rezin meger eşk

Degül mi mug-beçenün duhter-i rezin halası (Kânî Dîvânı, G.215/3)

Nesre Çeviri: “Gözyaşı, şarabın annesi, kız kardeşi; sâkînin (sunduğu) şarabın halası değil midir?” şeklinde nesre çevrilen beyitte şarap bir kız çocuğu; gözyaşı bir anne, hala ve kız kardeş gibi düşünülmüştür. Klasik Türk şiirinde âşıklar sarhoş olduklarında genelde gözyaşı dökerler. Bu gözyaşlarının sebebi, sevgiliye olan özlemleri ve kavuşamama durumudur. Beyitte âşıkların bu durumundan yola çıkılarak şarabın, gözyaşıyla olan yakınlığına gönderme yapılmıştır.

Annelerin, çocuklarını kucaklarında beslemesi gibi asma da üzüm salkımını kucağından indirmez:

Hûşe-i engûrı âgûşında besler Pertevâ

İtdigin tâk-i rezûn kim dir ki mâderlik degül (Muvakkitzâde Pertev Dîvânı, G.318/5)

Nesre Çeviri: “Ey Pertev! Asma, üzüm salkımını kucağında besler. Asma çardağının annelik yapmadığını kim söyler?” Şair; asmanın üzüm salkımını yani şarabı kucağında beslediğini, bunun, annelerin çocuklarını kucağında beslemesi gibi olduğunu söyler. Klasik Türk şairlerinin üzüm sözcüğünü kullanmaları, şaraptan bahsetmelerine işarettir (Pala, 2011: 139). Aynı şaire ait;

Bintü'l- 'inebe tıfl-ı dilün şuglı abes mi

Nâ-rüstelerün perverişi dâyesüz olmaz (Muvakkitzâde Pertev Dîvânı, G.222/4)

Nesre Çeviri: “Çocuk gönlün şaraba ilgi duyması yanlış mı? Yeni yetişen çocukların beslenişi sütannesiz olmaz.” beytinde de çocuğun anneye ihtiyacının olması gibi âşıkların da şaraba ihtiyaç duyduğu belirtilmiştir. Çocukların masumiyeti, âşıklara yüklenmek istenmektedir. Onların, anneleri olmadan beslenmesi mümkün değildir. Âşıkların da şarap olmadan beslenmesi, ayakta kalması mümkün değildir.

Mey, sevda çeken âşıklara anne sütü gibi helaldir:

Ey Nigârî vakf imiş meyhâneye vâriyyetin

Mey-i sevda şîr-i mâder tek sana olsun helâl (Nigârî Dîvânı, G.433/7)

Nesre Çeviri: “*Ey Nigâri! Senin (bütün) varlığın meyhaneye vâkıf imiş. Sevda şarabı sana ananın sütü gibi helal olsun.*” Âşıkların tek varlığı, sevgili uğruna çektikleri çiledir. Onlar, gece gündüz sevda uğruna meyhanelerde vakit geçirirler. Beyte göre böylesine sevda çeken âşıklara şarap, analarından emdikleri süt gibi helaldir.

İçki meclislerinin gözdesi olan şarap, şarabı sunan sâkî ve onları himayesinde tutan meyhaneci şiirlere konu edilirken şarabın bir annenin kızına benzetildiği görülür:

Bint-i 'ineble mug-beçeyi bezme çeksem âh

Gâfil bulunsa pîr-i mugân ile mâderi (Sünbülzâde Vehbî Dîvânı, K.39/58)

Nesre Çeviri: “*Meyhaneci ile annesi dalgın bulunsa da şarapla sâkîyi içki meclisine çeksem.*” Pîr-i mugân meyhaneci, mug-beçe ise sâkî demektir (Onay, 2014: 296). Klasik Türk şairinin gözünde sevgili bir sâkî sayılır (Pala, 2011: 387). Sevgili ve şarap, âşığın müptela olduğu iki varlıktır. Bu iki varlığa ulaşabilmek için onların koruyucularından kurtulmak gereklidir. Beyitte bu iki varlığın sahipleri olarak düşünülen meyhaneci ve hayalî bir anne vardır. Burada annelerin evlatlarını koruyup kollamaları olayı akıllara gelir.

Annelerden çocuklarına geçen özellikler bazen teşbih konusu olarak karşımıza çıkar:

Meger ki mâderinin âb u tâb-ı gâzesidir

Cemâl-i bint-i 'inebde bu reng-i rûy-ı nigâr (Sünbülzâde Vehbî Dîvânı, K.50/89)

Nesre Çeviri: “*Şarabın bu güzel renginin sebebi, annesinin parlak allığıdır.*” Beyitte, şarabın kırmızı renkte oluşu, annesinden aldığı bir özelliğe bağlanır. Şarabın annesi olarak asma bahçesi düşünülür. Beyitte annelerden çocuklarına geçen kalıtsal özellikler teşbihe konu edilmiştir. Sünbülzâde Vehbî, şiirlerinde şarap-anne teşbihini sık kullanan şairlerdendir. Bir başka örnek;

Niçe hemşîre-i hem-zâd olurdu duhter-i rezle

Hûm-ı âbisten-i mey olmasaydı mâder-i mînâ (Sünbülzâde Vehbî Dîvânı, G.6/8)

Nesre Çeviri: “Şaraba hamile içki küpü kadehin annesi olmasaydı üzüm kıızıyla nasıl kardeş olurdu?” Beyitte anne imgesi bu kez şarap şişesinin annesi olarak karşımıza çıkar.

3.6.4. Anne - Bulut

Klasik Türk şiirinde bulut, sevgilinin ve övülen kişinin cömertliği, lütfu, şefkati ve kahırını gösterir (Pala, 2011:130). Şefkat, cömertlik ve lütuf söz konusu olduğunda şairler, anne ve bulut kavramlarını ilişkilendirme yoluna giderler. Annenin cömertliği, çocuklarına olan şefkat duygusu gibi unsurlar bulut imgesine teşbih edilir.

Annenin göğsünden damla damla çocuğun ağzına düşen süt ile buluttan çıkıp yeryüzüne düşen yağmur taneleri ilişkilendirilir:

Mehd-i gülzâr üzre geldi dâye-i ebr-i bahâr

Tıfl-ı gonca agzın açdı meyl-i pistân eyledi (Bâkî Dîvânı, K.7/4)

Nesre Çeviri: “Gül bahçesi beşiğinin üzerine bahar bulutu sütannesini geldi. Gonca tomurcuğu, ağzını açıp süt emmek için göğse yöneldi.” beytinde gül goncası bir çocuğa, gül bahçesi beşiğe, bulut bir sütanneye benzetilir. Bahar zamanı gül goncası üzerine yağın yağmurlar o goncaya hayat verir, onun büyümesini sağlar. Bir sütanne ya da anne de çocuğuna süt vererek onun büyümesine yardımcı olur. Beyitte bu iki olay birbirleriyle ilişkilendirilerek bulut, annenin göğsüne benzetilmiştir. Gül goncasının çocuk gibi hayal edilmesi, Bâkî’ye ait;

Dâye-i ebr yine goncalarun şeb-nemden

Başına akçe dizer niteki etfâl-i sıgâr (Bâkî Dîvânı, K.18/11)

Nesre Çeviri: “Bahar sütanne, şebnemden, küçük çocuk gibi olan goncaların başına akçe dizer.” beytinde mevcuttur. Şebnem, çiy tanesi demektir (Devellioğlu, 2013: 1146). Özellikle bahar mevsiminde bazı çiçekler üzerine düşen şebnem, klasik şiirde birçok hayallere konu olmuştur (Pala, 2011: 423). Bir örnek olarak Bâkî’nin beytinde gül goncaları üzerine düşen çiy taneleri, sütannelelerin çocukların başına akçe (gümüş para) dizmesine benzetilir. Buradan hareketle, Bâkî’nin şiirlerinde toplumsal izleri görmenin mümkün olduğunu söylemek gerekir. Beyitte de yine toplumsal bir olaydan yola çıkılarak mecazî bir anlatım oluşturulmuştur. Küçük çocukların saçlarına nazar boncuğu ile altın

veya gümüş para bağlamak eski bir adetti. Bu bağlamda örnek beyitte goncaların üzerinde biriken çiğ taneleri, çocukların feslerine dizilen akçelere benzetilmiştir (Erdoğan, 2009: 142).

Anne yüreğinin yavrusuna karşı cömertliği, bulutun cömertliği ile bağdaştırılır. Örneğin;

Jâle sanman gonça ağzından çekîde şîrdür

Emzürürken dâye-i ebr-i sehâ-yı nev-bahâr (Beyânî Dîvânı, K.6/10)

Nesre Çeviri: “Cömert bulut sütanesi, gül goncasını emzirirken (goncanın) ağzına damlayanı çiy tanesi sanmayın, o süttür.” şeklinde nesirleştirilen beyitte yine anne sütü ve çiy tanesinin teşbihi mevcuttur. “Ebr-i sehâ-yı nev-bahâr” tamlaması “ilkbaharın cömertlik bulutu” demektir. Anneler yavrularını emzirirken çocuk, anne göğsündeki bütün sütü çekse de anneler buna razıdır. Çünkü anneler çocuklarına karşı son derece cömert olup çocuklarını kısıtlamak istemezler. Bu, şefkatten ötürüdür. Bahar bulutu da cömert bir anneye benzetilir. Annenin, çocuğunu doyasıya emzirmesi gibi bahar bulutu da gül goncasını çiy taneleriyle besler.

Küçük çocukların bir süre sonra anne sütünden kesilmesi hadisesi beyitlerde teşbihe konu olur. Örneğin Nev’î’nin;

Keser şîrden ebr etfâl-i bâğî

Çü beslendi her biri buldı kemâlî (Nev’î Dîvânı, K.52/3)

beytinde gonca ve fidanların küçük çocuklara benzetildiği görülür. Küçük çocuklar belli bir süre anne sütüyle beslendikten sonra artık ihtiyaçları kalmadığı düşünülünce anneleri tarafından süttten kesilir. Bağın çocukları olan fidanlar da anneleri bulut tarafından belli bir süre beslendikten sonra toprağa kök saldıklarında süte benzetilen çiy taneleri, yani fidanların sulanması kesilir. Nev’î’nin bu beytinden hareketle klasik Türk şiirinin gerçek hayattan kopuk olmadığı, sosyal izleri şiirlerde görmenin mümkün olduğu söylenebilir (Sefercioğlu, 2002: 6). Anne-çocuk ilişkisi, hayattaki en saf, en masum ilişkilerden biridir. Bu gerçekliğin klasik Türk şiirlerinde yansımalarının bulunması, şairlerin anne kavramına verdikleri önemin bir göstergesidir.

Anneler çocuklarının üzerine titrerler. Sevgilerini en yoğun şekilde gösterdikleri için çocuklar biraz nazlı ve şımarık büyür. Bu durum;

Gonca tıflı bülbülün feryâdına gülse n'ola

Dâye-i ebr- bahârî anı tannâz ögredür (Şeyhüslâm Yahyâ Dîvânı, G.95/2)

Nesre Çeviri: “*Gonca çocuğu bülbülün feryadına gülse ne olur? Bahar bulutu sütanesi onu (goncayı) müstehzî (herkesle alay eden) yetiştirir.*” beytinde teşbihe konu edilmiştir. Beyitte hem klasik Türk şiirinin en önemli mazmunlarından olan gül-bülbül ilişkisi hem de sütanne-çocuk ilişkisi mevcuttur. Pala’ya göre klasik Türk şiiri bülbülden ayrı düşünülemez. Bülbül, güle âşık kabul edilir. Nasıl bülbül gülsüz olmazsa âşık da mâşuksuz olmaz. Gülün dikenleri nasıl bülbülün ciğerini delerse, sevgilinin eziyetleri de âşığın bağırnı deler (Pala, 2011: 77). Gülün bülbüle zulmü söz konusudur. Bu durum örnek beyitte de yerini bulmuştur. Bülbül feryat eder, ancak gül goncası onun feryatlarıyla dalga geçer, güler. Bunun sebebi; gül goncasının, bahar bulutu olan annesi tarafından nazlı, şımarık ve müstehzî yetiştirilmesidir.

Dâye motifinin geçtiği beyitlerde, onu tamamlayan bir unsur olan lâlâ motifinin de geçtiği görülür. Anne-baba bütünlüğü gibi dâye-lâlâ da bir bütündür. Osmanlı toplum yapısında özellikle saray ve çevresinde çocukların eğitimi ve bakımı için onlara bir lâlâ ve dâye tayin edilirdi. Dâyeler kadın olup çocuğun bakımı, emzirilmesi gibi görevlere bakarken lâlâlar erkek eğitmenlerdi ve çocuğun eğitim ve öğretimiyle ilgilenirlerdi. Bazı beyitlerde bu ikilinin beraber kullanıldığı, memduha hizmet etmeleri yönüyle şiirlere konu oldukları görülür. Örneğin;

İderler hidmetün ebr u sedefdür dâye vü lâlâ

Senün tanzîm-i emründe olur her lu'lu'-i lâlâ (Hâfız Mehmet Tâhir Dîvânı, Tahmis 58/3)

Nesre Çeviri: “*Bulut ve sedef, dâye ve lâlâ olup hizmetini görürler. Her lâlânın incisi senin emrinde olur.*” beytinde lâlâ-dâye ikilisi geçer. Lâlâ bir inci kabuğuna, dâye ise bir buluta benzetilir. Sâdef, inci kabuğu demektir. Sedefin içinden inci çıkar. Nisan ayında denizin yüzüne veya sahile çıkarak ağzını açar ve yağmur tanesini yutar. İşte bu yağmur tanesinin daha sonra inciye dönüştüğü düşünülür (Pala, 2011: 385). Bu varsayımlar doğrultusunda beyitten çıkan anlam şudur: “Bahar bulutu sütanne, sedef lala gibi sana

hizmet ederler. Sen istersen her sedeften bir inci çıkar.” Şiirin tamamını okuduğumuzda bu tahminin Hz. Muhammed’e yazıldığı görülür (Atacan, 2014: 100). Bütün kâinat, âlemlerin tek incisi olan Hz. Muhammed’in yüzü suyu hürmetine yaratılmıştır. O isterse tüm sedeflerden inci taneleri çıkar. Şiirde Peygamber’e övgü söz konusudur. Bu bağlamda bulutun bir sütanneye benzetilmiş olması konumuz dahilindedir.

Annelerin/sütannelerin çocukları giydirip süslemesi gibi bahar bulutlarının yeryüzünü süslediği görülür:

Dâye-i ebr-i bahar servi zümürrüd ferşini

Kıldı eşcârı müzeyyen hil’at-i sebz-i kabâ (Aşkî Mustafa Dîvânı, Tr.3/5)

Nesre Çeviri: “Bahar bulutu sütanesi, ağaçları yeşil kaftanlarla süsleyip yeryüzünü zümrüt yeşiline boyadı.” beytinde bahar bulutu, yavrusunu güzel elbiselerle bezeyen bir anne/sütanneye benzetilmiştir. Teşhis sanatı olan beyitte bahar-yeryüzü arasındaki ilişki sütanne-çocuk ilişkisine teşbih edilmiştir.

3.6.5. Anne - Güneş

Eski inanışlara göre dünya, kâinatın merkezi olarak düşünülür. Yedi veya dokuz kat gök ise dünyanın üzerinde soğan zarı gibi içiçe geçmiş durumdadır. Her gök katında bir seyyare (gezegen) bulunduğu inanılır. Bunların sıralaması; Ay, Utarit, Zühre, Güneş, Mars, Müşteri, Zühal şeklindedir (Aksoyak, 2009: 325). Pala’ya göre; “*Klasik Türk şiirinde güneş göğün sultanı, ay bu sultanın veziri, Utarid kâtibi, Mars başkumandanı, Müşteri kadısı, Zühal bekçisi, Zühre ise çalgıcısıdır.*” (Pala, 2011: 230).

Klasik Türk şiirinde parlaklığı, ışığı, ısıtması ile hem benzeyen hem benzetilen konularında ele alınan güneş mazmunu, âfîtab, hurşîd, mihr ve şems sözcükleriyle karşılanır (Pala, 2011: 176). Güneş bazen anne imgesiyle de teşbihe konu olur. Genellikle sevgilinin güzelliğine gönderme yapmak amacıyla, sevgilinin annesi olarak düşünülür:

Âdem oğlunda senin teg doğmaz ey kâfir kızı

Guyiyâ atan meh-i tâbândır anan âf-tâb (Fuzûlî Dîvânı, Muh. 3)

Nesre Çeviri: “Ey kâfir kızı! İnsanoğlundan senin gibisi doğmaz. Sanki ay baban, güneş anandır.”

Kasidelerde methedilen kişinin sütannesi ay ve güneş olarak hayal edilir:

Nice kim mehd-i felekde ola etfâl-i nücûm

Nice kim dâye ola her birine şems ü kâmer (Revânî Dîvânı, K.6/31)

Nesre Çeviri: “Yıldız çocuklar, felek beşiğinde yata. (Onlara) ay ve güneş sütanne ola.”

Ol nûr-ı İlâhî ki tufûliyyet içinde

Mihr imiş ana dâye meh imiş ana lâlâ (Karamanlı Nizâmî Dîvânı, K.2/27)

Nesre Çeviri: “O ilâhî nurun çocukluğunda ona güneş sütanne, ay lala olmuş.”

Öyle tıfl-ı nâz-perver kim sezâ olsa ana

Mâh-ı nev gehvâre dâye âftâb-ı nîm-rûz (Nâbî Dîvânı, Tr.57/3)

Nesre Çeviri: “ Öyle nazlı bir çocuk ki yeni ay ona beşik, öğle güneşi ona sütanne olsa yakışır.”

Güneş anneye, güneşin ışıkları süte, yeni yetişen bitkiler de süt emen bebeklere benzetilir:

Leben-i mihr akıcak bürc-i Hamel'den hâke

Tıfl-veş meyl eder a'lâya nebât-ı esfel (Bursalı Rahmî Dîvânı, K.4/3)

Nesre Çeviri: “Güneşin süte benzeyen ışıkları, koç burcundan toprağa ulaştığında yerin altındaki bitkiler, çocuklar gibi yukarı meyleder.”

3.6.6. Anne – Yıldız

Yıldızlar, güneş ve ay yüzlü sevgiliyi besleyen biri gibi tasvir edilir. Beslemek eylemini genellikle sütanneler ve anneler yaptığı için dolayısıyla gökler ve yıldızlar bir anne/sütanne gibi düşünülür:

Dâye-i eflâk u encüm mehd-i 'unsûr içre gûyâ

Rûh birle beslemiş sen âftâb-ı meh-cebîni (Kelâmî Dîvânı, G.318/2)

Nesre Çeviri: “*Felek ve yıldız sütannen, madde beşiğinde sen ay yüzlü güneşi ruh ile beslemiş.*”

3.6.7. Anne – Ay

Güneş gibi ışık kaynağı olan ayın ışığı nûr ile ifade edilir. Bu nur yüzlü ay, sevgiliden başkası değildir (Pala, 2011:42). Ay, tıpkı güneşte olduğu gibi övülen kişinin annesi veya sütanesi olarak düşünülür. Sevgilinin ya da methedilen kişinin ışığını annesi/sütanesi aydan aldığına inanılır:

Senün gibi togurmaz tıfl-ı nûrânî zen-i eyyâm

Kamer dâye olup sandûka-i çarh olsa gehvâre (Bursalı Rahmî Dîvânı, G.206/4)

Nesre Çeviri: “*Ay sütanne, feleğin sandukası beşik olsa zamâne kadınları senin gibi nurlu çocuk doğuramaz.*” beytinde ay, nurlu ışık saçması yönüyle ele alınmıştır. Bu beyitle aynı anlamsal doğrultuda olan;

Ger kamer mâder olsa şems peder

Doğmaya bir senin gibi ahter

(Nev’î Dîvânı, G.112/1)

Nesre Çeviri: “*Eğer ay anne, güneş baba olsa senin gibi bir yıldız doğmaz.*” beytinde de ay, çocuk doğuran bir anne gibi tasavvur edilmiştir.

3.6.8. Anne – Zühre

Gezegenlerden Zühre, çobanyıldızı olarak da anılır (Onay, 2013: 440). Güzellik, zerâfet, mahâret ve sanatın simgesidir. Yeşil ve parlak renklerin ona ait olduğu bilinir (Pala, 2011:494). Bu gezegenin anneyle ilişkilendirilmesindeki amaç, güneş ve ay ile aynıdır. Yani memduhun annesi veya sütanesi gibi düşünülür ve bu sütannenin/annenin güzelliğinin çocuğa geçtiğine inanılır. Ya da kaside ve tarihlerde övülen kişiye Zühre gibi bir sütanne/anne lâıyk görülür:

Meh-i pür-nûri burc-i nesl-i ‘Osmânî ki lâıykdur

Felek mehd-i sedef-kâri ola zühre ana dâye (Arpaeminizâde Sâmi Dîvânı, Tr.9/8)

Nesre Çeviri: “Nurlu ay (gibi) Osmanlı neslinin burcuna, felek sedefkâr beşiği, Zühre sütanne olsa, lâyıktır.”

Oldu çarha rû-nümâ bir duhter-i sa’ d-ahteri

Kim sezâdır dâye olsa Zühre ol meh-tal’ata (Sünbülzâde Vehbî Dîvânı, Tr.26/4)

Nesre Çeviri: “Dünyaya kutlu yıldız gibi yol gösteren bir kız geldi. O ay yüzlüye Zühre sütanne olsa yakışır.”

3.6.9. Anne – Utarid

Garib-nâme’de geçen,

Dâyesi oldur bu cismün tıfl iken

Pes ‘Utârid geldi çün ulaldı ten

Ol ‘Utârid ‘ilm ü san’at öğredür

Pişeler ol gösterür ol işledür (Âşık Paşa, Garib-nâme/10194-10195)

Nesre Çeviri: “Sonra Utarid geldi ten birleştirildi (insan yaratıldı), çocukken bu cismin sütannesini Utarid’dir. Utarid ilim ve sanat öğretir, meslekleri o gösterir, o işletir.” beyitlerinde Utarid bir sütanne gibi tasvir edilmiştir.

3.6.10. Anne - Gül Bahçesi

Pala’ya göre; “Divan şiirinde en çok sözü edilen çiçek, güldür. Sevgilinin yüzü, yanağı ile sıkı münasebeti vardır. Bazen gül bunlara, bazen de bunlar güle benzerler.” (Pala, 2011: 171). Gülün kokusu ile Hz. Muhammed (s.a.v.)’in teri arasında ilişki kurulur. Onun mübarek terinin gül koktuğuna inanılır (Açıl, 2015: 11). Bülbül, güle meftunluğuyla bilinir ve klasik Türk şiirindeki âşığı temsil eder. Metinlerde bülbülün güle yakın olmak için gösterdiği çabalar işlenir:

Gülün bülbül olur yâri anuniçün kılur zârı

Gülistândur anun yiri makâm olmaz ana bağlar (Yûnus Emre Dîvânı, G.55/3)

Nesre Çeviri: “Gülün yâri bülbüldür, onun için ağlar. Onun yeri gül bahçesidir, bağlar ona makam olmaz.”

Tabiatla ilişkilendirilen anne imgesi, gül mazmunu ile beraber ele alınır. Gül bahçesi bir anne ya da sütanne gibi düşünülür ve gül goncaları ya da bülbül, o annenin yavrusu olarak tasavvur edilir:

Berây-ı tıfl-ı bülbül var ise pistân imiş gonca

Çıkardı anı koynundan ana gülzâr olup dâye (Rızâyî Dîvânı, K.18/15)

Nesre Çeviri: “Gonca, bülbül çocuğu için meme imiş; gül bahçesi ona sütanne olup (emzirmek için) göğsünden çıkardı.” beytinde gül bahçesi, bülbül çocuğunu emzirmek için göğsünden gül goncaları çıkaran bir sütanne gibi tasvir edilmiştir.

Gül goncaları küçüklüğü bakımından bir çocuğa benzetilir; bahçe onların sütanesi, gül kökü onların beşiği, üzerlerine yağın çiy damlaları da anne sütü gibi düşünülür:

Gonçelerdir bâga tıfl-ı nâzenîn

Mehd-i gül-bün şîr şebnem dâye gül (Lebîb Dîvânı, G.90/2)

Nesre Çeviri: “Bağın nazlı çocukları goncalardır. Gül kökü beşik, çiy damlası süt, gül sütanneleridir.”

Güllerin gül bahçesinin ortasında yetişip büyümeleri, annesinden doğan ve onun kucağında büyüyen çocuğun durumuna benzetilir:

Ki tıfl-ı gonca handân togdı elân mâder-i gülden

Açıldı çeşm-i nergis olmadan bâga nihâde-pâ (Giritli Aziz Dîvânı, Tr. 14/19)

Nesre Çeviri: “Gonca çocuğu şimdi gül annesinden gülerek doğdu. Nergisin gözleri bâga ayak basmadan (güller) açıldı.”

Sadece gül değil, ilkbahar da goncalara sütannelik yapmasıyla teşbihe konu olur:

Nev-rûz gülün tıflına hem dâyeliğ eyler

Hem nergis-i mahmûr didi lâleye lâ'lâ

(Cemâlî Dîvânı, K.3/7)

Nesre Çeviri: “İlkbahar, gülün çocuğuna sütannelik yapar. Hem de mahmur bakışlı nergis lâleye lâla dedi.”

3.6.11. Anne - Rüzgâr

Klasik Türk şiirinde “yel, nesîm, esinti, bâd, rîh, riyâh” gibi sözcüklerle anlatılan rüzgâr mazmunu, şiirlerde oldukça geniş bir kullanım bulmuştur. Âşığın “âh”ı ile rüzgâr sesi arasında münasebet kurulur. Sevgilinin saçlarındaki kokuyu rüzgârın getirdiğine inanılır. Bazen postacı ve ulak görevi yüklenen rüzgârın sevgiliden haber getirdiği düşünülür. Âşık, rüzgârın esişiyle sevgilinin ayağı tozuna kavuşur. Rüzgâr ile âşık arasında benzerlikler kurulur. Rüzgârın dönüp durması âşığın divâne hâline benzetilir (Pala, 2011: 381). Rüzgâr mazmununun, bu geniş kullanımı içerisinde bazen anne imgesi ile de ilişkilendirildiği görülür. Özellikle sabah rüzgârı olarak bilinen “bâd-ı sabâ”, bahçedeki çiçeklerin annesi ya da sütanesi gibi tasvir edilir:

İtmiş henüz nâmiye etfâl-i gonceyi

Teslîm-i dest-i dâye-i bâd-ı sabâsına

(Edirneli Kâmî Dîvânı, K.22/2)

Nesre Çeviri: “Gonca çocuklarını daha yeni yetiştirip sabah rüzgârı sütannesinin eline teslim etmiş.”

Rüzgâr, esişi ile çocuğunun beşiğini sallayan ve uyutan bir anneye benzetilir:

Uyutdu dâye-i bâd-ı sabâ şükûfeleri

Çemende nergis-i çeşmin görünce hâb-zede

(Lebîb Dîvânı, G.110/4)

Nesre Çeviri: “Çimenlikte göz nergisini uykulu gören sabah rüzgârı sütanesi, çiçekleri uyuttu.” Klasik Türk şiirinde sıkça kullanılan nergis çiçeğinin hikâyesi şöyledir: “Mitolojiye göre Narsis ya da Narkisos, çok güzel ve aşktan anlamaz bir delikanlı imiş.

Onu sevip de derdinden perişan olan kızlar bu genci tanrılara şikâyet etmişler. Tanrıların verdiği ceza sonucu Narsis bir gün derede kendi aksini görüp âşık olur. Kendini seyrederken suya atlar ve boğulur. Vücudu çürüyüp yerinde göze benzer bir çiçek biter ve bütün güzellere hayran hayran ve şehlâ bakar.” (Pala, 2011:356). Bu efsaneden dolayı klasik Türk şairleri, nergis çiçeğinin mahmur hâlini sevgilinin bakışıyla ilişkilendirirler. Yukarıdaki beyitte de nergis çiçeklerinin uykulu hâlini gören sabah rüzgârının bir sütanne gibi onları uyuttuğu söylenir. Burada sabah rüzgârının usul usul esişi, bir annenin beşik sallaması gibi düşünülmüştür. Aynı anlamda Mesîhî’ye ait,

Mehd içinde tıfla benzer nâ-şükûfte goncalar

Kim salar kehvâresini nitekim mâder nesîm (Mesîhî Dîvânı, K.10/4)

Nesre Çeviri: “Yeni yetişen goncalar beşik içindeki çocuğa benzer. Anne rüzgâr, (o çocukların) beşiğini sallar.” şeklinde nesre çevrilen beyitte de rüzgâr, beşik sallayan anneye benzetilir.

3.6.12. Anne - Melek

Günümüzde belki de anneleri tasvir etmek için en çok melek benzetmesini kullanırız. Günahsız, masum ve temiz oluşlarıyla en çok bebeklerin ve annelerin benzetilene olarak kullanılan melek kavramı, klasik Türk şiirinde de işlenen soyut bir imgedir. “Ferişteh” diye de kullanılan melek kavramı en çok sevgili mazmunuyla ilişkilendirilir. Sevgilinin melek huylu, melek yüzlü oluşu ve melekler tarafından övülmesi gibi ilişkilendirmelerde karşımıza çıkar (Pala, 2011: 303).

Şiirlerde övülen kişi ya da sevgiliyi yüceltmek için meleklerin o kişinin annesi/sütanesi gibi düşünüldüğü görülür:

Sa’âdet yâr devlet câr rif’ât dâr izzet bâr

Hudâ yâver kader reh-ber felek çâker melek dâye (Kânî Dîvânı, Beyit 34)

Nesre Çeviri: “Mutluluk yâr, talih komşu, yücelik mekan, hürmet gıda, Allah yardımcı, kader yol gösteren, felek kul-köle, melek sütanne..” Beyitte güzel dileklerde bulunan şair muhataba; mutluluğun eş, talihin komşu, yüceliğin mekan, hürmet ve saygının gıda, Allah’ın yardımcı, kaderin rehber, feleğin köle, meleklerin de sütanne olmasını diler.

Dâyesi olsa melek gehvâre 'arş olsa sezâ

Mihr ü mâh cünbân-ı mehdi olmuş eyler i'tiyâd (Aşkî Mustafa Dîvânı, Tr.51/3)

Nesre Çeviri: “Melek sütannesi, gökyüzü beşik olsa yakışır. Ay ve güneş, sallanan beşiği olmuş, alışkanlık eder.”

Ninni söyleyen sütannenin sesi meleklerin sesine benzetilir:

Tab'um o dem ki 'azm-i şeker h'âb-ı nâz ider

Nânû-yı dâye-i melegi nakş u kâr olur (Kânî Dîvânı, K.31/13)

Nesre Çeviri: “O vakit tabiatım şekerleme ve naz uykusuna yönelir. Melek sütannenin ninnisi kulaklarıma işlenir.”

3.6.13. Anne - Deniz

Klasik Türk şiirinde övülen kişinin cömertliğini temsil eden deniz mazmunu, “bahr, bihâr, kulzüm, ummân, deryâ, yemm, muhît” gibi sözcüklerle ifade edilir. Âşığın gözyaşlarının akıp deniz oluşturduğu görülür (Pala, 2011: 111). Cömertliği hususıyla anneliğin besleyicilik vasfına teşbihte bulunmak için anne-deniz ilişkilendirmesi yapılır:

Nefes oğlanıdır kamu ezhâr

Jâleler şîr dâyeler enhâr (Vücûdî, Hayâl ü Yâr/1400)

Nesre Çeviri: “Tüm çiçekler nefes oğludur. Çiy taneleri süt, nehirlere sütanne.”

Asalet ve büyüklük timsâli olan deniz, övülenin annesi olmaya lâyık görülür:

Atası biri olsa anası bahrı

Asîl ü hûb olur gâyet de mihri (İbrahim b. Bâli, Hikmetnâme1/4714)

Nesre Çeviri: “Babası biri anası deniz olsa, asil ve güzel, gayet de merhametli olur.”

3.6.14. Anne - Devlet

Klasik Türk şiirinde mutluluk, baht, tâlih anlamlarında da kullanılan “devlet” sözcüğü, methedilen kişiyi saadete boğan bir sütanne gibi tasavvur edilir:

Togup burc-ı şerefde mâderünden ey yüzi hurşîd

Sa'âdetle seni perverde kılmış dâye-i devlet (Bursalı Rahmi Dîvânı, G19/3)

Nesre Çeviri: “Ey yüzü güneş, şeref burcunda annenden doğduğunda devlet sütannen seni saadete yetiştirmiş.”

Koca Ragıp Paşa'nın beytinde baştaki devlet görevlilerine ince bir gönderme yapılırken gerçek anlamıyla kullanılan devlet, sütanneye benzetilir:

Niçün tıflânedir mestâne vaz'-ı nev-serâmedler

Meger hemşîre mi sahbâya şîr-i dâye-i devlet (Koca Ragıp Paşa Dîvânı, G.17/4)

Nesre Çeviri: “Yeni başa gelen devlet görevlilerinin vaziyeti niçin çocukça ve sarhoşçadır? Yoksa devlet sütannenin sütü şaraba kardeş mi?”

3.6.15. Anne – Gam/Dert/Keder

Şairler, gamla beslendiklerini düşünürler. Bu bağlamda onları yetiştiren gam sütanneleri vardır:

Zemîn-i 'ışka kim tıfl-ı dil-i nâ-şâd ayak basdı

Yürüttdi dâye-i gam sanma bî-imdâd ayak basdı (Besnili Nehcî Dîvânı, G.321/1)

Nesre Çeviri: “Aşk zeminine hüznü gönül çocuğu ayak bastı, yardımsız ayak bastı sanma gam sütanesi (onu) yürüttü.” Yeni yürüyen çocuklara anneleri yardım eder. Beyitte de aşk âlemindeki âşıklara yardım eden, onları büyüten, bu yolda yürüten gam annelerinin olduğu söylenmiştir.

Dert ve çile çekmek, klasik şiirin vazgeçilmezidir. Şairler, sevgilinin aşkından hep keder içerisindedirler. Bu keder ve üzüntüyle öyle hemhâl olmuşlardır ki dert ve keder artık onların anneleri kadar şairlere yakındır:

Hân-ı yağmâ-yı safâ olsa fezâ-yı imkân

Mâye-i 'ayşım olur dâye-i derd ü ekdâr (Eşref Paşa Dîvânı, K.25/16)

Nesre Çeviri: “Gökyüzü sefa sofrası olsa da yaşayışımın mayası dert ve keder sütannesidir.” Beyitte şair, ne kadar bolluk içinde de olsa dert ve kederden beslendiğini anlatırken, dert ve kederi bir sütanneye benzetmiştir.

3.6.16. Anne - Sedef

İncinin sedefin karnından çıkması sebebiyle olsa gerek, annelerin sedefe benzetildiği görülür:

Tokuz ay çün sedef karnında yatdı

İrişdi sâ'ati vü vakti yitdi (Manisalı Câmî'î, Vâmık u Azrâ/915)

Nesre Çeviri: “Dokuz ay sedef karnında yattı. (Doğum) saati ve vakti geldi.” Mesnevinin kahramanlarından Azrâ'nın doğumu anlatılırken anne sedefe, Azrâ da bir inciye benzetilmiştir.

3.6.17. Anne - Öğüt

Öğüt, soyut bir unsurdur. Birinin, karşısındaki kişinin iyiliği için ona bazı önerilerde bulunmasına “öğüt verme” denir. Anneler, öğüt verici kimlikleriyle bilinir. Hasan Rızâ'nın bir beytinde şairin, kendine yönelik bir tavsiyesinde “öğüt almayı sütanne edinme” ifadesi geçer. Buradan hareketle hem annelerin öğüt verici vasıflarına, hem de öğüt almanın önemine dikkat çekilir:

Rızâ sâfi olup nushı idesin kendine dâye

Egerçi bin kelâm itsen birisin hiç tuyan olmaz (Hasan Rızâ Dîvânı, 167/7)

Nesre Çeviri: “Rıza, tertemiz olup öğüdü kendine sütanne edinesin. Eğer bin kelam etsen bir tanesini duyan olmaz.”

3.6.18. Anne - Kabir

Hayata gözlerini yeni açan bebeklerin ilk durağı, anne kucağıdır. İnsanoğlu bu dünyadan ahirete geç ettiğinde ise ilk durağı kabir olur. İşte anne kucağı ve kabrin bu benzerliği, Hasan Rızâ'nın;

Yesârından kim almıştır anın 'ömrü olup âhir

'Ubûr eyler bu fânîden ana kabri olur dâye (Hasan Rızâ Dîvânı, 70/2)

Nesre Çeviri: “Onun ömrü son bulmuştur. Bu dünyadan geç ederken kabri ona sütanne olur.” beyinde ele alınmıştır. Varlık ve zenginlik içinde olsa da insan, bir gün ölecektir. Ve öldüğünde ilk durağı olan kabir, tıpkı anne/sütanne gibi o kişiyi sarıp sarmalayacaktır.

3.6.19. Anne - İlim

İlim sahibi kişiler, klasik Türk şairleri tarafından itibar görmüştür. Sünbülzâde'ye ait;

Mevrûs-ı hânedânı imiş dâye-i 'ulûm

Esrâr-ı fazl-ı vâlidinin oldu mazharı (Sünbülzâde Vehbî Dîvânı, K.39/17)

Nesre Çeviri: “Faziletli babasının hikmetine mazhar oldu, ilim sütannesini (ona) aileden miras kalmış.” beyitte övülen kişinin babasının da ilim sahibi olduğu kastedilirken, bir sütanneye benzetilen ilmin söz konusu kişiye aileden miras kaldığı söylenmiştir.

3.6.20. Anne - Mânâ

Klasik Türk şairleri, bazen kendilerini daha önce yaşamış büyük şairlerle karşılaştırıp kendilerini onlarla eşdeğer tutarlar. Mesîhî;

Necâtî hançeri ile Mesîhî hançeridir

Niyâm-ı mâder-i ma'nâda tev'emân hançer (Mesîhî Dîvânı, G.93/9)

Nesre Çeviri: “Mânâ ananın kınında Necâtî'nin hançeri ile Mesîhî'nin hançeri ikiz hançerlerdir.” beyinde mânâ âlemini, yani söz söyleyiş güzelliğini, bir annenin karnına benzetmiş, Necâtî Bey ile kendisini bu annenin karnında yatan ikizler gibi tasvir etmiştir.

3.6.21. Anne - Tabiat

İnsan, doğayla iç içe yaşayan bir varlıktır. Bu bağlamda, klasik şairlerin tabiatı, çocuk doğuran ve ona isim veren bir anneye benzettikleri görülür:

Tevellüd eyleyicek mâder-i tabî'atdan

Kader behişt-i ma'ânî diyü kodı ana ad (Üsküdarlı Sırrî Dîvânı, K.7/74)

Nesre Çeviri: “Tabiat anadan doğunca, kader ona anlamlar cenneti diye ad koydu.” Burada şair, şiiri sunduğu kişiyi övmek amacıyla onu tabiat anadan doğduğunda kendisine anlamlar cenneti ismi verilen bir çocuğa benzetmiştir.

3.6.22. Anne - Gece

Seyyîd Vehbî'ye ait bir beyitte gece, hilâli doğuran bir anneye benzetilmiştir:

Tevlîd idüp mâder-i şeb tıfl-ı hilâlin

Kandil donanmasına ol şevk sebebdür (Seyyîd Vehbî Dîvânı, K.3/5)

Nesre Çeviri: “Gece ana, hilâl çocuğunu doğurunca kandil donanmasına bu sevinç sebep olmuştur.” Beyitte ay bir çocuğa benzetilirken, o çocuğun annesi olarak gece tasvir edilmiştir. Gece vakti ayın gökyüzünde belirmesinin ardından gökyüzünün yıldızlarla dolması bir çeşit kandil donanması olarak sunulmuştur.

3.6.23. Anne - Gökyüzü

Ay, güneş ve yıldızlar bir çocuk gibi hayal edilir ve bu küçük çocukları sarıp sarmalayan bir anne vardır, o da gökyüzü olarak düşünülür:

Bir meh ki öyle tal'at u tâb'ıyla mislini

Görmüş degil meşîme-i şeb-mâder-i semâ (Âkîf Dîvânı, Tr.11/2)

Nesre Çeviri: “Bir ay ki, gökyüzü annenin rahmi onun yüzü ve huyunun bir benzerini daha görmemiştir.” şeklinde nesre aktarılan beyitte sevgilinin yüzü aya benzetilir. Gökyüzü bir anne, ay da o annenin güzel çocuğu olarak tahayyül edilen beyitte; gökyüzü annenin, sevgilinin güzelliğinde birini daha görmediği dile getirilmiştir.

SONUÇ

Türk kültüründe kadın; gerek sosyal hayatta, gerek siyasî hayatta gerekse ev içinde geçmişten günümüze hep aktif konumdadır. Siyasî hayatta kararlarına danışılan kadın, sosyal hayatın da vazgeçilmez unsuru olmuştur. Aile hayatı içinde özellikle çocuğun yetiştirilmesinde en önemli rol, anne kimliğiyle kadına düşer. Kadının, doğurganlık vasfı sebebiyle hem Türk toplumunda hem de İslam dininde özel bir konumda olduğu görülür. Hz. Muhammed (s.a.v.)'in “Cennet, annelerin ayakları altındadır.” hadîs-i şerifi İslam dininde annelere verilen değerın kanıtı niteliğindedir. Türk toplumunda dini inanışların da etkisiyle eski Türklerden bu yana ana hakkına büyük özen gösterilmiştir. Eski Türklerde ana hakkı ile Tanrı hakkı bir tutulmuş, bu düşünce sistemi günümüze kadar değişikliğe uğramadan süregelmiştir.

Anneliği kutsal bir kurum olarak kabul eden Türkler, edebî ürünlerde de anne motifine yer vermişlerdir. Türk edebiyatının ilk ürünleri olan *Orhun Yazıtları*'nda kağanların, annelerini kutsadıkları görülür. İslamiyet öncesi Türk destanlarında dişi kurt motifi ile anne motifi arasında benzerlikler kurulur. *Oğuz Kağan Destanı* ve *Manas Destanı*'nda kahramanların, anneleriyle geçen diyaloglarına yer verilir. *Satuk Buğra Han Destanı*'nda kahramanın annesi, kahramanı ölümden kurtaran bir tip olarak karşımıza çıkar. *Kutadgu Bilig*'de karşılıklı konuşmalar esnasında ana-baba hakkı üzerinde defalarca durulduğu; özellikle ana hakkına daha çok özen gösterildiği görülür. *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde anne motifi; kahramanı bazen ölümden kurtaran, bazen ona yol gösteren, sahip çıkan olumlu vasıflarıyla; bazen de oğlu için ölümü göze almayan olumsuz vasfıyla işlenir.

Anne imgesi,, klasik Türk şiiri içerisinde de yerini bulmuştur. Klasik Türk şiirinde anne kavramını karşılamak üzere “mâder, vâlîde, ümm, ana, anne, ane, dâye” gibi sözcükler kullanılmıştır. Bu kavram klasik şiirde somut ve soyut hâlde olmak üzere iki şekilde ele alınır. Anne kavramı somut hâlde; şairlerin anneleri için yazdıkları şiirlerde,

ana-baba hakkına dikkat çekmek için oluşturulmuş metinlerde, anne şairlerin çocuklar için yazdıkları eserlerde, anne kimliğiyle ön plana çıkan Hz. Meryem, Hz. Havvâ gibi kişilerin adının geçtiği beyitlerde, mesnevilerde sütanne ya da anne kimliğiyle etkin olan karakterlerde, annenin müdâhil olduğu bazı toplumsal olayların işlendiği şiirlerde karşımıza çıkar. Şairler, annelerinin ölümüne tarih düşerler ve acılarını bu şekilde paylaşırlar. Ana-baba hakkına dikkat çekmek için oluşturulmuş metinler genellikle nasihatnamelerdir. Bu metinlerde ana hakkı üzerinde özellikle durulur. Klasik Türk şiirinin son demlerinde sayıları artan kadın şairlerin annelik duygusuyla kaleme aldıkları şiirler mevcuttur. Ninni gibi türlerde yazılan bu şiirlerde annelik duygusu ağır basar. Mesnevilerde baş kahraman derde düştüğünde derdini açtığı ilk kişi genelde onun annesi ya da sütannesidir. Çünkü kahramana en yakın kişi genellikle onu besleyen ve büyüten annesi/sütannesidir. Burada anneler/sütanneler yol gösterici, koruyucu, fedakâr yapısıyla işlenmiştir. Toplum içerisinde annenin etkin rolde olduğu bazı olayların klasik Türk şiirinde metinlere konu edildiği görülmektedir. Örneğin; doğum yapan kadının göbek kordonunu okul, cami gibi kurumların bahçesine gömmesi; annelerin, çocuklarını nazardan korumak için başvurduğu yöntemler, emzikli anneler gibi konular şiirleri süsleyen motiflerdendir.

Klasik Türk şiirinde anne imgesinin soyut hâlde karşımıza çıktığı metinler genellikle gazeller, kasideler ve tarihlerdir. Bu şiirlerin herhangi bir beytinde anne imgesinin başka imge ya da mazmunlara teşbihi söz konusudur. Anne ve dünya/felek arasında benzerlik kurulur. Şairler kendilerini çocuk olarak tasavvur ederken dünya/felek onlara lütufta bulunan bir anne gibi düşünülür. Anne imgesinin aşk-âşık-sevgili ve rakîb ile ilişkilendirildiği görülür. Aşk ya da sevgili, âşıkları besleyen bir anne gibi hayal edilir. Sevgiliye en yakın kişilerden biri onun annesidir. Bu bağlamda bazı beyitlerde sevgilinin annesi bir rakîb olarak işlenir. Şarap, âşıkları beslemesi yönüyle anne sütüne benzetilirken şairlerin kendilerini anne sütüne muhtaç bir çocuğun yerine koydukları görülür. Klasik Türk şiirinde cömertliği temsil eden bulut, anne imgesiyle ele alınan başka bir mazmundur. Buluttan düşen çiy damlalarının bahçedeki gül fidanlarını beslemesi, annelerin, çocuklarını sütüyle beslemesine benzetilir. Bütün bu teşbihlerin yanında anne imgesinin kozmik unsurlara, gül bahçesine, geceye, kabre, öğüde, dert ve kedere, tabiata, denize ve daha birçok kavrama teşbihi söz konusudur.

Kısaca denilebilir ki anne kavramı Türk edebiyatının her döneminde olduğu gibi klasik Türk edebiyatı döneminde de metinleri süsleyen bir imge olmuştur. Bu imge, incelendikçe bizi daha derin anlamlara götürebilecek bir etkiye sahiptir. Dünya/felek ya da aşk/âşık/sevgili gibi klasik Türk şiirinin güçlü unsurlarının anne imgesine teşbih edilmesi, klasik Türk şairlerinin gözünde anne kavramının büyüklüğüne delildir. Bu bağlamda bu çalışma, anne imgesinin klasik Türk şiirindeki yansımalarının incelenmesine örnek teşkil edebilecek bir araştırmadır.

KAYNAKLAR

- Abbas Vesîm Efendi; Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği, Divanı'nın Tenkitli Metni ve İncelemesi.* (2007). Haz. İbrahim Halil Tuğluk. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Açıl, B. (2015). Klasik Türk Şiirinde Estetik Bir Unsur Olarak Çiçekler. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*. İstanbul. 5, 1-28.
- Ağazâde Örfî Divânı (Transkripsiyonlu Metin Aktarımı)* (2009). Haz. Çağdaş Albayrak Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Edirne: Trakya Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akar, Ö. (2006). *Türk Masallarında Kadın Figürü Üzerine Bir İnceleme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akbudak, Y. (2002). *Mesihî Divanı'nın Tahlili (I. Cilt)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Âkîf Dîvânı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)* (2007). Haz. Aysel Admış. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aksoy, Ö. A. (1993). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Aksoyak, İ. H. (2009). Muhteva Yapısı. *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı* (5. Baskı). içinde (315-328). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Aktaş, G. (2013). Feminist Söylemler Bağlamında Kadın Kimliği: Erkek Egemen Bir Toplumda Kadın Olmak. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara, 30 (1), 53-72.
- Aktaş, H. (2012). Klasik ve Modern Türk Şiirinde Anne Çocuk İmgesi. *İdil Dergisi*, 1(4), 126-144
- Akün, Ö. F. (1994). Divan Edebiyatı. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt:9, 389-427). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- Algül, H. (1986). Hz. Peygamber’de Anne Sevgisi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 21-24.
- Ali Emirî Divanı, *İnceleme-Metin* (2007). Haz. Sefer Serin. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- And, M. (2011). *16. Yüzyılda İstanbul. Kent – Saray - Günlük Yaşam*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Aras, M. Ö. (2007). İslâm’a Göre Çok Evlilik. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 24, 186-192.
- Arpaemînzâde Mustafa Sâmî Dîvânı (2004). Haz. Fatma Kutlar. Ankara: Bulak Matbaası.
- Aşkî Mustafa Dîvânı (Edisyon Kritik) (2007). Haz. Melek Bıyık Yapa. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Ateş, A. (1954). *Vesîletü’n-Necât Mevlid*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ayan, D. (2011). “Ög”den “Anne”ye Türkçe Söz Varlığında Anne. *Aile ve Toplum*,7(26), 111-116.
- Ayçiçeği, B. (2013). Ahmedî (815/1412-13) ile Behiştî (917/1511-12?)’nin İskender-nâme’lerinin Şekil ve Muhteva Bakımından Karşılaştırılması. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 10, 129-204.
- Aydın, M. A. (2001), İslâm’da Kadın, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Cilt: 24, 86-94). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Balıkesirli Abdülaziz Mecdî ve Divanı (İnceleme- Metin) (2015). Haz. İbrahim Karataş. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bâkî Dîvânı Tenkitli Basım (2011). Haz. Sabahattin Küçük. Ankara: TDK Yayınları.
- Bars, M. E. (2008). Köroğlu Destanı’nda At, Kadın, Silah. *Turkish Studies*,3 (2), 164-178.
- Bars, M. E. (2014). Türk Kültüründe Anne ve Âşık Garip Hikâyesinde Görünüşü. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2 (6), 82-94.
- Baysal, A. (2009). Batılılar Gözüyle Harem: Gerçek ve Fantezi. *Turkish Studies*, 4(1), 591-603.
- Besnili Nehcî Dede ve Divanı (2012). Haz. Üzeyir Aslan. Ankara: TDK Yayınları.
- Beydili, C. (2004). *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*. Ankara: Yurt Kitap Yayınları.
- Bosnalı Alaaddin Sâbit Dîvânı (1991). Haz. Turgut Karacan. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.
- Bozkurt, N. (2001), Kandil, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Cilt: 24, 300-301). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- Câzib Dîvânı İnceleme, Metin* (2010). Haz. Salih Yılmaz. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Cebeci, D. (2001). *Divan Şiirinde Kadın*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Cemâlî Dîvânı (İnceleme-Metin)* (1988). Haz. İ. Çetin Derdiyok. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Cinânî, Hayatı, Eserleri, Divanı'nın Tenkitli Metni* (1994). Haz. Cihan Okuyucu. Ankara: TDK Yayınları.
- Coşkun, N. (2013). Türk Ninnilerine İşlevsel Yaklaşım. *Turkish Studies*,8(4), 499-513.
- Cunbur, M. (1967). Fuzuli'nin Eserlerinde Kadın. *Türk Kadını*,1(7), 6-8.
- Çağlayan, İ. (2012). Atatürk'ün Çocukları, *İstanbul Arel Üniversitesi, İletişim Fakültesi İletişim Çalışmaları Dergisi*, 2, 1-15.
- Çavdar, S.(2016). Klâsik Türk Şiirinde Anne İmajınının Ele Alınış Şekilleri. *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (2), 103-118.
- Çaycı, A. (2002). *Gazi Mustafa Kemal Atatürk Millî Bağımsızlık ve Çağdaşlaşma Önderi (Hayatı ve Eseri)*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi.
- Çetinkaya, Ü. (2008). Divan Edebiyatında Kadına Genel Bakış. *Turkish Studies*, 3(4), 279-334.
- Çetinkaya, Ü. (2008). *Aşk Mesnevilerinde Kadın, Yusuf u Züleyha ve Husrev ü Şirin Mesnevileri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çubukçu, A. (1997). Halîme, *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt: 15, 338). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Dede Korkut Kitabı* (2001). Haz. Muharrem Ergin. (22. Baskı). İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Devellioğlu, F. (2013). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. (30. Baskı). Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Doğan, E., Korkmaz F.(2004). Rûmî'nin Şîrîn ü Şîrûye'si (İnceleme Metin-Sözlük), *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 31(1), 53-74.
- Dulum, S. (2006). *Osmanlı Devleti'nde Kadının Statüsü, Eğitimi ve Çalışma Hayatı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Durakbaşa, A. (2012). *Halide Edip: Türk Modernleşmesi ve Feminizm*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Durmaz, G. (2005). Dîvân Şiirinde Rind. *Uludağ Üniversitesi Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (8), 57-76.
- Enderunlu Vâsıf Divanı* (ty). Haz. Raĥşan Gürel. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Erdoğan, M.(2009). Divan Şiirinde Mahallileşme Kavramı ve Bâkî Divanı'nda Bazı Mahalli Unsurlar. *Turkish Studies*, (4) 5, 114-165.
- Erzen, M. (2014). Yahyâ Kemâl ve Ahmet Hâşim'de Anne İmajı. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 35, 55-80.
- Eşref Paşa Dîvânı (İnceleme, Transkripsiyonlu Metin, Nesre Çeviri)* (2006). Haz. Gülçin Tanrıbuyurdu. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ethem, M. (2015). Bağlam Merkezli Bir Tahlil: Fatıha Suresinin Altıncı ve Yedinci Ayetleri. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (4), 73-103.
- Fethü'd-Dîn Ahmed Dîvânı* (2014). Haz. Ayşe Korkmaz. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Fuzûlî Dîvânı Şerhi* (2014). Haz. Ali Nihat Tarlan. (8. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Giritli Ali Aziz Efendi Dîvânı. (Metin- İnceleme)* (1996). Haz. Güler Aydın. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gökalp, Z. (2010). *Türkçülüğün Esasları*. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.
- Günay, U. (1992). Türk Masallarında Aile. *T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları*. 616-625.
- Gündüz, A. (2012). Tarihî Süreç İçerisinde Türk Toplumunda ve Devletlerinde Kadının Yeri ve Önemi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5 (5), 129-148.
- Hot, İ. ve Başağaoğlu, İ. (2014). Tarihte Sütannelik Geleneği. *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Dergisi*, 22 (2), 68-74.
- Hafız Mehmet Tahir Efendi Divanı (İnceleme-Metin)* (2014). Haz. Mehmet Atacan. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hakverdioğlu, M. (2009). Orijinal Bir Durûb-ı Emsâl-i Osmânî Örneği. *Turkish Studies*, 4(5), 198-208.
- Harmancı, M. E. (2003), *Manisalı Câmî'î Muhabbet-nâme (Vâmuk u 'Azrâ) İnceleme-Metin-Nesre Çeviri I*, Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Hasan Rızâ Dîvânı (İnceleme-Metin-Nesre Çeviri)* (2009). Haz. Gülay Karaman. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Hikmetî ve Divanı* (2006). Haz. Aysel Eğri. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hasmi Divanı (İnceleme-Metin)* (2007). Haz. Engin Selçuk. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hayâlî Divanı* (1992). Haz. Ali Nihat Tarlan. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Humm, M. (2002). *Feminist Edebiyat Eleştirisi*. G. Bakay (Çev). İstanbul: Say Yayınları.
- İbn-i Hişam, Hz. Muhammed'in Hayatı (es-Siret'ün-Nebeviyye), Çev: İzzet Hasan, Neşet Çağatay, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- İbn Mace, (1981). Ebu Abdullah Muhammed b. Yezir el-Kazvini. *Sünenü İbn Mâce*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- İnan, A. (2006). *Tarihte ve Bugün Şamanizm: Materyaller ve Araştırmalar*. (6. Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İpekdal, A. (2013). *Mesnevilerde Aile ve Çocuk (Kutadgu Bilig, Leyla vü Mecnun, Pend-nâme, Hüsn ü Aşk, Hayriyye, Lutfiyye)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İsen, M. (1994). *Acıyı Bal Eylemek. Türk Edebiyatında Mersiye*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- İspirli, S. A. (2007). Osmanlı Kadınının Şiiri. *Turkish Studies*, 2(4), 445-454.
- Jung, C. G. (2005). *Dört Arketip*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Kabaklı, A. (1978). *Türk Edebiyatı 2. Cilt*. İstanbul: Türk Edebiyatı Yayınları.
- Kadı Burhaneddin Divanı* (1980). Haz. Muharrem Ergin. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Kalkan, A. F. (2012). *Lutfiyye ve Hayriyye Çerçevesinde Divan Edebiyatında Çocuk Eğitimi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kalkışım, M. (2008). Hüsn ü Aşk'ta Tardiyeye Formunda Yazılan Bir Ninni Üzerine. *Türk Halkları Çocuk Edebiyatı Uluslararası Kongresi*. 243-247.
- Karabulut, M. (2013). Tanzimat Dönemi Türk Romanında Kadın Üzerine Tematik Bir İnceleme. *Erdem Dergisi*, Sayı 64, 49-69.
- Karaman, G. (2016). Şükrane Geleneği Örneğinde Klasik Türk Şiiri ve Toplum. *Uluslararası Edebiyat ve Toplum Sempozyumu*, 629-640.
- Karaman, G. (2016). *Klasik Türk Edebiyatında Sihir*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karamanlı Nizâmî Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı* (1974). Haz. Haluk İpekten. Ankara: Sevinç Matbaası.

- Karpınar, B. (1999). *Ahmet Mürşidi'nin Pend-nâme'sinin (İlk 5094 Beyiti) Tenkitli Çeviri Yazısı ve Metni*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Malatya: İnönü Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kaplan, R., İleri, C. ve Öztürk A. (1988). *Edebiyat Bilgi ve Kuramları*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Kaplan, Y. (2008). Destân-ı Veysel Karânî. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(5), 319-397.
- Kavuncu, M. (1999). Osmanlılarda Aile ve Kadın. *Dinî Araştırmalar Dergisi*, 2(4), 143-168.
- Kelâmî Dîvânı* (2007). Haz. Mustafa Karlitepe. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kemahlı İbrahim Hakkı ve Dîvânı* (2014). Haz. Necla Türkyılmaz. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Uşak: Uşak Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kırılmış, İ. T. (2012). Şair Bir Halk Kızı Yaşar Nezihe Bükülmez. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 1(4), Türkiye, 70-84.
- Kiraz, S. (2014). Türk İslâm Edebiyatında Bir Peygamber Portresi: Hz. İsa. *Ekev Akademi Dergisi*, 18(60), 261-280.
- Koca Râgıb Paşa Dîvânı (Araştırma ve Metin)* (1989). Haz. Hüseyin Yorulmaz. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Koçak, A. ve Gürçay, S. (2017). Anne Arketipi Ekseninde Uygur Destanları. *Turkish Studies*, 12 (5), 265-278.
- Köksel, B. (2011). Orhon Yazıtları'nda Kadın. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 6(2), 331-341.
- Köse, F. (2014). *İslâmiyet Öncesi Türk Destanlarında Motif ve Tip İncelemesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli* (2007). Haz. Hayrettin Karaman, Ali Özek, İbrahim Kâfi Dönmez, Mustafa Çağrı, Sadrettin Gümüş, Ali Turgut. Ankara: TDV Yayınları.
- Kurtuluş, M. (2011). *Osmanlı Şiirinin Modernleşme Sürecinde "Kadın"ın Doğuşu: Nigâr Hanım'ın Şiirlerinde Dişil Söylem Üretimi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi. Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kutadgu Bilig* (2010). Haz. Ersin Osman Söğütü. İstanbul: Antik Şark Klasikleri.

- Lebîb Dîvânı (İnceleme- Tenkitli Metin- Sözlük)* (2004). Haz. Orhan Kurtoğlu. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Leylâ ve Mecnun: Metin, Düzyazıya Çeviri, Notlar ve Açıklamalar* (2008). Haz. Muhammet Nur Doğan. (1.Baskı). İstanbul:Yelkenli Kitabevi.
- Mesnevî.* (2010). Çev: Veled İzbudak. Gözden Geçiren: Abdülbâkî Gölpinarlı. (2.Baskı). İstanbul: Doğan Kitap.
- Nâbî Dîvânı* (2011). Haz. Ali Fuat Bilkan. (2. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Nacar, A. (2011). *Divan Edebiyatında Aşk Redifli Gazeller ve Şerhleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Nail Abbas Paşa'nın Hayatı, Sanatı ve Divanı'nın Transkripsiyonlu Metni (İnceleme-Metin)* (2006). Haz. Ahmet Kırıcı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Necâti Bey Dîvânı* (1992). Haz. Ali Nihat Tarlan. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Nedîm Dîvânı* (2015). Haz. Abdülbaki Gölpinarlı, A. İstanbul: İnkılâp Kitabevi
- Nef'î Sanatı ve Türkçe Dîvânı (İnceleme- Karşılaştırmalı Metin)* (1991). Haz. Metin Akkuş. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Nesîmî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanının Tenkitli Metni* (2014). Haz. Hüseyin Ayan. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Nev'î Divanı'nın Tahlili* (2001). Haz. M. Nejat Sefercioğlu. (2.Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Orhun Abideleri* (2013). Haz. Muharrem Ergin. (47. Baskı). İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Oktay, A. (2003). *İshak Çelebi Dîvânı'nda Sosyal, Kültürel ve Tarihsel Doku*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Okuyucu, C. (2010). *Divan Edebiyatı Estetiği*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Onay, A. T. (2014). *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü: Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*. Haz: Cemal Kurnaz. Ankara: Berikan Yayıncılık.
- Ögel, B. (2003). *Türk Mitolojisi I-II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Önertoy, O. (1976). Nigâr Hanım ve Tesir-i Aşk. *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, 7, 233-273.
- Örnek, S. V. (2000). *Türk Halkbilimi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

- Örnekkol, A. (2014), *Edebî Yönden Ceride Dergisi'nin İncelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özdener, K. S. (1988). İslam Öncesi Türklerde Kadının İctimai Yeri. *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, 22, 225-235.
- Özensel, E. (2004). Türk Toplumunda Çocuğun Yetiştirilmesinde Annenin Rolü: Konya İli Örneği. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 2 (6), 77-96.
- Özfirat, B. (2014). Türk Edebiyatının Manzum İlk Siyeri: Veli'nin Siretü'n-Nebî'si. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*. 12, 93-134.
- Özkan, İ. (2013). Abdülkerim Satuk Buğra Han Destanı. *Türkbilig Yayınları*. Ankara: s.1-4.
- Pala, İ. (2011). *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları
- Parlatır, İ. (2014). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. (6. Baskı). Ankara: Yargı Yayınevi.
- Parlıyan, A. (2005). *Açıklamalı Tam Riyazü's-Sâlihîn Tercemesi, Ayet ve Hadislerle Müslümanca Yaşama Rehberi*. İstanbul: Derya Baskı.
- Roux, J. P. (2001). *Orta Asya- Tarih ve Uygarlık*. İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- Sabah Gazetesi. 10 Ekim 2011.
- Sâbir Parsa Dîvânı* (2005). Haz. Kazım Yoldaş. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Sağ, V. (2001). Tarihsel Süreç İçerisinde Türk Kadını ve Atatürk. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(1), 9-23.
- Sâid Giray Divanı Tahlili* (2006). Haz. Murat Abalı. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Samur, G. (2008). *Anne Sütü*. Ankara: Klasmat Matbaacılık.
- Savran, H. (2004). Dede Korkut Kitabında Anne Çocuk İlişkisi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (12), 89-103.
- Sefercioğlu, M. N. (2002). Divan Şiirinin Gerçek Hayatla Bağlantısı. *Türkler Ansiklopedisi*, 11, Ankara, 664-681.
- Sepetçioğlu, M. N. (1998). *Dedem Korkutun Kitabı*. (6. Baskı). İstanbul: İrfan Yayımcılık.
- Seyidoğlu, B. (2011). *Mitoloji Üzerine Araştırmalar, Metinler ve Tahliller*. (5. Baskı). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Seyyid Vehbî ve Divanının Karşılaştırmalı Metni Cilt I* (1991). Haz. Hamit Dikmen. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Seyyid Şerîfî Mehmed Efendî; Hayatı, Divanı ve Hilyesi* (2006). Haz. Sadık Yazar. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Fatih Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şen, S. (2003). Oğuz Kağan Destanı'nda ve Dede Korkut Hikâyeleri'nde Kadın. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 21, 123-128.
- Şeref Hanım Dîvânı* (2002). Haz. Mehmet Arslan. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Şirin, M. R. (1990). *Ninni Bebeğim Ninni: Ninni Şiirleri Antolojisi*. Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Şuhî Bengîzâde Dîvânı ve Tahlîli* (2012). Haz. Azime Çukurlu. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tanpınar, A. H. (1988). *19uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. (7. Baskı). İstanbul: Çağlayan Kitabevi.
- Tanrıbuyurdu, G. (2015). Klasik Türk Şiirinde Kadın Söyleminin İzinde: Şeref Hanım Dîvânı'nda Ninniler. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 112-120.
- Tansel, F. (1975). Uveys Karanî Hakkında Notlar ve Türk Edebiyatında Şiirler. *İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi*, 2, 221-255.
- Taş, M. (2014). Saray Kadınlarının Osmanlı Devlet Yönetiminde Çeşitli İşlevleri. *Turkish Studies*, 9(10), 1293-1312.
- Tekin, T. (1998). *Orhon Yazıtları: Kül Tigin, Bilge Kağan, Tunyukuk*. İstanbul: Simurg Yayınları.
- Tosun, H. Y. (2009). *Cumhuriyet Dönemi Şiirinde Anne*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Edirne: Trakya Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tunç, S. (2010). Klasik Türk Şiirinde Kadın Şahsiyetler. *The Journal of International Social Research*, 3(15), 225-259.
- Tunç, Z. (2015). Destan ve Kitabelerimize Göre Türkler'de Kadın Tasvirleri. *The International Conference On The Changing World and Social Research-I*, Viyana.
- Turan, L. (1999). Enderunlu Vâsıf'ın "Tahmis Bâ-İstîlâhâ-i Zenân Der-Vâdî-i Nush u Pend Ez-Dehân-ı Vâlide" ile "Cevâb-nâme-i Pesendîde Ez-Dehân-ı Duhter-i Zîbende-Güher" İsimli İki Manzumesine Pedagojik Açından Bir Yaklaşım. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum, 13, 227-241.
- Türk, V. (2006). Türkçede Ö-, Öğ, Öğür, Öğren-, Öğret- Kelimeleri. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 4, 5-15.

Üsküdarlı Aşkî Divanı Tenkitli Metin, Nesre Çeviri ve 16. Yy. Osmanlı Hayatının Divandaki Yansımaları (2011). Haz. Süreyya Uzun. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Üsküdarlı Sırrî Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği, Divan'ı (Tenkitli Metin-İnceleme) ve Şerhu Medhi'n-Nebî (2003). Haz. Şevkiye Kazan. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Vakit Gazetesi. 30 Mart 1923

Yaman, A. (2002). İslâm Hukukuna Özgü Bir Kurum Süt Akrabalığı. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Konya, 55-67.

Yahyâ Dîvânı (1995). Haz. Rekin Ertem. Ankara: Akçağ Yayınları.

Yücetürk, S. (2010). *Türk Kültüründe Kadın (İslâm Öncesi)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Za'ife Divânı (İnceleme-Metin) (2008). Haz. Nilüfer Karadavut. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Zaik Divanı (2007). Haz. Engin Karakoyun. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

XVIII. Yüzyıl Dîvân Şâiri Mehmed Sıdkî Esîf ve Dîvânı (2010). Haz. Reyhan Dinç. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

URL-1(2016) *Âgâh (Semerkândî-i Âmidî) Dîvânı*. Haz. Şerife Akpınar. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10589.agah-divanipdf.pdf?0> ekitap Kültür Eserleri. (25.12.2016).

URL-2(2016) *Ahmedî Dîvânı*. Haz. Yaşar Akdoğan. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10591.ahmedidivaniyasarakdoganpdf.pdf?0> ekitap Kültür Eserleri. (17.11.2016).

URL-3(2016) *Ahmed Rıdvân'ın Hüsrev ü Şirin Mesnevisi*. Haz. Orhan Kemal Tavukçu <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78414/ahmed-Rıdvân---husrev-u-sirin.html> ekitap Kültür Eserleri. (16.11.2016).

URL-4(2016) *Âşık Çelebi Divânı* (1994). Haz. Filiz Kılıç. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10593.asikcelebidivanifilizkili.pdf?0> ekitap Kültür Eserleri. (10.11.2016).

URL-5(2017) *Âşık Paşa Garib-nâme I/1,1/2*. (2000). Haz. Kemal Yavuz. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10669.garib-namepdf.pdf?0> ekitap Kültür Eserleri. (06.01.2017).

URL-6(2016) *Behiştî Dîvânı*. Haz. Yaşar Aydemir. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10597.behistipdf.pdf?0> ekitap Kültür Eserleri. (18.12.2016).

- URL-7(2016) *Behiştî'nin Heşt Behişt Mesnevîsi (İnceleme-Metin)*. Haz. Emine Yeniterzi. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78419/behisti---hest-behist.html> ekitap Kültür Eserleri. (17.11.2016).
- URL-8(2016) *Beyânî Dîvânı (İnceleme-Metin)*. Haz. Fatih Başpınar. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78363/beyani-divani.htm> ekitap Kültür Eserleri. (21.12.2016).
- URL-9(2016) *Bursalı Rahmî ve Dîvânı* (2011). Haz. Mustafa Erdoğan). <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10600,bursali-rahmi-divanipdf.pdf?0> ekitap Kültür Eserleri. (18.12.2016).
- URL-10(2017) Doğan, E., Korkmaz, F. *Rûmî'nin Şîrîn ü Şîrûye'si (Şîrîn ü Pervîz)*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10708,girispdf.pdf?0> ekitap Kültür Eserleri. (15.03.2017).
- URL-11(2017) *Edirneli Kâmî ve Dîvânı*. Haz. Gülgün Erişen Yazıcı. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10619,kamipdf.pdf?0> ekitap Kültür Eserleri. (08.01.2017).
- URL-12(2016) *Filibeli Vecdî ve Dîvân'ı (Metin-Dizin)* (2009). Haz. Hasan Kavruk ve Bahir Selçuk. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10611,filibeli-vecdi-divanipdf.pdf?0> ekitap Kültür Eserleri. (16.11.2016).
- URL-13(2016) *Gelibolulu Sun'î Dîvânı* (2009). Haz. Halil İbrahim Yakar. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10612,gelibolulupdf.pdf?0> ekitap Kültür Eserleri. (21.12.2016).
- URL-14(2017) *Haşmet Külliyyatı (Dîvân, Senedü's-şuara, Viladet-name, İntisabü'l-müluk)*. Haz. Mehmet Arslan ve İbrahim Hakkı Aksoyak. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78376/hasmet-kulliyati.htm> ekitap Kültür Eserleri. (15.03.2017).
- URL-15(2017) *Hüsn ü Aşk*. Haz. Muhammed Nur Doğan. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10711,seyhgalibhusnuaskmuhammetnurdoganpdf.pdf?0> ekitap Kültür Eserleri. (18.03.2017).
- URL-16(2017) *İbrâhim İbn-i Bâlî'nin Hikmet-nâmesi (1b-149a) İnceleme-Dizin* (2003). Haz. Mustafa Altun. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78429/ibrahim-b-bali---hikmetname-i.htm> ekitap Kültür Eserleri. (06.01.2017).
- URL-17(2017) *Kânî Dîvânı* (2012). Haz. İlyas Yazar. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10620,kani-divanipdf.pdf?0> ekitap Kültür Eserleri. (09.01.2017).
- URL-18(2016) *Kâtib-zâde Sâkîb Dîvânı*. Haz. Mehmet Kırbıyık. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10622,katibzade-sakibpdf.pdf?0> ekitap Kültür Eserleri. (23.12.2016).
- URL-19(2016) *Meşhurî Divanı (Tenkitli Metin)* (2009). Haz. Yaşar Aydemir ve Halit Çeltik. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78385/meshuri-divani.htm> ekitap Kültür Eserleri. (20.12.2016).

- URL-20(2017) *Mevlevilikte Bir Hânedanlık Kurucusu Sâkib Dede ve Dîvânı*. Haz. Ahmet Arı. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78398/sakib-dede-divani.htm>lekitap Kültür Eserleri. (14.01.2017).
- URL-21(2016) *Mostarlı Hasan Ziyâ'î Divanı*. Haz. Müberra Gürgendereli. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78386/mostarli-ziyai-divani.htm>lekitap Kültür Eserleri. (23.12.2016).
- URL-22(2016) *Muvakkit-zâde Muhammed Pertev Dîvânı* (2007). Haz. Ekrem Bektaş. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10630,muvakkitzade-pertevpdf.pdf?0>ekitap Kültür Eserleri. (23.12.2016).
- URL-23(2016) *Nigârî Dîvânı* (2011). Haz. Azmi Bilgin. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10638,nigar-i-divani-azmi-bilgin-pdf.pdf?0>ekitap Kültür Eserleri. (23.12.2016).
- URL-24(2017) *Revânî Dîvânı*. Haz. Ziya Avşar. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78396/revani-divani.htm>lekitap Kültür Eserleri. (14.01.2017).
- URL-25(2017) Sakaoğlu, S. (1975). *Keloğlan ile Yılan, Köpek, Kedi ve Balık*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10766,keloglanveyilanpdf.pdf?0>ekitap Kültür Eserleri. (28.01.2017).
- URL-26(2017) *Süheylî Dîvânı*. Haz. Esat Harmancı. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10650,girismetinpdf.pdf?0> ekitap Kültür Eserleri. (07.01.2017).
- URL-27(2016) *Sünbül-zâde Vehbî Dîvânı* (2012). Haz. Ahmet Yenikale. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10651,sunbul-zade-vehbipdf.pdf?0> ekitap Kültür Eserleri. (24.12.2016).
- URL-28(2016) *Şeyyâd Hamza Yûsuf ve Zelîhâ* (2010). Haz. İbrahim Taş. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10712,yusufvezelihapdf.pdf?0> ekitap Kültür Eserleri. (16.11.2016).
- URL-29(2017) Türk Dil Kurumu (TDK). <http://www.tdk.gov.tr/> T.C. Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu. (16.01.2017).
- URL-30(2017) *Vücutî- Hayâl u Yâr* (2009). Haz. Yaşar Aydemir. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78446/vucudi---hayal-u-yar.htm>lekitap Kültür Eserleri. (18.03.2017).
- URL-31(2017) *Yûnus Emre Dîvânı* Haz. Mustafa Tatçı. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10663,metinpdf.pdf?0>ekitap Kültür Eserleri. (17.01.2017).

ÖZEL ADLAR DİZİNİ

A

- Abbas Vesim Dîvânı, 132
Abdülaziz Mecdî Dîvânı, 66, 74, 75
Âgâh Dîvânı, 56, 121, 126, 127, 130
Ahmedî Dîvânı, 42
Âkîf Dîvânı, 153
Ali Emîrî Dîvânı, 61
Arpaeminizâde Sâmî Dîvânı, 48, 120,
144
Âşık Çelebî Dîvânı, 39, 48, 58, 132
Aşkî Mustafa Dîvânı, 142, 148

B

- Bâkî Dîvânı, 39, 45, 49, 50, 89, 117, 120,
130, 139

Behiştî Dîvânı, 115, 128

Besnili Nehcî Dede Dîvânı, 54

Bursalı Rahmî Dîvânı, 43, 118, 129, 144,
149

C

- Câzib Dîvânı, 91
Cemâlî Dîvânı, 146
Cinânî Dîvânı, 92

D

Dede Korkut Hikâyeleri, iv, 2, 3, 8, 22,
28, 29, 32, 154

E

Ebûbekir Celâlî Dîvânı, 119
Edirneli Kâmî Dîvânı, 52, 147
Enderunlu Vâsıf Dîvânı, 122, 123, 124
Eşref Paşa Dîvânı, 150

F

Filibeli Vecdî Dîvânı, 40, 43, 48, 66
Fuzûlî, 40, 42, 46, 47, 60, 88, 97, 98, 99,
100, 126, 142
Fuzûlî Dîvânı, 42, 88, 126, 142, 159

G

Garibnâme, 47, 56, 81, 82
Gelibolulu Sun'î Dîvânı, 88, 135

H

Hasan Rızâ Dîvânı, 151
Hasmî Dîvânı, 55, 59
Haşmet Dîvânı, 61
Hayâl ü Yâr, 149
Hayâlî Dîvânı, 136
Hayriyye, 3
Heşt Behişt, 41
Hikmetî Dîvânı, 43, 116, 126
Hikmet-nâme, 49, 50, 76, 78
Hüsn ü Aşk, 3, 109, 111
Hüsrev ü Şîrîn, 3, 40, 49, 109
Hz. Aişe, 38
Hz. Ali, 91, 93
Hz. Âmîne, 86
Hz. Halîme, 44
Hz. Hasan, 38, 91
Hz. Hatîce, xii, 38, 86, 91, 92
Hz. Havvâ, 90, 91, 154

Hz. Hüseyin, 38, 65, 91
Hz. İsa, 62, 87, 88, 89
Hz. Meryem, xii, 38, 87, 88, 89, 154
Hz. Muhammed (s.a.v.), 9, 38, 44, 73, 78,
86, 87, 91, 92, 120, 145, 154
Hz. Musâ, 92
Hz. Ömer, 93

İ

İbn-i Batuta'nın Seyahatnâmesi, 8
İshak Çelebi Dîvânı, 118
İskendernâme, 3, 111, 112, 113, 114

K

Kânî Dîvânı, 41, 62, 136, 148, 149
Karacaoğlan, 28
Karamanlı Nizâmî Dîvânı, 142
Kaşgarlı Mahmud, 23
Kâtibzâde Sâkîb Dîvânı, 51, 134
Kemahlı İbrâhim Hakkı Dîvânı, 42
Koca Ragıp Paşa Dîvânı, 150
Köroğlu, 25, 28
Kur'ân-ı Kerîm, 9, 10, 38, 54, 59, 61, 72,
86, 87, 88, 90, 92
Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli, 9,
10, 54, 59, 72, 87, 88, 90, 92
Kutadgu Bilig, iv, xi, 3, 22, 26, 27, 28,
154

L

Lebîb Dîvânı, 146, 147

Leylâ ve Mecnûn, 3, 40, 46, 60, 97, 98,
99, 100

Lutfiyye, 3, 78, 79

M

Manas Destanı, 22, 25, 154

Mehmed Sıdkî Dîvânı, 52, 119

Mesîhî Dîvânı, 148, 152

Mesnevî-i Şerîf, 85

Meşhurî Dîvânı, 128

Mevlânâ, 83, 84, 85

Mostarlı Ziyâ'î Dîvânı, 54, 135

Muvakkitzâde Pertev Dîvânı, 45, 137

N

Nâbî Dîvânı, 143

Nâil Abbas Paşa Dîvânı, 95

Necati Bey Dîvânı, 38

Nedîm Dîvânı, 41, 65, 116

Nef'î Dîvânı, 59, 90

Nev'î Dîvânı, 140, 144

Nigâr Hanım, 68, 70, 71

Nigârî Dîvânı, 51, 137

O

Oğuz Kağan Destanı, 22, 24, 154

Orhun Yazıtları, iv, x, 2, 3, 22, 23, 154

Ö

Örfî Dîvânı, 114

P

Pend-nâme, 3, 83

R

Revânî Dîvânı, 119, 142

Rızâyî Dîvânı, 146

S

Sa'îd Giray Dîvânı, 53

Sâbir Pârsâ Dîvânı, 51, 118, 134

Sâbit Dîvânı, 44, 52, 118, 133, 134

Sakıb Dede Dîvânı, 117

Seyyid Şerifi Mehmed Dîvânı, 58

Seyyid Vehbî Dîvânı, 52, 53, 95, 115,
120, 153

Sünbülzâde Lütfî, 79

Sünbülzâde Vehbî Dîvânı, 57, 129, 133,
138, 144, 152

Ş

Şeref Hanım, 71, 72

Şeyhülislâm Yahyâ Dîvânı, 40, 41, 89,
131, 140

Şeyyâd Hamza, 100, 101, 103, 105, 107

Şîrîn ü Şîrûye, 49

Şûhî Bengîzâde Dîvânı, 57, 132

T

Tırsî Dîvânı, 121

Ü

Üsküdarlı Âşkî Dîvânı, 90

Üsküdarlı Sırrî Dîvânı, 58, 115, 152

V

Vâmık u Azrâ, 60, 107, 108, 151

Veysel Karanî Destanı, 93
Veysel Karânî Hazretleri, 38
Vücûdî, 149

Yûnus Emre, 83, 84, 145
Yûnus Emre Dîvânı, 84, 145
Yusuf u Züleyhâ, 3, 100

Y

Yaratılış Destanı, 24

Z

Zâ'ik Dîvânı, 67

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Sevda Çavdar

Doğum Yeri ve Tarihi: : Kdz. Ereğli 14/05/1989

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Karabük Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı

Yüksek Lisans Öğrenimi : Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Bildiği Yabancı Diller :İngilizce

Bilimsel Faaliyetler/Yayınlar: Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi “Klasik Türk Şiirinde Anne İmajının Ele Alınış Şekilleri” Aralık/2016

İş Deneyimi

Çalıştığı Kurumlar : Milli Eğitim Bakanlığı - Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni

İletişim

E-Posta Adresi :cavdar1989@hotmail.com

Tarih : 11/09/2017